

พระจอมเกล้าฯ ในมิตที่คุณไม่รู้จัก :

Modernization

เข้าโลกตาหิ้ว ต้องหิ้วตาตาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาระ มีพลกิจ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

ดร.ศรัณย์ มะกรุดอินทร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บรรณาธิการ ดร.อมรวิชัย นาคกรทรวง โครงการพระจอมเกล้าศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

“พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก :
Modernization เข้าโลกตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม”

จากงานเสวนา “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก :
Modernization เข้าโลกตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม”
ในวันพุธที่ 22 กุมภาพันธ์ 2566 เวลา 10.00-12.00 น.
ณ ห้อง Auditorium อาคารการเรียนรู้มหาวิทยาลัย
(Learning Exchange : LX)

รับชมย้อนหลังที่

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาระ มีผลกิจ
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
และ
ดร.ศรัณย์ มะกรูดอินทร์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บรรณาธิการ ดร.อมรวิรัช นาครทรรพ
โครงการพระจอมเกล้าศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก : Modernization เข้าโลกตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม

ผศ. ดร.สาระ มีผลกิจ

ดร.ศรัณย์ มะกรูดอินทร์

บรรณาธิการ ดร.อมรวิรัช นาครทรรพ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สาระ มีผลกิจ.

พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก : Modernization เข้าโลกตาหลิ่ว
ต้องหลิ่วตาตาม.--กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าธนบุรี, 2566.

112 หน้า.

1. จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2347-2411.

I. ศรัณย์ มะกรูดอินทร์, ผู้แต่งร่วม. II. ชื่อเรื่อง.

923.1593

ISBN 978-974-456-823-6

พิมพ์ครั้งที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2566

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม ราคา 265 บาท

จัดพิมพ์โดย สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
ถนนประชาอุทิศ แขวงบางมด เขตทุ่งครุ กรุงเทพฯ 10140

โทร. 0-2470-8222 โทรสาร 0-2470-8212

<https://www.lib.kmutt.ac.th/>

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [CUP6608-089K]

โทร. 02-218-3549-50, 02-218-3562-63

cuprint@hotmail.com www.cupress.chula.ac.th

คำนำ

หนังสือพระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จักรัก เล่มนี้เรียบเรียงเพิ่มเติมจากงานเสวนา “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จักรัก : Modernization เข้าโลกตาหิ้วต้องหิ้วตาตาม” ในวันพุธที่ 22 กุมภาพันธ์ 2566 เวลา 10.00-12.00 น. ณ ห้อง Auditorium อาคารการเรียนรู้พหุวิทยาการ (Learning Exchange : LX) ซึ่งเป็นกิจกรรมเริ่มต้นของโครงการพระจอมเกล้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีริเริ่ม เพื่อให้เป็นพื้นที่ของการศึกษาค้นคว้าและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลและมุมมองทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยหลายเรื่องมีความสำคัญและยังส่งผลต่อการพัฒนาประเทศมาจนถึงปัจจุบัน

แม้ มจร.จะเป็นมหาวิทยาลัยในกลุ่มที่สนับสนุนงานวิจัยและนวัตกรรมทางเทคโนโลยี ทั้งร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศผ่านการพัฒนากำลังคนและบุกเบิกความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นบทบาทสำคัญ แต่ มจร. ยังตระหนักถึงความสำคัญกับการศึกษาค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นรากฐานการพัฒนาในปัจจุบันในทุกด้าน รวมทั้งด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวิศวกรรมศาสตร์ ที่มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ความเข้าใจเกี่ยวกับจุดเปลี่ยนที่สำคัญในอดีต ย่อมเป็นทั้งบทเรียนและข้อคิดที่จะช่วยให้สังคมก้าวไปข้างหน้าอย่างถูกทางและมั่นคง และโครงการพระจอมเกล้าศึกษามุ่งตอบสนองเป้าหมายนี้ ด้วยการจัดกิจกรรมวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งผลิตสื่อเผยแพร่ที่หวังอย่างยิ่งว่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษา อาจารย์ บุคลากร ตลอดจนนักวิชาการและประชาชนทั่วไปที่สนใจ

ในนามมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ผมขอขอบคุณ ผศ. ดร.สาระ มีผลกิจ อาจารย์ประจำสาขาวิชาโรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต และ ดร.ศรัณย์ มะกรูดอินทร์ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้มาเป็นวิทยากรในการเสวนาพระจอมเกล้าศึกษา ครั้งที่ 1 นี้ จนได้เนื้อหาทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่ และขอขอบคุณ บุคลากรของ มจร.ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันทำงานจนได้เป็นหนังสืออันเป็นผลงานชิ้นแรกของโครงการพระจอมเกล้าศึกษา

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่านี่จะเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายผลไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ อีกในอนาคต รวมทั้งขยายความร่วมมือในกิจกรรมเหล่านี้กับสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ เพื่อให้งานพระจอมเกล้าศึกษาเป็นประโยชน์และเป็นการร่วมงานกันของทั้งสามสถาบันที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในการใช้พระนาม “พระจอมเกล้า” เป็นมงคลนามในการสถาปนา จนได้เติบโตและพัฒนาก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน และขอให้งานพระจอมเกล้าศึกษาเกิดการต่อยอดสู่การพัฒนาการสอนและการวิจัยของสถาบันอุดมศึกษา บนพื้นฐานความเข้าใจรากทางประวัติศาสตร์ที่จะช่วยให้เราก้าวไปสู่อนาคตได้อย่างมั่นใจ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิทย์ แซ่เตีย)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	3
ความเป็นมาของโครงการพระจอมเกล้าศึกษา	7
งานเสวนา “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก : Modernization เข้าโลกตาหิ้วต้องหิ้วตาตาม”	9
อุกโทสชาติกับการสืบราชสันตติวงศ์	13
พระนาม ตรารูปประจำพระองค์ และเครื่องสูงกับความหมายเชิงสัญลักษณ์	23
พระบรมฉายาลักษณ์ สื่อสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจ และการเจริญสัมพันธไมตรี	26
การสถาปนาพระสยามเทวาธิราช เทวดาแห่งพระราชอาณาจักร	29
ทักษิณานุประทาน ความกตัญญูรู้คุณ	31
พระบรมราโชบายกับความเป็นพหุวัฒนธรรม	32
การยกย่องสถานภาพของสตรี	33
ครูต้นแบบ พ่อพิมพ์ของชาติ	34
การทรงกรมเจ้านายต่างกรม ความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางการเมือง	35
พันธสัญญาต่อแผ่นดิน	36
ธารงโลกเก่า รับรู้โลกใหม่	38
การสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์	40
วชิระ สัญลักษณ์แห่งการสืบพระวงศ์	43
การรู้เท่าทันตะวันตกและชั้นเชิงการทูต	44

จารีต ฉำรง เปลี่ยนแปลง และแลกเปลี่ยน	46
กำเนิด “ธรรมยุติกนิกาย” ท่ามกลางวิกฤตศาสนา การปรับประยุกต์ ในเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน การสืบพระศาสนากับลังกาทวิป พระพุทธรูปตามแบบพระราชนิยม การปรับปรุงด้าน จิวรกรรม ปฐมเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร พระเจดีย์วัดบวรฯ การชำระพระธรรมคัมภีร์	52
ความเท่าเทียมของสิทธิสตรี	76
ปกขคณนา : ปฐมเหตุพระปรีชาด้านดาราศาสตร์	77
ทรงแก้วิกฤตโรคระบาด	79
แนวคิดเรื่องประชาธิปไตย	80
เกร็ดประวัติศาสตร์เพิ่มเติม : พระอัจฉริยภาพด้านภาษา ระบบอักษรอริยกะ ราชกิจจานุเบกษา ระบบเงินตรา	82
การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์	98
ประวัติวิทยากร	105

ความเป็นมาของโครงการพระจอมเกล้าศึกษา

เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2503 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศจัดตั้งวิทยาลัยเทคนิคธนบุรี (สถานะเดิมของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี มจร.) เพื่อสนองความต้องการของรัฐในด้านช่างเทคนิค โดยส่วนหนึ่งได้ขยายอาณาเขตโดยใช้ที่ดินเลขที่ 108 โฉนดเลขที่ 1286 จังหวัดธนบุรี มีเจ้าของที่ดินเดิมคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาเที่ยง (พระนามเดิมพระองค์เจ้าโสมาวดีศรีรัตนราชธิดา) พระองค์ได้รับพระราชทานโฉนดที่ดินแปลงนี้จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2447 เนื่องจากกรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐไม่มีวงศ์สายสืบสกุล สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ จึงรับโอนเปลี่ยนนามเป็นเจ้าของที่ดินต่อมา ปัจจุบัน มจร. แบ่งพื้นที่เข้าสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ในจำนวน 134 ไร่ 2 งาน 26 ตารางวา

ต่อมาเมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2513 ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ในนาม “พระจอมเกล้า” เป็นชื่อของสถาบัน จากนั้นใน พ.ศ. 2514 รับร่างพระราชบัญญัติสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเชิญพระมหามงกุฎเป็นตราสัญลักษณ์ประจำสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ทั้งสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตนนทบุรีลาดกระบัง (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง หรือ สจล. ในปัจจุบัน) และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตพระนครเหนือ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ หรือ มจพ. ในปัจจุบัน)

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อทั้งสามแห่งสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีจึงได้รวบรวมและศึกษาค้นคว้าข้อมูลอันเกี่ยวเนื่องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. 2566 มีดำริจากผู้บริหารของ มจร. ที่ต้องการให้ริเริ่มโครงการพระจอมเกล้าศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหล่อหลอมจิตใจ และความผูกพันในสถาบันในพระนาม “พระจอมเกล้า” อีกทั้งต่อยอดให้เกิดการค้นคว้าวิจัยด้านประวัติศาสตร์ที่มาจากรากฐานของวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้นซึ่งโครงการพระจอมเกล้าศึกษาเป็นโครงการที่ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องถึงรากฐานทางด้านวิทยาศาสตร์และวิทยาการสมัยใหม่ของประเทศไทย อันเกี่ยวเนื่องกับพระปรีชาสามารถ พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์และบุคคลสำคัญต่าง ๆ แห่งรัชสมัยของพระองค์ เพื่อที่จะนำมาพัฒนาต่อยอดความรู้จากแนวพระราชดำริ เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ต่อยอดสู่การศึกษาวิจัยให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบัน สามารถถ่ายทอดทั้งในรูปแบบเสวนาวิชาการ นิทรรศการ และกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้อื่น ๆ ต่อไป จากแนวคิดดังกล่าวนี้จึงเกิดโครงการเสวนาครั้งแรกขึ้นในนามว่า “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก : The Modernization เข้าโลกตาหลิ่ว ต้องหลิ่วตาตาม” ในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2566 เวลา 10.00-12.00 น. โดยได้รับเกียรติจากนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาอีกสองแห่ง ได้แก่ ผศ. ดร.สาระ มีผลกิจ อาจารย์ประจำสาขาวิชาโรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต และ ดร.ศรัณย์ มะกรุดอินทร์ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดดำเนินงานโดยสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี และได้รับเกียรติจากที่ปรึกษาอธิการบดี ดร.อมรวิชัย นาครทรรพ เป็น Moderator ดำเนินการเสวนา

งานเสวนา “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก : Modernization เข้าโลกตาหิ้วต้องหิ้วตาตาม”

วิทยากร

ผศ. ดร.สารระ มีผลกิจ (โรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต)
ดร.ศรัณย์ มะกรุดอินทร์ (อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)
ดร.อมรวิรัช นาคกรรพ (ที่ปรึกษาอธิการบดี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี)

พิธีกร

นางสาวกัญญารัตน์ โพธิ์พฤษ (นักศึกษาชั้นปีที่ 3 ภาควิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี)

เริ่มงาน

ผศ.ดร.สุรชาติพย์ มณีวงศ์วัฒนา (ผู้อำนวยการสำนักหอสมุด มจร.)

สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ดำเนินการโครงการศึกษาข้อมูลพระอัจฉริยภาพในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ร่วมกับคณะทำงานเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยสวนดุสิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รวมทั้งเครือข่ายสามพระจอมเกล้าฯ ได้แก่ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

การเสวนาครั้งนี้นับเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการส่งเสริมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีเป้าประสงค์ที่จะต่อยอดองค์ความรู้อันเกี่ยวเนื่องกับพระอัจฉริยภาพในรัชกาลที่ 4 เพื่อให้นักศึกษาและบุคลากรของสถาบันในเครือข่ายเกิดการศึกษาค้นคว้า และวิจัย และนำไปสู่การพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศ บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ดิฉันขอเรียนเชิญอาจารย์ธนิศสรณ์ จิระพรชัย รักษาการแทน รองอธิการบดีฝ่ายแผนและสารสนเทศ มจร. กล่าวเปิดการเสวนาครั้งนี้ ขอเรียนเชิญค่ะ

อาจารย์ธนิศสรณ์ จิระพรชัย

สวัสดีทุกท่านครับ ขอขอบคุณคณะทำงานทุกคนเลยนะครับ ทำงานกันอย่างเห็นเดเห็น้อย แล้วก็การที่เราจะมารวมตัวกันเพื่อเทิดพระเกียรติพระองค์ท่าน ก็กับการที่เราจะเรียนรู้เรื่องของพระจอมเกล้าศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญ ประการที่สองต้องขอบคุณวิทยากรทุกท่านเลยนะครับ รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องที่ได้กรุณามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความจริงหัวข้อของวันนี้ “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก” จริง ๆ เรา รู้จัก แต่ว่าที่เราไม่รู้ยังไม่เท่าสิ่งที่ท่านทรงมีพระปรีชาสามารถ ซึ่งตรงนี้สูงมาก ก่อนที่จะมาร่วมวงเสวนาวันนี้ ผมมีโอกาสได้คุยกับวิทยากรทั้ง 3 ท่านแล้วรู้เลยว่า สิ่งที่เรา รู้กันมานี้ เรารู้น้อย เพราะฉะนั้น ผมคิดว่าเวทีวันนี้เป็นเวทีสำคัญของการแลกเปลี่ยน และก็จะถูกบันทึกเพิ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพระจอมเกล้าศึกษา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีเป็นมหาวิทยาลัยที่เน้นการสร้าง บุคลากรด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องการเน้นในเรื่องของความคิด สร้างสรรค์ที่พูดถึงนวัตกรรมทั้งหลายทั้งปวง เจตนาเราต้องการที่จะสร้างให้เกิดคุณค่า คุณค่า มันคือประโยชน์ในการที่จะไปทำเพื่อประเทศชาติบ้านเมืองตลอดจนสังคม โลก เป็นเรื่องพันธกิจหลัก ๆ แล้วเราก็เดินตามแนวทางการพัฒนาอุดมศึกษา นั่นคือ เรื่องของการพัฒนากำลังคนของชาติ วิจัยในสิ่งที่มันเกิดประโยชน์และนำผลการวิจัย ไปสู่สังคม ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ หลาย ๆ ครั้งที่ผมทำงานอยู่ที่นี้ รวม ๆ จากที่เรียน ก็เกือบ 40 ปี ใช้ชื่อพระจอมเกล้าธนบุรีมาโดยตลอด แต่พอย้อนกลับไปประวัติศาสตร์ ของการตั้งสถาบันแห่งนี้ เราเป็นวิทยาลัยเทคนิคธนบุรีก็ถือว่าเป็นวิทยาลัยแห่งแรก

ที่มีนวัตกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นำคนที่มาจากสายสามัญมาเรียนต่อด้านวิชาชีพ ซึ่งในอดีตมีแต่ ปวช. ปวส. แต่เราเชื่อว่าวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจะเติบโตได้ ถ้าคนมีพื้นฐานที่ดี เพราะฉะนั้น จึงเป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งที่บัณฑิต hands on มือเปื้อนเล็บบด้า ในอดีตมาเป็น practical excellence จากการใช้งานวิจัยองค์ความรู้ มหาวิทยาลัย เราได้รับพระราชทานพระนามตลอด 50 กว่าปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2513 จะเห็นว่รัชกาลที่ 9 พระราชทานพระนามของรัชกาลที่ 4 ด้วยว่าท่านเป็นมหาปราชญ์ ผมเองคุยกับ ท่านวิทยากรไว้ว่า ประเทศไทยมีมหาราชหลายพระองค์ เมื่อไรจะมีโอกาสได้เห็น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นมหาราช ถ้าเป็นก็คงเป็นมหาราชด้าน องค์ความรู้ เพราะตลอดระยะเวลา 27 พรรษาที่ท่านผนวช ท่านสั่งสมองค์ความรู้ เกือบจะทุกศาสตร์ หลายท่านขนานนามท่านเป็นมหาปราชญ์ จนกระทั่งปัจจุบัน พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 พระองค์ท่านก็มีพระบรมราชโองการประกาศถวาย พระราชสมัญญา “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช” ถ้าพูดให้เต็ม ๆ ก็ต้องมี “พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช” พระองค์ท่านจึงเป็นมหาราช ที่เปี่ยมด้วยองค์ความรู้

เพราะฉะนั้น ผมเชื่อว่าการเสวนาในวันนี้จะทำให้เราได้เพิ่มพูนสิ่งที่เป็น องค์ความรู้ เป็นการจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือ KM สำคัญสำหรับ พวกเราทุกคนในฐานะของบัณฑิต ว่าที่บัณฑิตของพระจอมเกล้าธนบุรีต้องเข้าใจและ รู้จักพระองค์ท่านอย่างลึกซึ้งนี้ครับ หวังว่าการเสวนาวันนี้จะเกิดประโยชน์กับ ทุกท่านไม่ว่าจะอยู่ในห้องประชุมหรือแม้กระทั่งท่านที่รับฟังออนไลน์อยู่ตอนนี้มีจำนวน มากทีเดียว ที่ออนไลน์เข้ามาฟังจะได้รับประโยชน์ตรงนี้อย่างเต็มที่จากวิทยากรทั้ง 3 ท่าน ขออนุญาตกล่าวเปิดงานไว้เพียงเท่านี้ ขอให้การเสวนาในวันนี้ประสบความสำเร็จยิ่งตาม ที่ผู้จัดได้ตั้งวัตถุประสงค์ตามเจตนารมณ์ที่ท่านต้องการ กราบขอบพระคุณครับ

เริ่มบรรยาย

พิธีกร อาจารย์อมรวิรัชชคะ วันนี้เราจะเริ่มกันที่ประเด็นไหนเป็นประเด็นแรกดีคะ

ดร.อมรวิรัช นาคทรพรพ

ที่จริงวันนี้ น่าสนใจอย่างที่อาจารย์ธนิตสรณ์ว่าจริง ๆ ก็ตามชื่อเรื่องเลยนะ ครับ “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก” เรามักรู้จักท่านเรื่องดาราศาสตร์ ความเป็นนักวิทยาศาสตร์ ตอนนีใครไปประชุมที่กระทรวงอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม ห้องประชุมที่ตั้งชื่อว่า หัวก้อ 1 หัวก้อ 2 หัวก้อ 3 มาจากงานด้านดาราศาสตร์ของพระองค์ท่าน แต่มิติที่เราอาจจะไม่รู้จักนะครับ มีตั้งแต่มิติของความเป็นนักปกครอง มิติของความเป็นครูที่ท่านมีวิธีสอนลูก สอนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน มิติของความเป็นหัวหน้าครอบครัว ความเป็นพ่อ และที่สำคัญก็คือที่อาจารย์ธนิตสรณ์ย้ำคือมิติของความเป็นปราชญ์ที่ลึกซึ้งและมีหลายเรื่องเลยที่คิดว่าน่าสนใจมาก

วันนี้ทั้งอาจารย์สาระ อาจารย์ศรัณย์ก็มาแชร์ส่วนหนึ่ง ตั้งแต่เรื่องที่ท่านเป็นนักปกครองที่สร้างความมั่นคงให้กับบ้านเมืองอย่างไร เรื่องการต่างประเทศ มาจนถึงเรื่องภาษาศาสตร์ เรื่องการปฏิรูปศาสนา มีแง่มุมมากมายที่ได้ยินจะได้รับฟังจากอาจารย์ทั้งสองท่าน และทางน้องกัญญารัตน์ (พิธีกร) อาจจะมีการแทรกถามเป็นระยะ เพราะอยากให้ เป็นบรรยากาศของการชวนคุยกันมากกว่า ถ้าอย่างนั้นก็เริ่มเลยดีไหมครับ ซึ่งมีเวลาแค่สองชั่วโมง จริง ๆ ก็ไม่พอ เพราะมีเรื่องประวัติศาสตร์ต้องพูดตั้ง 4-5 เรื่องนั้นเชิญอาจารย์สาระก่อนเลยครับ

อุกโตสุชาติกับการสืบราชสันตติวงศ์

ผศ. ดร.สวระ มีผลกิจ

เนื้อหาที่จะบรรยายวันนี้ ขอเป็นส่วนหนึ่งของการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และก่อนอื่นต้องขอให้ทุกท่านนั่งไทม์แมชชีนเป็นโดราเอมอนก่อน เพราะเรื่องราวของประวัติศาสตร์อย่าเอาปัจจุบันมาตัดสิน หรือเมื่อเวลาฟังประวัติศาสตร์ “คุณต้องเป็นเขาตอนนั้น เป็นเขาในบริบทนั้นและคุณจะเข้าใจ” และการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นแบบเรียนให้เราคิดว่า ถ้าทำไม่ดีเราอย่าทำแบบนั้น ถ้าทำดีเราทำแบบนี้

วันนี้เราเริ่มต้นด้วยเกร็ดความรู้สำหรับนิสิตนักศึกษาทั่วไป คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดเรื่องการจารึกสร้อยพระนามลงในพระสุพรรณบัฏ ถ้าเป็นพระเจ้าอยู่หัวลำดับรัชกาลเลขคู่จะใช้คำว่า “*ปรเมนทร*” ถ้าเป็นลำดับรัชกาลเลขคี่จะใช้คำว่า “*ปรมินทร*” และในสร้อยพระนามของรัชกาลที่ 4 ในสมัยรัชกาลที่ 10 ทรงสถาปนาพระองค์เป็น “*มหाराช*” มีสร้อยพระนามที่ทรงแสดงถึงศาสตร์และศิลป์ โดยทรงยกย่องพระองค์ในฐานะที่สถาปนาและประดิษฐานพระสยามเทวาริราชขึ้นเพื่อเป็นเทวดารักษาพระราชอาณาจักร ตามด้วยความเป็นมหाराชทางวิทยาศาสตร์ว่า “*พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช*”

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลวชิรมังคลาภิเษก
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

เรื่อง “อุกโตสุชาติสังสุทธเคราะห์ณี” อ่านว่า “อุ-พะ-โต-สุ-ชาติ-ตะ-สัง-สุ-ต-ทะ-เคราะห์-นะ-ณี” หมายถึง การเกิดดีทั้งสองฝ่าย พระองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นในพระราชกรณียกิจเพื่อเป็นการเริ่มรัชสมัยที่มั่นคง เพราะสถาบันพระมหากษัตริย์ใช้ระบบการสืบทอดตามราชสันตติวงศ์ พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงเลือกสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในตัวพระองค์เองก่อน เริ่มตั้งแต่การเลือกพระมเหสีที่มีความเป็น “อุกโตสุชาติ” มาจากสายรัชกาลที่ 3 ในฐานะพระราชนัดดาเป็นพระภรรยาเจ้าชั้นหลานหลวงในรัชกาลที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายสายรัชกาลที่ 3 กับสายรัชกาลที่ 4 ไม่ค่อยมีความสนิทกลมเกลียวกันมากนัก อันนี้เนื่องมาจากปัญหาการสืบพระราชสมบัติซึ่งเป็นเรื่องราวที่รับรู้กันอยู่ในบทเรียนประวัติศาสตร์ไทย

พระองค์ทรงครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ เรื่องของการสืบสันตติวงศ์ จึงเป็นเรื่องสำคัญ สถาบันพระมหากษัตริย์ใช้หลักสำคัญของการสืบสันตติวงศ์คือการสืบสายพระโลหิตที่บริสุทธิ์ มีความเชื่อจากระบบเทวราชา คติสมมติเทพไม่ใช่แบบเลือกตั้งที่คนและสังคมจะเลือกหรือเปลี่ยนได้ตามพึงพอใจ เหมือนอย่างพูดในตอนต้นว่า คุณต้องรู้จักธรรมเนียมวิถีปฏิบัติเขาก่อน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงให้ความสำคัญกับตำแหน่งพระมเหสีที่มาจากสายเจ้านายฝ่ายในในรัชกาลที่ 3 เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เราเรียกพระมเหสีลักษณะนี้ว่า “พระภรรยาเจ้า” ชั้นหลานหลวง พระราชโอรสเป็นเจ้าฟ้าชั้นโท ซึ่งหมายถึงพระมเหสีที่เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าอยู่หัว พระภรรยาเจ้ามี 2 แบบ คือ พระมเหสีที่เป็นลูกกษัตริย์เรียก “พระภรรยาเจ้าชั้นลูกหลวง” พระโอรสเป็นเจ้าฟ้าชั้นเอก ในตอนนั้นคงหาไม่ได้เพราะสายรัชกาลที่ 2 โกลเกินไป เป็นการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 จึงมีมเหสีที่มาจากหลานหลวงในรัชกาลที่ 3 ถึง 3 พระองค์ ได้แก่

1. สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เป็นพระธิดาในพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 3 แต่ทรงสิ้นพระชนม์ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 4 เนื่องจากประชวรเป็นพระยอดในพระอุทร (ท้อง) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโหม่นสนในเหตุการณ์ครั้งนี้ยิ่งนัก จึงทรงสถาปนา “วัดโสมนัสวิหาร” เป็นที่ระลึกถึงพระนางและอุทิศเป็นพระราชกุศล

2. สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงรำเพยภมราภิรมย์ ทรงเป็นพระธิดาในกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกัน ทรงเป็นพระมเหสีเอกในรัชกาลที่ 4 สืบพระวงศ์ต่อมาเป็นสายของรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีเจ้านายทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในอีกหลายพระองค์ที่มีความสำคัญและรับใช้บ้านเมืองในกิจการต่าง ๆ ต่อมาอีกมาก

3. พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงพรรณราย หรือพระองค์เจ้าแฉ่ง พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงพรรณราย ทรงเป็นพระชนิษฐาของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงร่วมพระบิดาและพระมารดาพระองค์เดียวกัน และทรงเป็น

พระมารดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจิตรเจริญ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ พระบรมราชินีนาถ กรุงเทพมหานคร

พระมหาลีทั้ง 3 พระองค์เป็นสิ่งที่มีรัชกาลที่ 4 ทรงเลือกด้วยพระองค์เอง จะเป็นเพราะทรงเสนาหาหรือการเมืองก็สามารถเข้าใจพระทัยได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการสร้าง สภาแรกแห่งพระราชวงศ์ เพื่อสร้างความยอมรับและความชอบธรรม และใช้เป็น เครื่องมือทางการเมือง สู่ความจงรักภักดีต่อพระราชบัลลังก์ จะใช้ใครที่เป็นคนอื่นที่ไม่ใช่ พระญาติก็คงไม่แน่ว่าพระทัย ใช้คนที่ไม่ใช่พี่น้องก็ไม่ค่อยมั่นใจพระทัย จะใช้ลูกก็ไม่ได้ มีแต่พระโอรสทั้งหมด จะเป็นพระธิดาหรือไม่ก็ไม่ได้ พระโอรสมีพระชนมายุรอด เพื่อมาสนองพระเดชพระคุณได้เท่าไรก็ไม่รู้ ท่านจึงต้องเร่งสร้างทายาทมีพระโอรส เป็นการสืบพระโลหิต เป็นผู้สืบราชสกุลเพื่อใช้ในงานราชการต่อไป ซึ่งต่อมาจะเห็นได้ว่า พระราชโอรสหรือแม้แต่พระราชธิดาต่างก็ว่าราชการในที่ต่าง ๆ ในสมัยต่อ ๆ มาโดย ทัวถึงกัน ครอบคลุมทุกศาสตร์และศิลป์ทั่วพระราชอาณาจักร ทรงมีพระโอรสทั้งหมด 82 พระองค์ อันนี้ไม่นับที่เมตกเป็นพระองค์ หรือที่เรียกว่าแท่ง รวมทั้งฝ่ายหน้า และฝ่ายใน เป็นฝ่ายหน้าสืบมหาสาขาสืบถึง 28 มหาสาขาหรือ 28 ราชสกุล โดยมี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นต้นพระวงศ์สูงสุด หรือเรียกว่า “kingship” หมายถึง การรักษาวางศ์วานวงศ์เครือ ความเกี่ยวข้องเป็นหนึ่งเดียวกัน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทุนเดิมอยู่ในโลกแห่งความเป็น จาริต พระองค์ต้องทำนุบำรุงรักษาความเป็นโบราณราชประเพณี เพื่อความ ศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์และของพระราชวงศ์ แต่ในโลกของความเป็นสมัยใหม่หรือเรื่อง ของการเมือง ศิลปศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ พระองค์จำเป็นจะต้องรับรู้ถึงการพัฒนา และความก้าวหน้าที่เปลี่ยนแปลงไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น บุคคลที่เรียกได้ว่าคนสองโลก โลกโบราณก็ต้องรักษาเพราะทรงเป็นสมมติเทพใน บทบาทของกษัตริย์ โลกสมัยใหม่ก็ต้องติดตามรับรู้การเปลี่ยนแปลง หากช้าไม่เท่าทัน อาจตกเป็นเมืองขึ้นเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านรอบประเทศในระยะต่อมา

ภายหลังจากการสวรรคตในรัชกาลที่ 3 และการเสด็จขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 มีเรื่องที่น่าสนใจคือ การกลับมาของพระองค์ไม่ใช่มาเพียงแต่พระบรมราชานุญาตแบบอย่างกษัตริย์โบราณ แต่พระองค์กลับมาพร้อมกับความรู้ เหตุผล การปรับโลกทัศน์ การรักษาธำรงการศรัทธา การสืบทอดเสริมคติความเชื่อแบบเทวราชาด้วย หากเทียบกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่างกัน สมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้คนศรัทธาในเรื่องของการเป็นนักรบ สมกับความหมายของ “พระมหากษัตริย์” แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้คนศรัทธาพระองค์ท่านนอกจากความเป็นสมมติเทพแล้ว ทรงมาพร้อมกับองค์ความรู้และโลกทัศน์สมัยใหม่กับการรักษาจารีตประเพณี จึงเป็นการตอกย้ำว่าพระองค์เป็นบุคคลสองโลกได้อย่างชัดเจน จึงเป็นมุมมองที่น่าสนใจและจะได้เล่าในลำดับต่อไป

อุกโตสุชาติฯ นอกจากเรื่องความบริสุทธิ์ของสายพระโลหิตแล้ว การมีฝ่ายใดในรัชกาลที่ 4 เป็นจำนวนมาก อันนี้เป็นคติของคนในสมัยก่อน ถือเป็นนางแก้วคู่พระบารมี เป็นการประสานความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายและขุนนาง อุกโตสุชาติฯ ไม่ได้ใช้เฉพาะความสัมพันธ์ระดับพระราชวงศ์เท่านั้นแต่ขยายไปสู่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ด้วย ตัวอย่างเจ้าจอมมารดาที่ยังมีเชื้อสายตระกูลขุนนางสำคัญและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย กรมสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพท่านมีพระมารดาคือ เจ้าจอมมารดาชุ่ม สกุลเดิม “โรจนดิศ” สืบเชื้อสายจากพระยาอภัยนันทริกามาตย์ (ดิศ โรจนดิศ) เสนาบดีท่านสำคัญท่านหนึ่งตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 5 ในกรณีสกุลโรจนดิศนี้ก็ยังปรากฏมีเจ้าจอมมารดาแสม มีพระราชธิดากับรัชกาลที่ 5 อีกสองพระองค์ได้แก่ พระองค์เจ้าหญิงอภัยนันทริปชา และพระองค์เจ้าหญิงทิพยาลังการ

พระฉายาลักษณ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าละม่อม กรมพระยาสุดาร์ตน์ราชประยูร
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

นอกจากนี้แล้วยังมีการใช้ความสัมพันธ์กับพระบรมวงศ์กับชั้นต่าง ๆ ผ่านในรูปแบบของความสนิทรักใคร่เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ระหว่างเจ้านายด้วยกันเองในการทรงรับเลี้ยงดูแลอภิบาลรักษาพยาบาลพระองค์สำคัญในแต่ละสมัย ถือเป็นกุศโลบายที่แนบเนียนและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวแก่พระราชวงศ์ กรณีตัวอย่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าละม่อม กรมพระยาสุดาร์ตน์ราชประยูร พระราชธิดาในรัชกาลที่ 3 ผู้ทรงดูแลและอภิบาลสิ้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ ด้วยเหตุผลที่พระราชมารดา

กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ได้สิ้นพระชนม์ไปก่อนหน้านั้น ทรงมีความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ทรงเรียกพระนามเพื่อเป็นการยกย่องว่า “*ทูลกระหม่อมแก้ว*” ทรงให้มีที่ประทับอยู่บริเวณพระตำหนักบริเวณสวนซ้าย นอกจากนี้ยังให้ประทับอยู่ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จนชาววังขนานนามอีกพระนามว่า “*ทูลกระหม่อมปราสาท*” ถือเป็นการยกย่องพระเกียรติยศอย่างยิ่ง มีหลักฐานอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นกรณีนี้ คือ พระอุโบสถวัดปรมัยยิกาวาส อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ได้ฐานชุกชีพระประธานเป็นที่ประดิษฐานพระศรีรังคาร บานประตูหน้าต่างของพระอุโบสถมีการจำหลักไม้เป็นรูปพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทซึ่งหมายถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าละม่อม กรมพระยาสุดาร์ตน์ราชประยูร หรือแม่แต่กรณีพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสไมวดี กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 ทรงมีหน้าที่สำคัญในการอภิบาลดูแลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงดูแลอย่างใกล้ชิด ถ้าใครได้อ่านเอกสารเรื่องบันทึกเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเป็นจดหมายแบบรายวัน เล่มต้นฉบับหลายเล่มเป็นพระราชมรดกส่วนพระองค์เก็บรักษา ณ วังเลอติส ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎนิวัตนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์และทรงพระกรุณาให้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก เมื่ออ่านแล้วจะพบว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศทรงเขียนถึง “*ป้าโสม*” อยู่เป็นจำนวนมากหลายครั้ง แต่แล้วสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศก็ได้ด่วนสวรรคตไปเสียก่อน กรณีคำว่าสวรรคตใช้สำหรับเจ้าฟ้าพระองค์นี้เนื่องจากรัชกาลที่ 5 ทรงให้ใช้เรียกเช่นนั้นด้วยความโหม่นัส

พระฉายาลักษณ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโลมาวดีฯ กรมหลวงสมรรัตนศิริเซธู
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

นักศึกษาและบุคลากรของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี จะต้องสำนึกในพระกรุณาธิคุณของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโลมาวดีฯ กรมหลวงสมรรัตนศิริเซธูเป็นกรณีพิเศษอีกพระองค์หนึ่ง เพราะที่ตั้งของของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีในปัจจุบันเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และเป็นที่ยกกำเนิดแหล่งเรียนรู้ ผลิตบุคลากร ในศาสตร์ทางด้านวิทยาศาสตร์รับใช้ประเทศชาติ และมีชื่อเสียงในระดับสากลอันเป็นที่ประจักษ์ และที่สำคัญทรงเป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 ด้วย

สมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระมเหสีเฝ้าพระองค์ ห้าพระองค์ทรงเป็นพระภรรยาเจ้า ชั้นลูกหลวงพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 ร่วมพระราชบิดาเดียวกันและพระภรรยาเจ้า ชั้นหลานหลวงพระราชธิดาในรัชกาลที่ 3 อีกสามพระองค์ ตลอดทั้งเจ้าดารารัศมี พระราชชายาพระราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่อีกหนึ่งพระองค์ ทรงมีความใกล้ชิดในสายพระโลหิตมาก ในตอนนั้นคงยังไม่มีกรรับรู้เรื่องของโครโมโซม แต่ถ้าวิเคราะห์ดูในสถานภาพของการเป็นพระมหากษัตริย์ทรงต้องนึกถึงจารีตประเพณี ซึ่งอุกโตสุชาติฯ ยังคงเป็นสิ่งที่สำคัญ การสืบพระราชวงศ์ในระดับพระเจ้าลูกเธอชั้นพระองค์เจ้ายิ่งถือปฏิบัติควบคู่ไปกับชั้นเจ้าฟ้าเจ้านายพระองค์ต่าง ๆ ที่ยังได้รับใช้ประเทศชาติอยู่ หลายพระองค์เป็นรากฐานสำคัญมาสู่ปัจจุบัน การมีเจ้าจอมมารดาจำนวนมากนั้น ถ้าเรามองในเรื่องของการรักษาผลประโยชน์และการดำเนินไปของการพัฒนาประเทศ จะพบว่า เป็นกุศโลบายที่แยบยลนักที่ใช้การแต่งงานทางพฤตินัยเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์กับคนทุกหมู่เหล่าและเพื่อความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ทางราชการ คุณจะรู้ว่ารอบบ้านคุณอาณาจักรคุณจะมีผู้คิดไม่ชื่อหรือกบฏ หรือไม่ทำหน้าที่ตามราชการ แต่วงศ์วานว่านเครือกับพระมหากษัตริย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่นคงและปลอดภัยต่อพระราชบัลลังก์ ทั้งเศรษฐกิจและสังคมการเมืองเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องเข้าใจก่อนว่าอยู่โลกแห่งการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ บริบทสังคมจึงเป็นเช่นนั้น หลายคนมองกลับไปอาจจะไม่เข้าใจ มองว่ากษัตริย์มีพระภรรยาเจ้าหรือภรรยาเจ้าจำนวนมาก ต้องเข้าใจว่าสมัยโบราณเขามีแนวคิดแบบนี้ซึ่งใช้มาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนในรัชกาลที่ 6 เป็นสมัยแรกที่เป็นระบบผัวเดียวเมียเดียวตามแบบตะวันตก ซึ่งพระองค์ทรงศึกษาอยู่ประเทศอังกฤษถึง 9 ปี จึงทรงได้รับการเรียนรู้ในเรื่องการเป็นครอบครัวตามแบบตะวันตก คนละโลกและคนละสมัยกับรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ที่พระองค์ท่านต้องดำรงรักษาวงศ์ตระกูลพร้อมกับรักษาประเทศ

ฉะนั้น การแต่งงานทางพฤตินัยจึงเป็นนโยบายสำคัญในการอยู่สืบราชสันตติวงศ์พร้อมกับการดำรงอยู่ของพระราชอาณาจักร ซึ่งเชื่อพระวงศ์ที่ประสูติมากมายหลายพระองค์เอาเฉพาะแค่รัชกาลที่ 4 หรือรัชกาลที่ 5 ต่างสร้างคุณประโยชน์ให้แก่พระราชอาณาจักรเป็นอย่างมาก อาทิ

เจ้านายชั้นที่ 4

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจิตรเจริญ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต้นราชสกุล จิตรพงศ์

พระบิดาแห่งการไปรษณีย์ไทย - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ต้นราชสกุล ภาณุพันธุ์

พระบิดาแห่งวิชาโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มัคคุเทศก์ไทย และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระองค์แรก - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ต้นราชสกุล ดิศกุล และทรงเป็นผู้ไว้วางพระราชหฤทัยดุจพระหัตถ์ขวาของรัชกาลที่ 5 ด้วย

พระบิดาแห่งกระทรวงการต่างประเทศ - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ กรมพระยาเทวงศวโรปการ ต้นราชสกุล เทวกุล

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัตินทรคูแลกรมช่างมุก ซึ่งเป็นผู้กำกับกรมช่างมุกพระองค์สุดท้าย ภายหลังได้ยุบไปต้นราชสกุล เกษมศรี

เจ้านายชั้นที่ 5

พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย - สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ในรัชกาลที่ 8 และ รัชกาลที่ 9 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์) ต้นราชสกุล มหิตล

พระบิดาแห่งกองทัพอากาศไทย - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ต้นราชสกุล จักรพงษ์

ผู้เริ่มต้นวางรากฐานกิจการกองทัพเรือไทย - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ต้นราชสกุล บริพัตร

ผู้ทรงวางรากฐานกระทรวงพาณิชย์ - พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรณัฏฐ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ต้นราชสกุล กิติยากร

พระบิดาแห่งกองทัพเรือไทย - พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากร
เกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ต้นราชสกุล อาภากร

ผู้วางรากฐานกองทัพบกไทย - พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติ
วรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ต้นราชสกุล จิรประวัติ

พระบิดาแห่งรถไฟไทย - พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร
กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ต้นราชสกุล ฉัตรไชย

นอกจากนี้ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ยังมีการส่งพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงไป
รับใช้ราชการต่างประเทศพระนครพระกรรมในต่างแดนไกล จะใช้ใครถ้าไม่ใช่พระญาติที่ไว้วาง
พระราชหฤทัย เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ เช่น กรมพระองค์เจ้า
ชุมพลสมโภช กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ต้นราชสกุล ชุมพล ข้าหลวงต่างพระองค์
เมืองอุบลราชธานี พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ต้นราชสกุล
ทองใหญ่ ข้าหลวงต่างพระองค์เมืองอุดรธานี หลายท่านคงสังเกตว่า ทั้งจังหวัด
อุบลราชธานีและอุดรธานี ต่างมีชื่อสถานที่สำคัญในจังหวัดดังกล่าวหลายแห่ง
เป็นชื่อพระนามทรงกรมทั้งสองพระองค์ และที่สำคัญทั้งสองพระองค์ยังเป็น
พระราชโอรสของรัชกาลที่ 4 ด้วย

พระนาม ตราประจำพระองค์ และเครื่องสูงกับความหมายเชิงสัญลักษณ์

พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฏ
แล้วฉายพระบรมฉายาลักษณ์ส่งไปให้ต่างประเทศ ทำให้อารยประเทศรับรู้ว่ามี
อารยธรรม มีรากเหง้า มีธรรมเนียมปฏิบัติ และมีพิธีที่เป็นเอกลักษณ์เป็นจารีตที่สูงส่งเป็น
ที่ประจักษ์แก่ชาวโลก ในสมัยรัชกาลที่ 1 2 และ 3 เรื่องของการสวมพระมหาพิชัย
มงกุฏ คราวประกอบพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก ไม่เคยปรากฏว่าทรงนำมาสวม
ทรงรับวางไว้ข้างโต๊ะเคียง แต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสวม
และฉายพระรูปเหมือนอย่างกษัตริย์ในยุโรป โดยส่งไปให้ผู้นำหลายประเทศ เช่น
ฝรั่งเศส อังกฤษ วาติกัน และสหรัฐอเมริกา ทำให้โลกตะวันตกได้รู้จักสยามมากยิ่งขึ้น

สำหรับความหมายของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ หมายถึง เครื่องเคราของพระรชานอกจากนี้ยังมีเครื่องสูงอีก 1 ชุด ประกอบเครื่องราชอิสริยยศคือ เครื่องราชูปโภค และยังใช้เป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยมาจนถึงทุกวันนี้

เครื่องราชกกุธภัณฑ์คนส่วนใหญ่เรียกว่า เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ จากการสืบค้นข้อมูลจากหนังสือชื่อปกิณกะและหนังสือเรื่องราชูปโภคและพระราชฐานเขียนโดย หม่อมราชวงศ์ เทวาธิราช ป.มาลากุล สมุหราชพิธี ท่านเรียกแต่เพียงว่าเครื่องราชกกุธภัณฑ์เนื่องด้วยท่านให้นับพระมหานพตลเศวตฉัตรเข้าไปด้วย ในที่นี้ขอกกล่าวถึง “เครื่องราชกกุธภัณฑ์” ในความหมายเชิงสัญลักษณ์ ดังนี้

เครื่องราชกกุธภัณฑ์

ที่มา : จดหมายเหตุบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (2468)

พระมหาพิชัยมงกุฎ น้ำหนัก 7.3 กิโลกรัม เทคนิคทองคำลงยาราชาวดี เดิมปลายยอดเป็นดอกไม้ไหว รัชกาลที่ 4 ทรงปรับเปลี่ยนเป็นเพชรวิเชียรมาศ ที่ทรงสั่งซื้อจากพ่อค้าเพชรจากเมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย พระมหาพิชัยมงกุฎสามารถเปรียบเทียบเป็นศูนย์กลางและแกนกลางของจักรวาล คือ เขาพระสุเมรุ พระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางแห่งพระราชอาณาจักร ในแต่ละรัชกาลจะเลือกหรือสลัพระมหามงกุฎขณะทรงสวมใส่ อันเนื่องด้วยน้ำหนักและความเหมาะสม ด้วยน้ำหนักที่หนักแฝงปริศนาธรรมไว้คือการรับพระราชภารกิจของแผ่นดิน และได้นำมาใช้เป็นตราพระราชลัญจกรในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากล้นเกล้ารัชกาลที่ 9 ให้เป็นตราของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี และพระจอมเกล้าทุกแห่ง นี่คือของสูงของประเทศ เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องภาคภูมิใจ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 - 10 มีหลักฐานว่าทรงสวมพระมหามงกุฎทุกพระองค์ยกเว้นรัชกาลที่ 8 ที่ไม่ผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และไม่พบพระบรมรูปของรัชกาลที่ 1 - 3 แต่ก็อาจเนื่องด้วยยังไม่มีวิทยาการการถ่ายภาพ และการไม่นิยมวาดพระบรมรูปเหมือน ในอดีตเพราะเชื่อกันว่าจะถูกดูวิญญาณเข้าไปในพระบรมรูป และถ้าสังเกตพระบรมรูปรัชกาลที่ 6 จะเห็นว่าทรงสวมพระชฎามหากฐินหรือพระชฎาห้ายอด ประดับขนนกการเวก อาจเป็นเพราะต้องพระราชานิยมแล้วทรงใช้สลักับพระมหาพิชัยมงกุฎในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การสวมพระมหาพิชัยมงกุฎสลักับองค์อื่นดังกล่าวดูจะเห็นอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 7 อาจเป็นเพราะว่าทรงมีพระวรกายที่เล็กไม่เหมาะสมกับความหนักของพระมหาพิชัยมงกุฎ ชาววังขนพระนามในวังว่า *“ทูลกระหม่อมเอี้ยดน้อย”*

พระแสงขรรค์ชัยศรี พระแสงดาบ 4 คม แสดถึง พระบรมเดชาณุภาพ ตัดความอยู่ดีธรรม และเป็นศีลตราวุธสำคัญแห่งองค์พระมหากษัตริย์ที่หมายถึงนักรบด้วย

ธารพระกร หรือไม้เท้า เปรียบได้กับคนที่ไม่มีเท้าคือคนอายุยืน มีความรู้แตกฉานผ่านประสบการณ์มามาก หากเปรียบเทียบกับเทพเจ้าจีน *“ฮก ลก ชิว”* โดยเฉพาะ *“ชิว”* เป็นรูปเทพที่มีอายุยืน ถือไม้เท้า เช่นกัน

พัตวาลวิชนี พระแสงจามรี ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงปรับให้เป็นพระแสงหักข้างเผือกให้ตรงตามธรรมเนียมไทย เพราะหางจามรีเป็นธรรมเนียมของอินเดีย พัดกับแสง สื่อถึงความร่มเย็นเป็นสุขแห่งพระราชอาณาจักร

ฉลองพระบาทเชิงงอน หมายถึง แผ่นดิน หรือพระราชอาณาจักรที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปบำบัดทุกข์บำรุงสุข ทั้งหมดนี้ทำด้วยทองคำลงยาราชาชาติ

พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร เครื่องสูงคล้ายร่มเป็นฉัตร 9 ชั้นสีขาว มีรูปทรงกรวยดุษฎีเขาพระสุเมรุหมายถึงความบริสุทธิ์ และอาจจะตีความได้ว่า สูงดุษฎีเขาที่มีหิมะเกาะเป็นคติความเชื่อแบบอินเดียคือเทือกเขาหิมาลัย จุดเด่นของฉัตร 9 ชั้นในแต่ละชั้นจะเดินขลิบทอง 3 เส้น ฉัตรชั้นล่างสุดหมายถึงพระมหากษัตริย์ทรงดูแลพระราชอาณาจักรทั่วทิศานุทิศ ทั้งทิศหลักทั้ง 4 และทิศเฉียงทั้ง 4 รวมเป็น 8 ทิศ อีกหนึ่งรวมชั้นประจำของพระมหากษัตริย์ รวมเป็น 9 ชั้นโดยสมบูรณ์

นอกจากนี้ยังมีเครื่องสูงอีกหนึ่งหมวดที่ทูลเกล้าถวายคือ เครื่องราชูปโภคของใช้ประจำพระองค์ อาทิ พานพระศรี ชุตพระศรี ทีบพระศรี พระสุพรรณภาชน์ พระเต้านพรัตน์ ทั้งหมดทำด้วยเทคนิคทองคำลงยาราชาชาติเช่นเดียวกันซึ่งเป็นเทคนิคการทำเครื่องสูงถนิมพิมาภรณ์ที่สืดยอดของชาติเรา

พระบรมฉายาลักษณ์ สื่อสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจและการเจริญสัมพันธไมตรี

รัชกาลที่ 4 ทรงเครื่องราชภูษิตาภรณ์เป็นพระบรมรูปถ่ายฟิล์มกระจก รุ่นแรกของสยามที่ทรงตั้งพระทัยฉายในรัชสมัยของพระองค์และทรงส่งไปถวายสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เป็นจุดเริ่มต้นของการใช้เทคโนโลยีภาพถ่ายเพื่อใช้ในการเจริญพระราชไมตรี โดยเป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นกับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ (ภาพถ่าย) ทรงหลุดออกจากความเชื่อดั้งเดิมเพื่อใช้ให้เป็นการเจริญพระราชไมตรี ทรงเริ่มจากการปรับโลกทัศน์ของพระองค์

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องราชภูษิตราภรณ์แบบไทยและฉลองพระองค์เครื่องยศแบบตะวันตก
ที่มา : สรววิช ภิรมย์ภักดี (2002)

พระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ
ที่มา : National Portrait Gallery London (2023)

การเข้ามาของภาพถ่ายมีเข้ามาในไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาปรับใช้กับพระราชอาณาจักร เพื่อเป็นการแสดงพระบรมราชานุภาพสู่ความเป็นอารยะในสากล ภาพถ่ายจึงเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐ นอกจากนี้ ยังมีการสร้างพระบรมรูปหล่อของพระองค์เอง ทรงมีความคิดหลุดกรอบจากภาพถ่ายเช่นเดียวกัน ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ฉายพระรูปลงและหล่อพระบรมรูปโดยยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่

พระบรมรูปหล่อปัจจุบันอยู่ที่พระตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร พระบรมรูปดังกล่าวยังแสดงออกถึงการผสมกลมกลืนกันระหว่างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมตะวันตกอย่างชัดเจน โดยดูได้จากฉลองพระองค์ประกอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นับได้ว่าทรงรับและเรียนรู้ปรับตัวได้อย่างรวดเร็ว

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์แรก
ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร
ที่มา : วัดบวรนิเวศวิหาร (2564)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตวราภรณ์ สองข้างโตะเคียงประกอบด้วยเครื่องราชูปโภค หมายถึง เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ สมัยโบราณการแสดงความเป็นยศศักดิ์ของคนผู้มีศักดิ์สูง เรียกว่า เครื่องราชอิสริยยศ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามแบบอย่างตะวันตกเพื่อให้ทัดเทียมความมีอารยะแบบสากล โดยยังคงปรากฏพระบรมรูปรัชกาลที่ 4 ทรงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของฝรั่งเศสที่ทรงฉายพระบรมรูปและฉายส่งกลับไปทางฝรั่งเศสด้วย และเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการดำเนินพระราชไมตรีที่ถวายและมอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดให้กับพระราชอาคันตุกะ

“การรู้เขารู้เรา เข้าใจเขาเข้าใจเรา รู้ทันโลก” ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้ความรู้เป็นอาวุธ ใช้ความรู้เป็นอำนาจ แสดงออกมาเป็นที่ประจักษ์ โดยเฉพาะงานวิทยาศาสตร์ ส่วนความเชื่อไสยศาสตร์ก็ทรงไม่ละทิ้งอย่างที่ได้เกริ่นในตอนต้น

การสถาปนาพระสยามเทวาธิราช เทวดาแห่งพระราชอาณาจักร

พระองค์ทรงสถาปนาพระสยามเทวาธิราชเป็นเทวดาภิบาลรักษาในคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ สังคมไทยไม่ใช่พุทธแท้เราอยู่ในสังคมที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย ยกตัวอย่างการบวชนาคยังมีพิธีของพราหมณ์และพุทธผสมผสาน ส่วนพระราชพิธีพีฆฆมกลเป็นของศาสนาพุทธ พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นพิธีของพราหมณ์ผสมกลมกลืนกัน ดังนั้น การสถาปนาพระสยามเทวาธิราชเป็นเช่นเดียวกัน เพื่อคุ้มครองประเทศชาติในทางศาสนาพราหมณ์ควบคู่ไปกับศาสนาพุทธ คือพระพุทธรูปรัตนมหาภิมากร ดังนั้น พระสยามเทวาธิราชพระองค์นี้จึงใช้เป็นสร้อยพระนามมหาราชของพระองค์ท่าน

พระสยามเทวาธิราชและพระวิมานประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
ที่มา : สำนักราชเลขาธิการ (2525)

ความสำคัญของศาสนาพราหมณ์เป็นสิ่งที่ส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์ของพระราชสำนักตามคติเทวราชา ผนวกกับความมีศิลปกรรมจรรยาในทางพุทธศาสนาว่าด้วยความเป็นธรรมราชา อันมีคติธรรมหลายอย่างที่องค์พระมหากษัตริย์ต้องยึดมั่นตามโบราณราชประเพณี ไม่ว่าจะเป็นทศพิธราชธรรม 10 จักรวรรดิวัตร 12 หรือพรหมวิหาร 4 ซึ่งนำไปสู่ความเป็นธรรมราชาหรือกษัตริย์ผู้ทรงธรรม

นอกจากนี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริในพระมหากษัตริย์องค์ว่า พระราชบิดานั้นเป็นผู้ที่มีความกล้าเิกในพระราชจริยวัตร ดุจเทพเทวดาปกปักษ์รักษาพระราชอาณาจักร จึงทรงสถาปนาพระสยามเทวาธิราช พระพักตร์รัชกาลที่ 4 ด้วย เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต เป็นการแสดงออกซึ่งกตัญญูญาติและทรงไว้ซึ่งพระบรมราชานุภาพด้วย

พระสยามเทวาธิราช พระพักตร์รัชกาลที่ 4
ที่มา : ศูนย์อาเซียนและธุรกิจมิติชน (2566)

ทักษิณานุปทาน ความกตัญญูรู้คุณ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ท่านทรงเป็นตัวอย่างของความกตัญญูต่อกับพระบรมราชบุพการี ทรงตั้งพระราชพิธีทักษิณานุปทาน คือ การทำบุญให้กับผู้วายชนม์ และถือเป็นแบบอย่างถึงปัจจุบันทั้งในพระราชสำนัก และหมู่ประชาชนทั่วไป การแสดงถึงความกตัญญูเป็นส่วนหนึ่งของความมีคุณธรรมที่สัมพันธ์กับการสืบทอดพระราชวงศ์ และการรักษาพระราชอาณาจักรให้อยู่รอดสืบไป เป็นการสร้างพันธกิจ พันธสัญญาต่อบุรพกษัตริราชเจ้า โดยการอัญเชิญพระโกศบรรจุพระบรมอัฐิและพระอัฐิประกอบพระราชพิธี โดยจะพบพิธีดังกล่าวในวันสำคัญที่ตรงกับวันประสูติ วันสวรรคต และพระราชพิธีสงกรานต์ เป็นต้น ในปัจจุบันจะประกอบพระราชพิธี ณ ท้องพระโรงหน้า พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมหาราชวัง

พระบรมราชาไชบายกับความเป็นพหุวัฒนธรรม

พระองค์มีแนวคิดที่ว่า เราต้องรู้จักวัฒนธรรมที่หลากหลาย เราอยู่บนโลกคนเดียวไม่ได้ต้องยึดถือว่าทุกคนเป็นเพื่อนกัน เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างโลกอดีตโลกปัจจุบันโลกอนาคตพระองค์ท่านสนพระทัยทั้งหมด แม้กระทั่งทรงพยายามเชื่อมโยงทุกสิ่งที่มีความสำคัญในอดีตให้เข้ากับพระราชวงศ์และพระองค์เหมือนพระองค์เป็นส่วนหนึ่งของวงศ์วานนั้น เช่น ทรงให้ความสำคัญกับประเทศจีน ต้นราชวงศ์ของพระองค์มีความผูกพันกับความเป็นจีน พระราชมารดาในรัชกาลที่ 1 ทรงมีเชื้อสายจีน พระองค์จึงมีความเป็นจีนสืบทอดมาด้วย เห็นได้จากธรรมเนียมจารีตที่แสดงความเป็นจีน อาทิ พระราชพิธีตรุษจีนสังเวชพระปายในพุทธฝ่ายมหายานก็ทรงรับไว้เป็นพระราชพิธีสำคัญมาจนถึงปัจจุบัน ทรงให้วาดพระบรมสาทิสลักษณ์แบบฮ่องเต้จีนและยังปรากฏภาพเช่นนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย

พระบรมฉายาติสลักษณ์รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

ทรงเครื่องต้นแบบสมเด็จพระจักรพรรดิจีน

ที่มา : สำนักหอสมุด มจร. (2547)

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเชื่อมโยงไปถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติสายพระโลหิตกับโกษาธิบดีปานและโกษาธิบดีเหล็ก ราชทูตเอกสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่เจริญสัมพันธ์ไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 สืบสานวงศ์และมาตั้งนิวาสถานที่เมืองอุทัยธานี เมืองแห่งสมเด็จพระปฐมบรมราชชนกสืบเป็นราชวงศ์จักรีมาจนปัจจุบัน และยังได้ทรงอธิบายเรื่องดังกล่าวให้แก่เซอร์จอห์น เบาริง ให้ทราบด้วย ทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทยรวมทั้งได้เขียนเรื่องราวของพระราชวงศ์ รายพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เป็นภาษาอังกฤษ ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งหนึ่งของการสืบทอดเรื่องราวในพระองค์ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งทางด้านสังคม ศิลปะ วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง เห็นได้จากทรงมีความหลากหลายในการคบค้าสมาคมและผูกสัมพันธ์ไมตรีได้ดีกับทุกฝ่าย ประเพณีอะไรของไทยก็ทรงรักษา ของเขาก็ทรงร่วม ให้เกียรติเขาให้เกียรติเรา ทั้งพราหมณ์ คริสต์ อิสลาม และไทย จีน แขก ตะวันตก แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมแห่งความหลากหลายที่ล้วนแล้วแต่ได้มาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร

การยกย่องสถานภาพของสตรี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นยุคแรกที่มีการให้เกียรติและรักษาส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงให้มีสถานภาพเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ปรากฏพระบรมรูปกษัตริย์ประทับร่วมกับพระบรมราชินีเป็นครั้งแรก ได้แก่ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ในการฉายพระบรมฉายาลักษณ์คู่ แต่ในธรรมเนียมโบราณของไทยไม่นิยมปฏิบัติ แม้กระทั่งการออกแบบพระแท่นราชบัลลังก์จะออกแบบเพียงที่เดียวสำหรับพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ของชาติตะวันตกจะมีการฉายพระบรมรูปคู่ และออกแบบพระราชบัลลังก์คู่เพื่อเป็นการยกย่องพระราชินี ทรงนำสิ่งนั้นมาปรับใช้ ปรากฏเป็นพระบรมฉายาลักษณ์คู่และทรงฉายเพื่อส่งไปให้ต่างประเทศ เป็นการแสดงความเคารพสาธุการผ่านรูปถ่ายครั้งแรกที่น่าสนใจ จนกลายเป็นรูปที่มีทุกบ้าน (รูปในหลวงและพระราชินี) มาถึงทุกวันนี้

พระบรมฉายาลักษณ์คู่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

ครุต้นแบบ พ่อพิมพ์ของชาติ

พระองค์ท่านทรงทำหน้าที่ของการเป็นพ่อที่สมบูรณ์แบบ ทรงเป็นหัวหน้าครอบครัว เหมือนพ่อทุกคนที่รักและห่วงลูก เช่น ถ้าสังเกตที่พระหัตถ์จะทรงพระธำมรงค์ดวงหนึ่งและไม่เคยถอดเลย เป็นแหวนที่พระองค์ทรงถอดออกมาจากพระศพลูกคือพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ แล้วก็ทรงใส่ตลอดพระชนม์ชีพ ท่านรักลูกมากและสอนลูกดีมาก และสอนทุกอย่างแม้กระทั่งในชีวิตประจำวัน จากหลักฐานพบว่า ทรงใช้พระราชโอรสพระองค์หนึ่งเดินทางไปหยิบของที่ท้องพระโรง ระหว่างเดินมาทรงถามพระโอรสเห็นอะไรบ้าง พบอะไรบ้าง เพื่อฝึกให้มีทักษะการเป็นคนช่างสังเกต หัดเป็นคนพินิจพิเคราะห์ได้ตรงตามที่ตั้งใจ ครั้นเมื่อครั้งแรกที ประสูติทุกพระองค์ด้วย ปรากฏเป็นพระคาถาตั้งพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา แต่จากการศึกษาพบว่าไม่ปรากฏคาถาทุกพระองค์เนื่องจากเอกสารบางส่วนสูญหาย จะเห็นได้ว่าสืบทอดต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 10 ในการพระราชทานนามสกุล

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระราชโอรส พระราชธิดา
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

พระองค์ท่านสอนทุกอย่างด้วยคำพูดของพระองค์ทั้งพระราชโอรส ชุมนาง และคนใกล้ชิด เช่น เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ข้าหลวงเดิม ในรัชกาลที่ 4 ได้จำพระราชดำรัสที่สอนลูก ๆ และตัวท่าน โดยแต่งหนังสือชื่อ “*ชานพระศรี*” (ร้อยแก้วและร้อยกรอง) คล้ายการคายขานหมาก คือคายความรู้จากปากให้กับลูกโดยตรง โดยมีสาระสำคัญคือ ความสามัคคี การปรับตัว รู้ทางหนีทีไล่

การทรงกรมเจ้านายต่างกรม ความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางการเมือง

ต่อไปนี้จะขอเล่าเกร็ดประวัติศาสตร์เสริม เหตุผลที่รัชกาลที่ 5 ส่งเจ้านาย ทั้งสองพระองค์ที่กล่าวในตอนต้นไปรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณ ณ แดนไกล หัวเมืองอุบลราชธานีและอุดรธานี ด้วยเพราะเป็น 2 ใน 4 มลฑลสำคัญที่รัชกาลที่ 5 ไม่เคยเสด็จพระราชดำเนินไปด้วยพระองค์เองตลอดรัชสมัย เนื่องจากปัญหาการเมือง ในยุคการล่าอาณานิคมทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ตลอดทั้งความที่เป็นถิ่นทุรกันดาร ไม่สะดวกต่อการคมนาคม มีความยากลำบากและโรคภัยไข้เจ็บเยอะ อีกสองมณฑลคือ

มณฑลเพชรบูรณ์และมณฑลพายัพ ก็ทรงใช้กุศโลบายในการนำชื่อเพชรบูรณ์เป็นพระนามทรงกรมของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย อันนี้ถือว่าลุ่มลึกมากที่ทรงใช้พระนามทรงกรม และเป็นพระนามทรงกรมระดับเจ้าฟ้าชั้นเอก เป็นการยกย่องให้เกียรติมณฑลดังกล่าว สร้างความเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักร และสำหรับมณฑลพายัพ ตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงใช้นโยบายให้มณฑลพายัพเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักร เพราะมีปัญหาเกี่ยวกับอาณาดินอังกฤษจึงทรงรับเจ้าดารารัศมี พระราชธิดาในพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้าเชียงใหม่พระองค์สุดท้ายที่มีค่าน้ำพระนามว่าพระเจ้าเป็นอัคมเหสี สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับพระนามทรงกรมเจ้านายที่แสดงอำนาจทางการเมืองพบว่าเราพบเจ้านายที่มีพระนามทรงกรมเหนือสุด เป็นชื่อหัวเมืองทางเหนือไกลสุดเพียงแค่มืองพิชัย ได้แก่ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ต้นราชสกุลเพ็ญพัฒน ไม่เคยปรากฏมีชื่อพระนามทรงกรมเจ้านายเป็นชื่อเมืองในหัวเมืองมณฑลพายัพเลย ด้วยปัญหาทางการเมืองกับประเทศอังกฤษ มีข้อน่าสังเกตคือ พระนามทรงกรมเจ้านายในรัชกาลที่ 4 ถ้ามาพิจารณาดูจะทรงใช้ ชื่อที่เป็นมงคลหรือของสูงที่ส่งเสริมพระบารมี ส่วนพระนามทรงกรมในรัชกาลที่ 5 มักจะเป็นชื่อหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักรเท่าที่จะทรงตั้งชื่อพระนามได้และพระราชอำนาจแผ่เข้าไปถึง จะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับความมั่นคงของพระราชอาณาจักรอย่างชัดเจน หลายท่านคงจะคุ้นชื่อเจ้านายในประเทศยุโรปที่ใช้ชื่อเมืองสำคัญต่อท้ายพระยศ เป็นการครองเมืองเพื่อเป็นพระเกียรติยศ หรือเป็นเจ้านายต่างกรมแบบบ้านเรา ในรัชกาลที่ 5 ทรงปรับมาใช้ได้อย่างแยบยลมาก เช่น Prince of Wales, Duke of York และ Duke of Edinburgh เป็นต้น

พันธสัญญาต่อแผ่นดิน

สิ่งสำคัญเวลาเรียนประวัติศาสตร์ ศึกษาเรื่องราวของพระราชวงศ์และเรื่องต่าง ๆ ในอดีต คุณอย่าเอาความคิดปัจจุบันไปตัดสินในยุคนั้นเพราะเป็นคนละบริบททางสังคม การมีวงศัวานว่านเครือเป็นจำนวนมากที่สำคัญต้องมีความซื่อสัตย์ต่อพระราชวงศ์และต่อพระราชอาณาจักร ซึ่งจะทำให้การดำเนินไปของพระราชกรณียกิจ

เป็นไปด้วยดี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดลึกไปกว่านั้นอีก ทรงเป็น กษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงตั้งน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในชั้นสาครที่มีพระราชศัสดราวุธ สำคัญประกอบการรายลิตตองค์การแข่งน้ำต่อหน้าพระพุทธรูปรัตนปฏิมากร ซึ่งสมัยก่อนกษัตริย์ไม่ทรงตั้ง แต่ในสมัยพระองค์ทรงทำพร้อมกับพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เพื่อแสดงความซื่อสัตย์ต่อกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ถือว่าเป็น กุศโลบายทางการเมืองที่นำมาใช้กับพระราชพิธีโบราณได้อย่างลึกซึ้งนั้กและยัง ถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีเพื่อนคู่คิด ในที่นี้คือ พระอนุชาธิราชเจ้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือเจ้าฟ้าจุฑามณี ทรงมีพระราชนิยมในการเรียนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกตะวันตกที่ ต้องพระทัยกัน ความสนพระทัยดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทของสังคมโลกในขณะนั้น ทรงเป็นบุคคลแรก ๆ ของประเทศสยามและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถ พูด เขียนภาษาอังกฤษได้ ทำให้มีความเข้าใจและรู้เท่าทันชาติมหาอำนาจ รวมทั้ง ยังมีเจ้านายอีกหลายพระองค์ที่เป็นอย่างทั้งสองพระองค์ด้วย โดยเฉพาะเรื่องของ ภาษาอังกฤษ อาทิ พระองค์เจ้าชายนวม กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ต้นราชสกุล สนิทวงศ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 2 พระองค์เจ้าคัคณางค์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ต้นราชสกุล คัคณางค์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 4 ล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ทรงพูด ถึงพระองค์เจ้าองค์นี้ว่า “องค์คัคณางค์ล้อเล่นยาก” สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นยศในสมัยรัชกาลที่ 5 และท่านยังเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 ด้วย และทรงรับใช้ราชการแผ่นดินมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 อันนี้ถือเป็นหัวก้าวหน้า หรือ Young blood

চারংโลกเก่า รับรู้โลกใหม่

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวคิด “ถ้าจะสมาคมกับเขา หรือต่อสู้กับเขา สมควรต้องรู้จักเขาก่อน” การรู้ภาษาอังกฤษ ทั้งเขียนและพูดอ่านได้ และเรียนรู้ธรรมเนียมของชาติตะวันตกถือเป็นกุศโลบายทางการเมืองที่ลึกซึ้ง หรืออย่างในปัจจุบันเรียกว่า Soft power อย่างกรณีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ความเป็นตะวันตกที่เรียกว่า Westernization หรือบางคนก็เรียกว่า Modernization เห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ความจริงแล้วในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็ปรากฏรูปแบบเช่นเดียวกัน ขอยกตัวอย่างความลึกซึ้งอีกเรื่องหนึ่ง พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์หนึ่งทรงมีพระนามตอนประสูติว่า พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ ภายหลังทรงมีอีกพระนามที่ทรงตั้งใหม่ให้ว่า พระองค์เจ้ายอร์ช วอชิงตัน ใช้ชื่อประธานาธิบดีคนแรกของสหรัฐอเมริกา สะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความชมชอบสหรัฐอเมริกา นอกจากภาษาอังกฤษแล้ว วิถีชีวิตส่วนพระองค์ และราชการทหารทรงได้รับแบบอย่างจากสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก

พระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ
ยังไม่ผ่านพระราชพิธีโสกันต์

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ทรงประกอบพระราชพิธีโสกันต์ หรือตัดจุก ตอนพระชันษา 13 ปี ตามข้อกำหนดของเจ้านายฝ่ายหน้า ถ้าเป็นเจ้าฟ้าฝ่ายใน จะประกอบพระราชพิธีโสกันต์ ตอนพระชันษา 11 ปี ถ้าเป็นเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า เราเรียกว่าพิธีโสกันต์ กรณีเป็นสามัญชนเราเรียกว่าพิธีโกนจุก อันนี้สามารถเทียบเคียงกันการทำบตรประชาชนในปัจจุบันสำหรับเจ้านายฝ่ายหน้า เมื่อประกอบพิธีดังกล่าวแล้วจะต้องออกมาอยู่นอกวัง เราเรียกว่า “พิธีออกวัง” ปรากฏมีวังที่ประทับของเจ้านายฝ่ายหน้าเป็นจำนวนมากนอกพระบรมหาราชวัง แต่ยังคงอยู่ในเขตพระนคร ส่วนฝ่ายในยังคงดำรงพระอิสริยยศอยู่ในพระราชฐานเช่นเดิม เป็นข้อกำหนดตามจารีตธรรมเนียมโบราณราชประเพณี ในสมัยรัชกาลที่ 4 ปรากฏพบเจ้านายฝ่ายในชั้นหม่อมเจ้ากราบบังคมทูลลาออกจากพระราชวงศ์ก็มี เคยค้นเจอเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร นามหม่อมเจ้าหญิงหวาน และยังทรงให้โอกาสฝ่ายในระดับเจ้าจอมที่ไม่มีพระราชโอรสลาออกไปประทับอยู่ภายนอก อันนี้ถือว่าเป็นการเริ่มต้นให้สิทธิเสรีภาพกับเพศหญิง นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยของพระองค์

พระราชพิธีโสกันต์ในสมัยรัชกาลที่ 4 และสมัยรัชกาลที่ 5

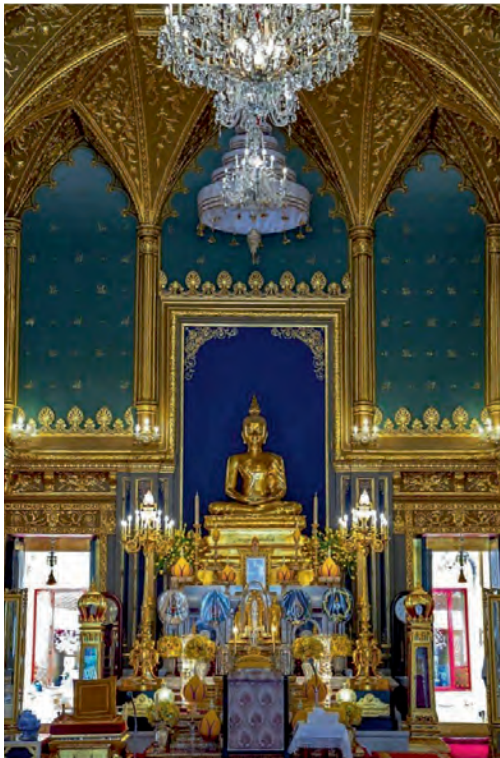
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

พระราชพิธีโสกันต์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ขณะส่งข้อมพระกรพระราชโอรส ณ พระที่นั่งอภรณ์ภิโมกข์ปราสาท สามารถวิเคราะห์ตีความได้ว่า ทรงเป็นพ่อที่จงรักภักดีที่เกยและจับข้อมมือลูกไปประคบพระราชพิธีที่เราเรียกว่า พิธีส่งข้อมพระกร หมายถึง ไปเป็นหนุ่มเป็นสาวเต็มตัวนะลูก เป็นพิธีที่หาดูยาก และถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 7 น่าจะประมาณ พ.ศ. 2473-2475 เจ้านาย 3 พระองค์สุดท้ายในพระราชวงศ์จักรีที่ประกอบพิธีโสกันต์คือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอินทุรัตนา ราชสกุลบริพัตร พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา ราชสกุลจุฑาธุช และพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิมลฉัตร ราชสกุลฉัตรไชย ถือเป็นการปิดฉากพระราชพิธีโสกันต์โสกันต์ในพระราชสำนักอย่างถาวรด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

การสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์

ในเรื่องของความหมายเชิงสัญลักษณ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ใช้สัญลักษณ์เป็นการแสดงพระราชอำนาจเชิงสัญลักษณ์คือตราพระราชลัญจกรพระมหากษัตริย์มังกุ นับเป็นครั้งแรกที่ทรงใช้อย่างแพร่หลายและเป็นสากลในการแสดง

พระราชไมตรีก็ใช้เป็นตราพระราชลัญจกรแทนพระองค์ นอกจากนี้ทรงใช้ความหมายเชิงสัญลักษณ์กับงานศิลปกรรมปรากฏให้เห็นในสถานที่สำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ เช่น ทรงหล่อพระพุทธรูปให้มีพุทธลักษณะเหมือนกับมนุษย์มากขึ้น ถือเป็น การสร้างความใกล้ชิดเรื่องของศาสนาผ่านงานศิลปกรรม อาทิ พระพุทธอังคีรส วัดราชบพิธสถิตยัมมหาสิมาราม พระพุทธสิหิงคปฏิมากร วัดราชประดิษฐสถิตยัมมหาสิมาราม คำว่ามหาสิมาราม มีความหมายว่า ที่สถิตย์แห่งเสมาขนาดใหญ่ ถ้าท่านไปที่วัดดังกล่าวจะพบว่าโบสถ์ไม่ได้ล้อมรอบพระอุโบสถ แต่สถิตย์อยู่บนกำแพงนอกสุทิวัด เมื่อเข้ามาในลานวัดถือว่า เป็นเขตชั้นตรีมาเป็นการเตือนสติให้สำรวมตั้งแต่เข้าวัด ตามแบบธรรมเนียมปฏิบัติเป็นการสร้างความใกล้ชิดเชิงสัญลักษณ์ของศาสนาที่แยบยลมาก

พระพุทธอังคีรส วัดราชบพิธสถิตยัมมหาสิมาราม
ที่มา : เพจ Khamnathi Sithandhara (2021)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ริเริ่ม สถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์โดยเฉพาะตระกูลนพรัตนราชวราภรณ์อันเป็นโบราณมงคลยิ่ง พัฒนามาจากแหวนนพเก้า หรือแหวนพิรอด ซึ่งเป็นพุทธคุณในทางพุทธศาสนา ปรับให้เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แร้งบันดาลใจในการสถาปนาได้มาจากเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของฝรั่งเศส พระเจ้านโปเลียนที่ 3 ทรงส่งมาถวายมาเป็นพระราชไมตรี พระองค์ทรงรับและนำมาลัดที่ฉลองพระองค์ และทรงถ่ายพระรูปส่งกลับไปถวายพระเจ้านโปเลียนที่ 3 ด้วย เป็นจุดกำเนิดของการถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ระหว่างพระประมุขและพระราชอาคันตุกะ เป็นธรรมเนียมพิธีการทูตและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาจนถึงปัจจุบัน

พระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ 5 ตอนต้นรัชสมัย
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

ภาพรัชกาลที่ 5 ทรงเครื่องราชตระกูลนพรัตนฯ และขณะทรงผนวช เครื่องราชตระกูลดังกล่าว ผู้ที่เป็นสมาชิกจะต้องเป็นพุทธมามกะเท่านั้น ตามธรรมเนียม ยังมีพระราชพิธีถวายเครื่องราชตระกูลนพรัตนฯ เพื่อเป็นพุทธบูชาแก่พุทธปฏิมาสำคัญของประเทศ เพื่อเป็นสิริมงคลในช่วงต้นรัชกาลหลังจากประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เช่น พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก และพระพุทธอังคีรส วัดราชบพิธฯ กรุงเทพมหานคร

พระพุทธรชินราชและพระพุทธรอังคีรส ทรงเครื่องราชตระกูลนพรัตนฯ
ที่มา : เพลงสมโภชพระพุทธรชินราช หกร้อยหกสิบปี - ๒๖๐ ปี (2563) และ
เพลงสำนักงานเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช (2566)

วชิระ สัญลักษณ์แห่งการสืบพระวงศ์

คำว่า “วชิระ” ซึ่งหมายถึง มงกุฏ สายฟ้า และเพชร ล้วนแต่เป็นของสูงและปรากฏพบเป็นองค์ประกอบตราสำคัญแห่งตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ของสูงใช้เป็นพระนามสมเด็จพระรัชทายาทมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเริ่มต้นที่รัชกาลที่ 2 ทรงตั้งพระนามรัชกาลที่ 4 ว่า “เจ้าฟ้ามหามงกุฎ” และรัชกาลที่ 4 ทรงตั้งพระนามรัชกาลที่ 5 ว่า “เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์” ส่วนในรัชกาลที่ 5 ทรงตั้งพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่ หรือที่เรียกกันในวังว่า “ชายใหญ่” ว่า “เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิศ” ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมงกุฎราชกุมารพระองค์แรกของประเทศไทย (เสด็จสวรรคตขณะมีพระชนมายุ 15 พรรษา) และทรงตั้งพระนาม “เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ” ทรงขานพระนามภายในว่า “ลูกโต” ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

สยามมกุฎราชกุมารพระองค์ที่สอง เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงมีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” และในรัชสมัยรัชกาลที่ 9 ทรงตั้งพระนาม “เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ” ทรงเป็นพระบรมโอรสาธิราชพระองค์ที่สามของประเทศไทยและเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว” ตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชได้รับอิทธิพลตามแนวคิดเรื่องของรัชทายาทจากชาติตะวันตก หรือที่เรียกว่า Crown Prince แต่เดิมของธรรมเนียมไทยเราใช้ตำแหน่งดังกล่าวที่สมเด็จพระมหาอุปราชกับสมเด็จพระหน่อพุทธางกูร มีสิ่งที่จะขอเพิ่มเติมอีกว่า ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเครื่องราชตระกูลจูลจอมเกล้า ทรงให้กำกับสุภาชิตประจำตระกูลเครื่องราชย์ดังกล่าวว่า “เราจะบำรุงตระกูลวงศ์ให้เจริญ” อักษรย่อ ประกอบด้วยตราสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ และในดาราจูลจอมเกล้า ว่า “ร.จ.บ.ต.ว.ท.จ.”

การรู้เท่าทันตะวันตกและชั้นเชิงการทูต

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรู้เท่าทันชั้นเชิงการทูต ทรงใช้การรู้เขารู้เราติดต่อกับมหาอำนาจที่สำคัญ ในสมัยของพระองค์มีการติดต่อกับประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาถึง 4 ท่าน ได้แก่ Franklin Pierce, James Buchanan, Abraham Lincoln และ Andrew Johnson ทรงมีแนวคิดจัดตั้ง “ช่าง” เพื่อเป็นของขวัญทางพระราชไมตรีด้วย ส่วนอังกฤษ พระองค์ทรงผูกสัมพันธ์ทางพระราชไมตรีและมีการแลกของบรรณาการต่อกันกับสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย ของต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นของที่ถูกรักขุมสมัย เกี่ยวข้องกับวิชาวิทยาศาสตร์และดาราศาสตร์ที่ทรงสนพระทัย อาทิ ลูกโลกจำลอง แท่นพิมพ์ ขวดหมึก รถไฟจำลอง และกล้องดูดาว เป็นต้น จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า เคยปรากฏภาพพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรียอยู่ภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้วย และในทางกลับกัน พระองค์ได้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์พร้อมเครื่องบรรณาการส่งกลับไปให้ทางอังกฤษด้วย

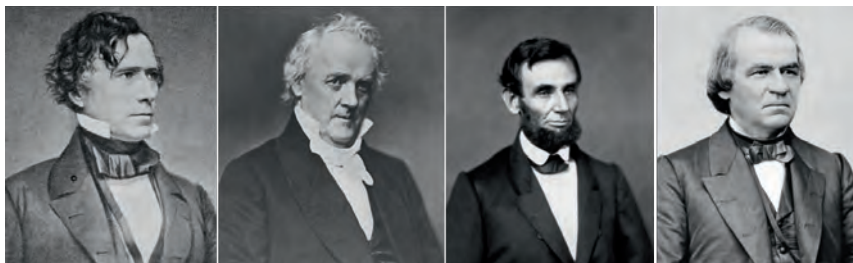
สำหรับฝรั่งเศสทรงส่งเครื่องราชบรรณาการครั้งยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นเครื่องสูง เหยียดตราและของใช้ จัดทำด้วยทองคำลงยาอย่างดี เพื่อเป็นความสัมพันธ์ทาง พระราชไมตรี ถวายแด่พระเจ้านโปเลียนที่ 3 ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พระราชวัง ฟองแตนโบล ธรรมเนียมดังกล่าวในการแลกของบรรณาการเหล่านี้ ถือเป็นธรรมเนียม ปฏิบัติในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ระหว่างรัฐกับรัฐหรือพระองค์กับ พระราชาอาคันตุกะมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือพระองค์ทรงมี “นามบัตร” มีพระนาม พระปรมาภิไธยย่อทั้งตัวอักษรภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คือ “ส.พ.ป.ม. มงกุฎ ร.ส.” และ “S.P.P.M. Mongkuj R.S.”

เรื่องของพระศาสนาที่เกร็ดที่น่าสนใจอยู่เรื่องหนึ่ง คือ ห้ามมิให้เจ้านาย ฝ่ายในที่มีพระชนมายุไม่ถึง 25 พรรษาเสด็จไปไหว้วัดพระแก้วโดยลำพัง แต่ถ้า มีความจำเป็นต้องมีผู้เฒ่าผู้แก่ไปด้วยเพื่อควบคุมดูแลและรักษาพระเกียรติยศ นอกจากนี้ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพุทธรัตนสถานที่สวนศิลาลัยเพื่อทรงใช้ลง พระอุโบสถส่วนพระองค์

ภาพเขียนราชทูตไทยจากราชสำนักรัชกาลที่ 4
ถวายเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้านโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส
ที่มา : ปรีดี พิศภูมิวิถี และคนอื่น ๆ (2556)

ภาพประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาพร้อมสมัยในรัชกาลที่ 4
 (ภาพจากซ้าย-ขวา Franklin Pierce, James Buchanan,
 Abraham Lincoln และ Andrew Johnson)
 ที่มา : เว็บไซต์ Aminoapps และ Wikipedia

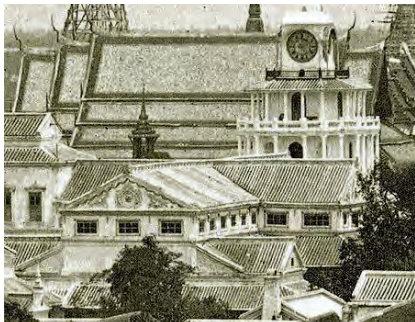
จารีต อารง เปลี่ยนแปลง และแลกเปลี่ยน

รัชกาลที่ 4 ทรงพระภูษาขาวเนื่องในวันธรรมสวนะ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา ที่พระหัตถ์ของพระองค์ท่านมีพระอัมรังค์ที่ไม่ทรงถอดสวมใส่เสมอ เป็นพระอัมรังค์ของพระเจ้าอุกยาเธอพระองค์เจ้าจันทราวงศ์ที่เสด็จสิ้นพระชนม์ไปก่อนทรงนำมาใส่ไว้เป็นที่ระลึก

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์กับคริสตศาสนา ทรงติดต่อกับบาทหลวงปัลเลอกัวซ์ ตัวแทนคริสตจักรแห่งนิกายโรมันคาทอลิก ณ วัดคอนเซ็ปชัน บ้านเขมร ในตอนนี้ถือว่าสำคัญมากในการรู้เขารู้เราเพื่อแลกเปลี่ยนโลกทัศน์ทางความรู้ระหว่างตะวันตกและตะวันออก เพียงกำแพงสองวัดกั้นกันขณะทรงผนวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ ในฉายา “พระวชิรญาณภิกษุ” สถิตย์ ณ วัดราชาธิวาส องค์ความรู้ที่แลกเปลี่ยนทรงคุณค่าอย่างมหาศาลหลายเรื่องทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งตำราไทยและต่างประเทศ ไม่ว่าจะ เป็นภาษาบาลี สันสกฤต อังกฤษ ฝรั่งเศส และละติน ทรงใช้รูปแบบการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ หากเปรียบเทียบในปัจจุบัน ไม่ว่าจะ เป็นการศึกษาในระบบ นอก ระบบ ตามอัธยาศัย หรือการศึกษาดนตรีชีวิต ทรงใช้องค์ความรู้เพื่อเจริญสัมพันธ์ไมตรีได้อย่างลึกซึ้งแต่เรียบง่ายยิ่งนัก อาจจะพูดได้ว่าแบบเพื่อนคุยกับเพื่อน

ในส่วนเรื่องของงานศิลปกรรม ตั้งแต่มีการทำสนธิสัญญาเบอร์นี (รัชกาลที่ 3) ทรงใช้ท้องพระโรง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประทับนั่งเหนือพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน เพื่อทรงออกรับราชทูตจากอังกฤษ บรรยายภาคในตอนนั้น ความคิดของทางฝ่ายไทย เป็นการแสดงพระราชอำนาจผ่านงานศิลปกรรมตามแบบจารีตประเพณี แต่เมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ใช้สถานที่ในการรับเซอร์จอห์น เบาว์ริง ผู้ว่าการเกาะฮ่องกง เอกอัครราชทูตโดยตรงของสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย เซอร์จอห์น เบาว์ริง มิได้เป็นเอกอัครราชทูตที่มาจากเมืองอื่นแบบประเทศรอบข้างที่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ แสดงให้เห็นว่าทางประเทศอังกฤษให้เกียรติประเทศไทยมากเช่นเดียวกัน จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดหาที่ทางในการต้อนรับให้เหมาะสม ทรงให้สร้าง “หมู่พระอภิเนาวนิเวศน์” เป็นสถานที่ต้อนรับและใช้เป็นที่ประทับของพระองค์ โดยย้ายจากหมู่พระมหามณเฑียรมาอยู่ ณ หมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ จวบจนสวรรคต

สำหรับหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์สร้างด้วยสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก นับเป็นครั้งแรกที่ปรากฏศิลปะตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ และรวมไปถึงพระที่นั่งตำหนักรักษาที่พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี โดยในส่วนของหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ ประกอบด้วยพระที่นั่งและหอต่าง ๆ หลายองค์ ได้แก่ พระที่นั่งไชยชุมพล พระที่นั่งภูวดลทัศไนย (หอนาฬิกา) พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระที่นั่งบรมพิมาน พระที่นั่งนคราถสุโขทัย พระที่นั่งจันทรทิพโยภาศ พระที่นั่งภาณุมาศจรัญญ์ พระที่นั่งมุลมณเฑียร หอเสถียรธรรมปริต หอราชฤทธิรุ่งโรจน์ หอโกชนลินลาศ และพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ (จุดเริ่มต้นแห่งที่สองของพิพิธภัณฑที่ไทย จุดเริ่มต้นพิพิธภัณฑที่ไทยคือพระที่นั่งราชฤดี ในพระบรมหาราชวังองค์เก่าและย้ายมาที่หอคองคอเดีย หรือศาลาสหทัยสมาคมในพระบรมหาราชวัง ก่อนจะย้ายออกมาที่ตึกถาวรวัตถุและวังหน้าจนกลายเป็นพิพิธภัณฑแห่งชาติพระนคร นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของแหล่งเรียนรู้ของสังคมไทย)

หมู่พระอภิเนาวนิเวศน์และท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม
ที่มา : สำนักหอสมุด มจร. (2547) และ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (2548)

นามชื่อพระที่นั่งและหอต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นนามชื่อที่ใช้เป็นชื่อพระที่นั่งเก่าแก่มาตั้งแต่ในครั้งนั้น ภายหลังจากเมื่อรัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคตหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ทรุดโทรม เนื่องจากที่ตั้งเป็นที่ลุ่มของสวนขวา พระราชอุทธานในสมัยรัชกาลที่ 2 จึงได้รื้อถอนเป็นที่ตั้งของสวนศิลาลัยในปัจจุบัน ชื่อพระที่นั่งและชื่อหอบางองค์ได้ถูกนำมาใช้ซ้ำใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และ รัชกาลที่ 6 ถ้าเห็นนามและชื่อดังกล่าวแล้วก็จะคุ้นกันดี เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงสร้างไว้ ณ พระราชวังดุสิต พระที่นั่งอนันตสมาคม สร้างด้วยหินอ่อนจากเมืองคาร์รารา ประเทศอิตาลี ศิลปะแบบเรเนซองส์เป็นงานศิลปกรรมตะวันตก เหมือนอย่างพระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์ทำให้เห็นการสืบทอดธำรงรักษาอย่างชัดเจน แสดงออกถึงความมีอารยะในทางศิลปกรรมคู่กับแผ่นดินและใช้ในการต้อนรับพระราชอาคันตุกะทูตานุทูตและเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ของบ้านเมืองมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังพบชื่อพระที่นั่งราชฤทธิ์รุ่งโรจน์ ในพระราชวังดุสิต ใช้เป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอ อรุณงษ์รัชสมโภช ปราบกฏพบพระที่นั่งนคราญสโมสรในวังสวนสุนันทาทำหน้าที่เป็นท้องพระโรง สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 งานสำคัญครั้งสุดท้ายที่ได้ใช้คืองานพระศพพระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ พระอัครมเหสีในรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการสร้างพระนั่งภาณุมาศจำรูญองค์ใหม่ เพื่อทรงใช้เป็นประทับของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร หลังจากการเสด็จกลับจากการศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “พระที่นั่งบรมพิมาน” แทนพระนามเดิม เนื่องจากพระนั่งภาณุมาศจำรูญเป็นพระที่นั่งที่รัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคต ในปัจจุบันพระที่นั่งบรมพิมาน ยังคงใช้เป็นประทับออกให้เฝ้าและใช้เป็นที่รับรองพระราชาอาคันตุกะจวบจนปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่นำสนธิสัญญา ซึ่งน้อยคนนักที่จะรู้จักพระองค์ ตรงกับหัวข้อสัมมนา “พระจอมเกล้าฯ ในมิติที่คุณไม่รู้จัก” พระปรีชาญาณถึงแนวคิดในพระองค์ที่ทรงธำรง รักษา ควบคุม ดูแล และพัฒนาโลกทั้งสองมิติ โลกหนึ่งคือการรักษาจารีตตามโบราณราชประเพณีอย่างเคร่งครัดทั้งทางฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักร เพื่อเสริมพระบรมเดชานุภาพแห่งความเป็นทวยราชา อีกโลกหนึ่งทรงต้องรู้ความเท่าทันบริบทของสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไป การรุกคืบของมหาอำนาจตะวันตกและการรู้จักโลกใหม่อย่างสหรัฐอเมริกา การรุกคืบทางการเมืองทรงปรับศัตรูเป็นมิตร ทรงเริ่มต้นดำเนินพระราชโบาย “Modernization” และ “Westernization” โดยมีจุดเด่นคือ เรื่องวิทยาศาสตร์ “Science” และภาษาอังกฤษ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ไม่ได้เป็นแค่เพียง “นักรบ” ตามแบบโบราณแห่งความเป็นสมมติเทพทวยราชาเท่านั้น ซึ่งพระองค์ทรงธำรงรักษาและสืบทอดเพื่อดำรงความศักดิ์สิทธิ์ได้เป็นอย่างดี และยังทรงมีพระราชอำนาจอยู่อีกหนึ่งสิ่งอันเป็นที่ประจักษ์ และไม่ได้พบนักในพระมหากษัตริย์แห่งโลกตะวันออก นั่นคือ “ความรู้” “Knowledge” พระองค์ทรงอธิบายพลวัตรหรือเหตุการณ์ ทั้งในและนอกพระราชอาณาจักรด้วยตรรกะและเหตุผล ตลอดทั้งยังทรงสร้างความเข้าใจตรงกันหลาย ๆ เรื่องออกมาเป็นประกาศต่าง ๆ ในรูปแบบของเอกสารจนเป็นที่มาของ “ราชกิจจานุเบกษา” หมายถึง การเพ่งมองกิจการของพระราชฯ ทั้งนี้เพื่อให้พระราชอาณาจักรของพระองค์ทันต่อการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกและวัฒนาสภาพ สมแล้วที่ล้านเกล้ารัชกาลที่ 10 ทรงสถาปนา “มหाराช” ให้แก่พระองค์ “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามงกุฎวิทยมหाराช” ขอพระองค์ทรงพระเจริญ

อ้างอิงข้อมูลและรูปภาพ

กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา. (2538). *เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม 1 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)*. กรุงเทพฯ: กองทัพอเรือ.

กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา. (2538). *เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม 2 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)*. กรุงเทพฯ: กองทัพอเรือ.

กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา. (2547). *มหามกุฏราชสันตติวงศ์ พระนามพระราชโอรสธิดา พระราชชนัดดา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ข้อมูลประวัติศาสตร์บางเรื่องในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2524). อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางพวง ปราบอังวะ (พวง เปรมานวีน) วันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2524. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แพรงการช่าง.

خانพระศรี ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล). (2502). หม่อมราชวงศ์ อีลา พิบูลนครินทร์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมอุ้ม ศรีธวัช ณ อยุธยา ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนศิริธัชสังกาศ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาดไทย.

แน่น้อง คักดีศรี. (2531). *สถาปัตยกรรมพระบรมหาราชวัง เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.

แน่น้อง คักดีศรี. (2531). *สถาปัตยกรรมพระบรมหาราชวัง เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.

บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. (2539). *ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี*. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุรุสภา. <https://th.wikipedia.org/wiki/>

ปรีดี พิศกภูมิวิลี และคนอื่น ๆ. (2556). *ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล คณะราชทูตสยาม 27 มิถุนายน ค.ศ.1861 =: Le Siam A Fontainebleau L'Ambassade du 27 Juin 1861*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามเรนเนซองส์.

พิพัฒน์ พงศ์รพีพร. (2544). *ภาพมุมกว้างของ กรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชกาลที่ 4 : การค้นพบใหม่*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. สำนักหอสมุด. (2548). *พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.

วัดบวรนิเวศวิหาร. (2551). กรุงเทพฯ: บาบาน่า สตูดิโอ.

สารละ มีผลกิจ. (2542). *สตรีในราชสำนักสยามตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2394-2468*, วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สารละ มีผลกิจ. (2551). *ราชสำนักฝ่ายในสมัยรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส. สำนักพระราชวัง.

ศุภวัฒน์ เกษมศรี และแนนน้อย ศักดิ์ศรี. (2550). *ที่รูกถลอง 150 ปี วันประสูติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ต้นราชสกุลเกษมศรี 17 สิงหาคม พ.ศ. 2550*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.

ศูนย์อาเซียนและธุรกิจมดิชน. (2566). *ความจริงแห่ง “พระสยามเทวาธิราช”* อารักษ์ เมืองกรุงเทพฯ ที่เพิ่งสถาปนาใหม่. URL:<https://www.matichonacademy.com/tour-story/ความจริงแห่ง-พระสยามเทวาธิราช>. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2566.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. (2548). *ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

หนังสือมูลนิธินิธิรัตนวัตตวงศ์. (2533). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิวัฒนาชัย.

กำเนิด “ธรรมยุติกนิกาย” ท่ามกลางวิกฤตศาสนา การปรับประยุกต์ในเรื่อง
 วิปัสสนากรรมฐาน การสืบพระศาสนากับลังกาทวีป พระพุทธรูป
 ตามแบบพระราชานิยม การปรับปรุงด้านจิวรกรรม ปฐมเจ้าอาวาส
 วัดบวรนิเวศวิหาร พระเจดีย์วัดบวรฯ การชำระพระธรรมคัมภีร์

ดร.ศรัณย์ มะกรุดอินทร์

ขอเริ่มต้นด้วยภาพซุ้มพระมหามงกุฎในภาพพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระนามว่า เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ แต่เมื่อคราวที่บวชทรงมีพระสมณฉายาว่า “วชิรญาณ”

พระองค์ท่านบวชที่ไหน ท่านบวชอย่างไร เราจะมาทำความรู้จักกับพระองค์ท่านกัน

ซุ้มพระมหามงกุฎ ภายในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร
 ที่มา : ศรัณย์ มะกรุดอินทร์ (2565)

เดิมที่เดียวพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยที่จักทรงผนวชสักพรรษาตามประเพณีที่จักทรงลาสิกขา เมื่อตั้งพระทัยว่าจักทรงผนวชสักกระยะหนึ่ง ก็ทรงมีพระประสงค์ที่จะทรงเคร่งครัด อยากรู้วัดที่เป็นวัดกรรมฐาน จึงทรงเลือกประทับอยู่ที่ “วัดสมอราย”

“วัดสมอราย” ปัจจุบันชื่อว่า “วัดราชาธิวาสวิหาร” อยู่แถวทเวศร์ วัดสมอรายถือว่าเป็นวัดป่า โดยลักษณะของวัดป่าต้องห่างจากตัวเมืองประมาณ 500 ช่วงคันธนู คือการเอาธนู 500 คันมาเรียงต่อกัน มีลักษณะเป็นวัดป่าที่อยู่ห่างไกลไปจากบ้านเรือนของประชาชน

พระอุโบสถวัดราชาธิวาสวิหาร (วัดสมอราย) หลังเดิม

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เหตุที่พระองค์ท่านทรงเลือกที่จะไปประทับอยู่ที่วัดป่านี้ ด้วยมุ่งที่จักทรงเรียนวิปัสสนา คำว่าวิปัสสนาในสมัยนั้นไม่ได้มุ่งหวังเอามรรคผลนิพพาน แต่คำว่าวิปัสสนาในยุคสมัยต้นรัตนโกสินทร์มุ่งในผลของความอยู่สงบระงับด้วย เป็นศาสตร์สำคัญที่ใช้ในการบรรเทาทุกข์

ในคราวที่ทรงอุปสมบททรงประกอบพิธีอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องด้วยพระอุปฌายะของรัชกาลที่ 4 ก็คือ สมเด็จพระสังฆราช (ต่อน) ซึ่งประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ ด้วยวัดมหาธาตุนี้เป็นวัดสำคัญอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชเมื่อครั้งต้นกรุง ซึ่งเป็นคติที่สืบมาแต่กรุงศรีอยุธยา เพราะเดิมทีเดียวสมเด็จพระสังฆราชจักเคยประทับอยู่วัดไหนก็ตาม ต้องแห่มาประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุหลายคนจะคุ้นชินกับข้อมูลที่ว่า สมเด็จพระสังฆราชองค์แรกคือสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ประทับอยู่วัดระฆัง เนื่องด้วยวัดมหาธาตุยุคนั้นยังมีได้สถาปนาขึ้น และนักวิชาการบางส่วนก็ยังคิดว่าวัดบางหัวใหญ่หรือวัดระฆังโฆสิตารามนี้เป็นวัดมหาธาตุในสมัยกรุงธนบุรี รวมถึงสมเด็จพระสังฆราชบางองค์ เช่น สมเด็จพระสังฆราช (นาค) ก็สถิตอยู่ ณ วัดราชบูรณะ เพราะในสมัยนั้นวัดมหาธาตุกำลังบูรณะ ดังนั้นในคติเดิมทีเดียวในยุคต้นกรุง สมเด็จพระราชาคณะรูปใดได้รับการสถาปนาขึ้นที่สมเด็จพระสังฆราชจักแห่มาครองวัดมหาธาตุ เพราะภาระหนึ่งของสมเด็จพระสังฆราชคือทรงต้องเข้ามาถวายพระธรรมเทศนาและถวายคำปรึกษาแก่พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวัง

ดังนั้น หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวช เสด็จไป ณ ตำหนักในวัดมหาธาตุ ทรงทำอุปฌายะวัตรอยู่ 3 วัน จึงย้ายไปประทับอยู่ที่วัดสมอราย อยู่สืบมาได้ 15 วันนับแต่ทรงผนวช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 สมเด็จพระบรมชนกนาถ เสด็จสวรรคต

เมื่อรัชกาลที่ 2 สวรรคต พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ เหล่าขุนนางทรงเห็นว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่สมควรขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 3 ด้วยพระองค์ทรงรับราชการดูแลกรมท่า (สีกรมท่าคือสินน้ำทะเล) เพราะฉะนั้นกรมท้านี้จึงดูแลเกี่ยวกับการค้าทางทะเล เช่น หากออกจากเรือจากอ่าวไทย เลี้ยวซ้าย เรียกรมท่าซ้ายเพื่อไปทำการค้าขายกับจีน หากออกเรือจากอ่าวไทยเลี้ยวขวา เรียกรมท่าขวาเพื่อไปทำการค้าขายกับแขก แม้รัชกาลที่ 3 ทรงเป็นเพียงลูกพระสนม (เจ้าจอมมารดา) แต่พระองค์ทรงทำราชการมาตลอดรัชสมัยของพระราชบิดา ในขณะที่รัชกาลที่ 4 แม้จักทรงเป็นอุภโตสุชาติ แต่พระราชวงศ์และเหล่าขุนนางยังไม่ทรงสนับสนุนเป็นครองสิริราชสมบัติ จึงทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่สืบมา

ในคราวนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงประทับอยู่ ณ วัดสมอรายมาตลอดพรรษา แต่เมื่อบวชทั้งทีแล้ว ก็มุ่งปรารถนাজักทรงเป็นพระภิกษุที่ดี ก่อปรกับพระองค์ท่านทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านภาษาบาลีและอักษรขอม มาอยู่ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ก่อนที่จะทรงอุปสมบท เนื่องด้วยในสมัยก่อนหากเป็นการเขียนอักษรที่เกี่ยวกับภาษาบาลีจะใช้อักษรขอมเป็นหลัก ดังเห็นได้จากเวลาสักยันต์ มักใช้อักษรขอมเป็นหลัก

ดังนั้น เมื่อพระองค์ท่านทรงมีพระปรีชาสามารถทางภาษาบาลี จึงทรงเริ่มศึกษาพระไตรปิฎกด้วยพระองค์ เริ่มต้นแต่การศึกษาพระวินัย จึงทรงพบว่า พระวินัยที่บันทึกอยู่ในพระไตรปิฎกกับศิลาจารวัตรที่พระสงฆ์ในสมัยนั้นถือปฏิบัติไม่สอดคล้อง ต้องตรงกัน จึงไปถามครูบาอาจารย์ในวัด แต่ไม่คลายจากความลึกลับสงสัย ดังที่ทรงเล่าให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ความตอนหนึ่งว่า “ลัทธิสมณะนั้นมากมุลุ่นวายไปด้วยลัทธิไมหริหาร เหมือนกับยืมจุมุกท่านมาหายใจ จะพูดจาอันใดก็เป็นอ้างคดี เช่น อาจिनกับปิกกา ไม่ชี้แจงเหตุออกมาให้เห็นจริงได้ ถือแต่ลัทธิของตนคันคือไปมิได้รู้ว่าผิดแลชอบไม่เป็นที่ตั้งแห่งปัญญา”

เมื่อออกพรรษาแล้วจึงเสด็จกลับมาประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ เพื่อมาทรงศึกษาพระธรรมวินัย แต่ก็ยังไม่ทรงคลาดความสงสัยทางพระศาสนาไปได้ หลายท่านอาจมองว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงผนวชเป็นพระภิกษุหนีราชภัยมาตลอดรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอด 27 ปี แล้วพระองค์ท่านจักทรงมีปัญหานั้นจริงหรือไม่ จักทรงเคยมีพระดำริที่จักทรงลาสิกขาบ้างหรือไม่ ต้องได้ว่าทรงเคยมีพระดำริที่จักทรงลาสิกขาอยู่เหมือนกัน ด้วยหากเป็นพระสงฆ์แล้ว หากไม่สามารถปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยจะเป็นเวร เป็นกรรมสิ่งสม พระวินัยบางข้อ เช่น ธรรมเนียมการนุ่งห่มของพระภิกษุในสมัยนั้น มักครองจีวรห่มตองคือนุ่งสบบง ครองจีวรห่มเฉียง พาดสังฆาฏิ แล้วมีฝ้ายรัดอก ดังนั้น หากยึดตามในพระวินัยที่กำหนดให้ถือผ้าไตรจีวรคือผ้าสามผืน รวมถึงหากพระรูปใด ต้องการถือชุดงกวัดรข้อหนึ่งถือผ้าสามผืนเป็นวัตร หากการนุ่งห่มของพระภิกษุ มีฝ้ายรัดอกเพิ่มเข้ามาก็จักเป็นผ้าสี่ผืน ก็เกินพุทธบัญญัติที่พระพุทธรองค์ทรงมีไว้

จึงทรงศึกษาว่ามีวิธีการนุ่งห่มแบบอื่นหรือไม่ ที่ใช้ผ้าสามผืนห่มติดกาย และชายผ้า
 เสมอรอบเป็นปริมณฑล เป็นต้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นอาจารย์วิตติ ไม่นำมาซึ่ง
 ความเลื่อมใส จึงทรงปลงสังเวชสลดพระทัยในเพศบรรพชิต กลางวันวันหนึ่งจึงเสด็จ
 ไปบรรทมภายในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ จึงทรงตั้งสัจจาธิฐานต่อหน้าพระศรีสรรเพชญ์
 พระประธานภายในพระอุโบสถว่า

“...ข้าพเจ้านี้อุทิศต่อพระผู้มีพระภาค ออกบวชด้วยความเชื่อความเลื่อมใส
 มิได้เพ่งต่ออามิสสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีลาภยศความสรรเสริญเป็นต้น ถ้าวางศับรรพชาอุปสมบท
 ที่เนื่องมาแต่พระสुकตทศพล ยังมีอยู่เหลืออยู่ ณ ประเทศใดทิศใด ขอให้ได้ประสบ
 หรือได้ยินข่าวให้ได้ใน 3 วัน 7 วัน ถ้าไม่เป็นดั่งนั้น ข้าพเจ้าก็จะเข้าใจว่าศาสนวงค์นั้น
 ลึนแล้ว ก็จักสึกเป็นฆราวาสไปรักษาศีล 5 ศีล 8 ตามสมควร...”

พระศรีสรรเพชญ์ พระประธานภายในพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
 ที่มา : ศรัณย์ มะกรูดอินทร์ (2565)

ครั้งนั้น พระองค์ทรงได้ทราบกิตติศัพท์ของพระมอญรูปหนึ่งที่มีความแม่นยำในพระวินัยและมีวัตรปฏิบัติเคร่งครัดชื่อว่าพระสุเมธมณี (ชาย พุทธวงศ์) อยู่ที่วัดสิงขรหรือปัจจุบันเรียกว่าวัดบรมวงศ (ใกล้โรงเรียนทิวไผ่งามในปัจจุบัน) ท่านจึงเสด็จไปทรงทำวิสาสะ ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติอย่างพระมอญ จนเกิดความเลื่อมใสในความถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย และทรงเริ่มปฏิบัติข้อวัตรที่ทรงศึกษามา แต่ครั้งยังคงอยู่ที่วัดมหาธาตุ และทรงทำทัฬหกรรม เมื่อ พ.ศ. 2368

ทัฬหกรรมคือ การบวชซ้ำในสำนักพระสงฆ์มอญ ด้วยคำว่า ทัฬหกรรม หมายถึง การกระทำให้มั่นคง หนักแน่น ด้วยทรงศึกษาพระธรรมวินัยแล้วทรงพบความวิบัติแห่งอุปสมบทกรรม เช่น อนุสาวนาวิบัติหรือหลักการทางภาษาภาษาบาลีที่มีการออกเสียงแบบไทยนั้นไม่เหมือนกับภาษาอินเดีย หรือภาษาศรีลังกา เช่น เสียง พ. พาน ในภาษาบาลี-สันสกฤตจักออกเสียงเป็น บ. ไปไม้ เสียง ค. ควาย จักออกเสียงเป็น ก. ไก่ เสียง ท. ทหาร จักออกเสียงเป็น ด. เด็ก เช่น คำว่า พุทธคยา ในภาษาฮินดีก็จักออกเสียงเป็นคำว่า “บุต-ตะ-กะ-ยา” ตลอดจนการออกเสียงสวดกรรมวาจาวิบัติ เช่น คำเสียงสั้นก็ต้องเสียงสั้น คำเสียงยาวต้องออกเสียงยาว คำเสียงเบาต้องออกเบา คำเสียงหนักต้องออกหนัก ฯลฯ

นอกจากความวิบัติในเรื่องของการออกเสียงยังมีความวิบัติในเรื่องของสถานที่ด้วยคือสีมาวิบัติ กล่าวคือ หลักหรือนิมิตที่ใช้ในการกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการทำอุโบสถซึ่งปัจจุบันนิยมใช้ก้อนหินเป็นหลัก แต่ถ้าเราไปศึกษาในคัมภีร์อรรถกถาสีมาถาพบว่า มีสิ่งที่กำหนดในการทำพื้นที่อุโบสถได้ 8 อย่าง ประกอบไปด้วย ก้อนหิน ภูเขา ป่าไม้ ต้นไม้ ถนนหนทาง จอมปลวก บ่อน้ำ และแม่น้ำ จึงโปรดให้ชุดตรวจสีมาที่วัดสมอราย พบว่าก้อนหินที่ใช้เป็นนิมิตเป็นขนาดเล็ก จึงโปรดให้ต่อแพทำเป็นโบสถ์ผูกไว้กลางแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดสมอราย ห่างจากฝั่งชั่วคราวน้ำสาด ปักหลักปักสมอให้หนึ่งก็ใช้เป็นโบสถ์สีมา ทรงแก้ไขความวิบัติอันเป็นองค์แห่งการอุปสมบทในครั้งนี้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำทัฬหีกรรมแล้วยังคงประทับอยู่วัดมหาธาตุระยะหนึ่ง แล้วเริ่มยึดถือข้อวัตรปฏิบัติใหม่ พระภิกษุสามเณรภายในวัดมหาธาตุรูปอื่นก็จึงเริ่มมาเห็นดีเห็นงามด้วย จึงมาเข้าศึกษาเป็นลูกศิษย์อยู่หลายรูปเพิ่มมากขึ้น ต่อมาทรงเกรงจะเป็นการไม่งาม ด้วยวัดมหาธาตุเป็นวัดที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช การที่ทรงถือข้อวัตรปฏิบัติอย่างต่างออกไป เกรงเป็นการไม่เหมาะสม จนในพรรษาที่ 7 จึงเสด็จกลับมาประทับ ณ วัดสมอราย และมีพระภิกษุที่เลื่อมใส ตามเสด็จมาอยู่ด้วย 6 รูป เช่น สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) เป็นต้น นับเป็นจุดเริ่มต้นของคณะสงฆ์ที่ได้ชื่อในเวลาต่อมาว่า “ธรรมยุติกา”

เมื่อเสด็จกลับมาอยู่ที่วัดสมอรายก็ทรงศึกษาพระธรรมวินัยจนมีความเชี่ยวชาญความแตกฉานในพระไตรปิฎก แต่พระองค์ท่านไม่ได้บังคับให้คนอื่นต้องมาเชื่อถือศรัทธาตามแนวทางของพระองค์ท่าน ทรงสอนเฉพาะผู้ที่สมัครใจมาเรียน สอนเฉพาะลูกศิษย์ลูกหาในสำนักของตนเองเท่านั้น ซึ่งตามธรรมเนียมของสงฆ์ ถ้าจะเข้ามาศึกษาในสำนักครูบาอาจารย์นั้น ๆ ต้องมีการขอนิสสัยเสียก่อน ถ้าไม่ได้ขอนิสสัยจากอุปัชฌาย์อาจารย์ ครูบาอาจารย์ท่านจะยังไม่อบรมสั่งสอน ตามพระธรรมวินัยกำหนดให้พระภิกษุที่บวชใหม่ต้องถือนิสสัยครูบาอาจารย์อย่างน้อย 5 พรรษา จึงจะพ้นนวกภูมิหรือการเป็นพระใหม่ เพราะฉะนั้นมีข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ในทางสงฆ์อีกมาก ที่ขอไม่กล่าวถึงรายละเอียดในที่นี้

การปรับประยุกต์ในเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน ดังปรากฏมีบทพระราชนิพนธ์ที่ว่าด้วยแนวทางในการอบรมทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เช่น วิปัสสนาวิธี วิปัสสนากรรมฐาน อารักขกรรมฐานสี่ เป็นต้น ดังที่ทรงนำแนวทางการพิจารณาลมหายใจเข้าออก การพิจารณาอสุภกรรมฐาน เพราะส่วนหนึ่งของพระภิกษุที่มาบวชก็ล้วนยังเป็นวัยรุ่นจึงมีความกำหนดเป็นธรรมดา สิ่งหนึ่งซึ่งช่วยแก้ไขความกำหนดได้คือการพิจารณาซากศพที่เรียกว่าอสุภกรรมฐาน

สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) วัดโสมนัสวิหาร
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

คำว่า “อสุภ” เป็นภาษาบาลี ประกอบไปด้วย คำว่า “อะ” แปลว่า “ไม่” เมื่อนำมารวมกับคำว่า “โสภ” ที่แปลว่า “สวย” เพราะเสียงอูเปลี่ยนเป็นโอได้ตามหลักของภาษา ดังนั้น คำว่า “อสุภ” จึงเป็นดูของไม่สวยไม่งาม ดูซากศพ ก็จะช่วยบรรเทาความกำหนัดลงได้ ดังในภาพเป็นภาพของลูกศิษย์พระองค์ท่านรูปหนึ่ง คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) วัดโสมนัสวิหาร ท่านโปรดในด้านกรรมฐานมาก ในภาพนี้จึงถ่ายภาพของท่านกำลังเพ่งซากศพอยู่ และในภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชสมบัติแล้ว ทรงสร้างวัดโสมนัสวิหารขึ้น ก็ทรงโปรดให้ลูกศิษย์คนโปรดของท่านรูปนี้ไปครองวัดโสมนัสฯ และวัดโสมนัสฯ ก็เป็นวัดที่ยังคงดำรงแนวทางวิปัสสนากรรมฐานสืบมาจนถึงทุกวันนี้

เสด็จออกอุทฺตงค์ ในขณะที่ทรงผนวชนั้นได้มีโอกาสเสด็จออกอุทฺตงค์ไปตามป่าเขาในหัวเมืองต่าง ๆ ทรงพบเห็นเจดีย์สถานเก่าแก่เต็มไปหมด ทรงพบมหาสถูปขนาดใหญ่องค์หนึ่งที่มีฉนวนนครชัยศรี ทรงสันนิษฐานว่า พระเจดีย์นี้ต้องเป็นเจดีย์ที่มีความเก่าแก่ที่สุด ดังที่ทรงมีคำอธิบายภาษาบาลี ความว่า “...ที่เจดีย์สถานนี้ข้าพเจ้ามีความเชื่อความเลื่อมใสว่า คงเป็นของเก่าเป็นแท้ในเขตแดนสยามนี้ไม่มีที่ไหนที่จะเป็นของโบราณยิ่งขึ้นไปกว่าองค์นี้ไม่มีแล้ว เพราะลวดลายนั้นก็ประหลาดผิดกันกับของทุกวันนี้ จนคนเห็นเข้าไม่รู้จักว่าพระเจดีย์...”

พระองค์จึงทรงมีพระราชหัตถเลขาทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ให้ทรงบูรณะพระมหาเจดีย์องค์นี้ ด้วยทรงเห็นพระองค์โปรดการสร้างและบูรณะวัดวาอารามต่าง ๆ ทั่วกรุง แต่รัชกาลที่ 3 ไม่ทรงให้บูรณะ สาเหตุที่ไม่โปรดให้ไปบูรณะนั้นมีข้อว่าทรงไม่พอพระทัยรัชกาลที่ 4 แต่ด้วยทรงเห็นว่าเมืองนครชัยศรีในยุคนี้ยังคงรกร้างห่างไกล การบูรณะแล้วไม่มีผู้ดูแลรักษา ผ่านเวลาไปก็ทรุดโทรม เสียทั้งทรัพย์สิ้นเงินทอง ดังนั้น การสร้างหรือบูรณะสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นต้องมีคนไปดูแลอยู่อาศัยคอยดูแลใช้สอยสิ่งนั้นจะอยู่ได้นาน แต่ถ้าไปซ่อมไปสร้างแล้วไม่มีใครดูก็จะทรุดโทรมเช่นเดิม

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเก็บพระราชศรัทธาครั้งนี้ไว้ จนเมื่อเสด็จเล็งถวัลยราชสมบัติ จึงเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ โดยมีการเกณฑ์ให้คนนำอิฐมาถม ทั้งอิฐเก่าที่ขุดมาหรืออิฐใหม่บางส่วน โบราณสถานในพระปฐมเจดีย์ที่อยู่ใกล้เคียงที่สุดคือโบราณสถานวัดพระเมรุคือวัดที่มีพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทศิลาขาว 4 องค์ขนาดใหญ่นั้นก็มีการรื้ออิฐออกมาระยะหนึ่ง มาถมสร้างเจดีย์องค์ใหม่ จนเมื่อฝนตกหนักมาก ๆ เจดีย์ทั้งหมดก็ถล่มลงมา จึงทรงปรึกษากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศที่กรมหมื่นบวรรั้งซี่สุริยพันธุ์ผู้เป็นลูกศิษย์ที่บวชเป็นพระภิกษุร่วมกันมากับพระองค์ กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม ให้ทรงช่วยกันออกแบบเจดีย์ใหญ่ โดยไม่ยากทุบองค์พระปรางค์ในทิ้งแต่อยากรักษาทั้งหมดให้คงเอาไว้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้รับคำทูลว่าถ้าเป็นอย่างนั้นให้เอาชุงขนาดใหญ่มาเรียง

พร้อมกันแล้วเอาโซ่รัดตรงฐานบัวบ้าง ตรงพระปรารักษ์บ้าง ตรงปล้องไฉนบ้าง ค่อย ๆ เอาซุงกลมเข้าไปแล้วเอาโซ่รัดแล้ว บางตำแหน่งใช้โซ่รัดซ้อนกันถึง 5 ชั้นเหมือนโซ่สมอเรือขนาดใหญ่แล้วค่อยก่ออิฐขึ้นไปเป็นครอบองค์พระเจดีย์โดยไม่ได้ก่อเจดีย์องค์ใหม่ทับไปบนพระเจดีย์เดิม เป็นการก่ออิฐแบบกระจายน้ำหนัก เดิมที่เดียวการบูรณะพระสถูปเจดีย์ในรูปแบบเดิมจะเป็นการก่ออิฐแบบทีบตันลงบนเจดีย์เก่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงประยุกต์การก่ออิฐแบบตะวันตกคือ การก่ออิฐกระจายน้ำหนัก เป็น Rough Arches มาใช้ในงานอนุรักษ นับเป็นเทคนิคการบูรณปฏิสังขรณ์ในยุคแรกที่ไม่ทำลายลักษณะอาคารเจดีย์เดิม ดั้งเห็นตัวอย่างการอนุรักษในภาพจิตรกรรมที่วัดพระปฐมเจดีย์

ภาพจิตรกรรมการสร้างครอบพระปฐมเจดีย์
ภายในพระวิหารด้านทิศตะวันออก วัดพระปฐมเจดีย์
ที่มา : ศรีณย์ มะกรุดอินทร์ (2562)

ท่านยังได้มีโอกาสเสด็จจรดงค์ถึงเมืองสุโขทัย ทรงพบพระแท่นมิ่งนงค์ศิลาบาตรริมเนินปราสาท พร้อมกับหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง จึงโปรดให้ชะลอมาไว้ที่วัดสมอราย (ต่อมาก็ย้ายมาไว้ที่วัดบวรนิเวศวิหาร) มีลักษณะเป็นจารึกภาษาไทยที่ทรงพยายามศึกษาถอดความร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พบว่าเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ของกรุงสุโขทัย ด้วยก่อนหน้าสมัยรัชกาลที่ 4 เรารู้จักสุโขทัยเป็นแค่ นครรัฐแห่งหนึ่งในอาณาจักรเป็นราชวงศ์หนึ่งของอยุธยา ไม่รู้ว่าสุโขทัยเคยเป็นราชธานีที่มีความเก่าแก่ในประเทศไทย ไม่รู้จักพ่อขุนรามคำแหง ไม่รู้จักพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพบศิลาจารึกหลักนี้และนำมาตีความจึงพบว่า มีภาษาไทยโบราณมาตั้งแต่ในยุคสมัยนี้แล้วด้วย

นอกจากการเสด็จจรดงค์ไปพบโบราณวัตถุสถานในหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งวัดวาอารามและโบราณวัตถุสำคัญของชาติแล้ว การเสด็จออกจรดงค์เมื่อครั้งยังทรงเป็นพระภิกษุ นั้น ทำให้ท่านได้มีโอกาสรู้จักประเทศไทยจริง ๆ เดิมทีธรรมเนียมเดิมของกษัตริย์จะไม่สามารถเสด็จฯ ออกจากวังได้ กษัตริย์จะออกจากวังได้ก็ต่อเมื่อคราวศึกสงครามหรือมีพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีถวายเป็นพุทธบูชา การเสด็จพระราชดำเนินมัสการรอยพระพุทธรูป นมัสการพระพุทธรูปชินราช เป็นต้น กษัตริย์จึงเสด็จฯ ออกจากพระราชวังได้ นอกจากนี้ขุนนางจะไปทำราชการเวลากลางวัน และมาถวายรายงานพระเจ้าอยู่หัวในเวลากลางคืน กษัตริย์มีหน้าที่วินิจฉัยตัดสินเรื่องต่าง ๆ จากในพระราชวัง ไม่ได้มีโอกาสไปทอดพระเนตรเห็นสิ่งต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้มีโอกาสไปทอดพระเนตรเห็นสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองแล้วพบว่า คนในสังคมนั้นไม่เท่าเทียมกัน สังคมที่มีกลุ่มขุนนางไพร่ทาส ซึ่งไพร่ทาสบางส่วนขึ้นกับขุนนางพระราชวงศ์ที่เป็นมูลนาย ไพร่ทาสบางคนได้มูลนายดีก็ได้รับการดูแลดีไม่ต่างจากลูกหลาน แต่หากได้มูลนายไม่ดีก็อาจโดนกดขี่อย่างทารุณ เมื่อได้ไปเห็นความเป็นจริง ท่านจึงเริ่มดำริเรื่องของการเลิกทาส

ผมเชื่อได้อย่างไรว่าพระราชดำริเรื่องการเลิกทาสเกิดขึ้นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวชอยู่ เหตุหนึ่งเมื่อพระองค์ท่านทรงลาสิกขา

แล้ว ทรงมีพระราชโอรสธิดา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จ้างครูหม่อมเข้ามาทำการสอนหนังสือพระราชโอรสธิดา ตลอดจนเจ้าจอมหม่อมมาในวัง หนึ่งในตำราที่ใช้ในการสอนหนังสือในวังคือ “The Uncle Tom Cabin” เรื่องกระท่อมน้อยลุงทอมเล่าถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ในครั้งนั้นมีเจ้าจอมมารดาท่านหนึ่งคือ เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่นที่มีเชื้อสายเป็นมอญ ท่านเป็นพระมารดาของพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร ภายหลังทรงกรมเป็นกรมพระนเรศวรฤทธิ์ มีหลักฐานว่า เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่นแปลหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาไทย และใน พ.ศ. 2410 ก่อนสิ้นรัชกาลที่ 4 ปีหนึ่ง ท่านได้บอกแก่แม่หม่อมแอนนาครูหม่อมว่า “...ฉันจะไม่ซื้อขายทาสอีกต่อไป แต่จะปล่อยให้เขาเป็นอิสระตลอดไป ฉะนั้นนับแต่บัดนี้เป็นต้นไป ฉันไม่มีทาสอีกแล้ว แต่จะจ้างคนรับใช้และให้อิสระแก่ทุกคนที่รับใช้ฉัน ใครจะอยู่กับฉันหรือจะไปไหนก็ได้ ถ้าจะกลับบ้านฉันก็ดีใจด้วย...” แสดงว่า แนวคิดเรื่องการเลิกทาสของรัชกาลที่ 5 ถูกปลูกฝังมาจากรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นผลมาจากการรุดงค์และได้เห็นความไม่เท่าเทียมในสังคม

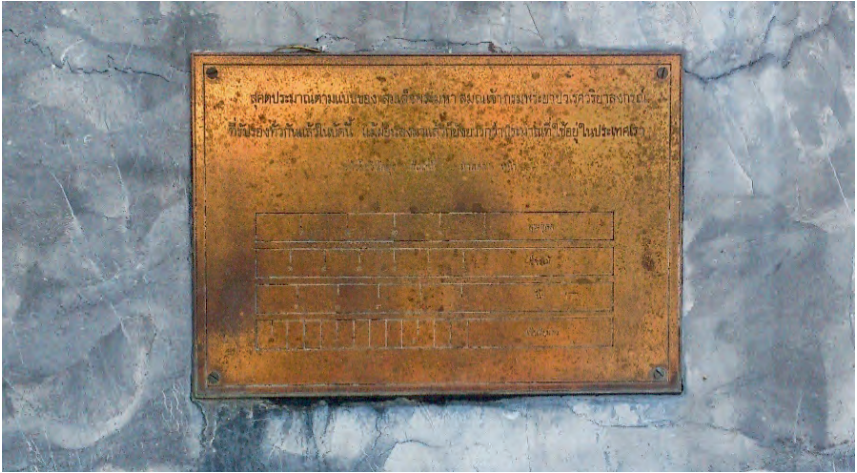
การสืบพระศาสนากับลังกาทวีป เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวชอยู่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้มอบพระธูระในการติดต่อศาสนากับทางคณะสงฆ์ลังกา ส่วนหนึ่งก็เพราะพระพุทธศาสนาเชื่อมสายหลักฐานไปในคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 จึงทรงใช้โอกาสนี้ขอยืมพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางศาสนาฉบับที่ยังขาด รัชกาลที่ 4 โปรดให้มีการตั้งเสนาสนะที่อยู่สำคัญแก่พระสงฆ์จากลังกาที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร เรียกว่า “คณะลังกา” (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของพระวิหารพระศาสดา วัดบวรนิเวศวิหาร) พระไตรปิฎกในประเทศสยามจึงสมบูรณ์นับตั้งแต่นั้นมา

เมื่อมีการติดต่อกับคณะลังกาแล้ว จึงโปรดให้มีการศึกษาสัดส่วนของพระพุทธเจ้า เหตุมาจากพระธรรมวินัยระบุว่า มาตราวัดตามพุทธบัญญัติที่เรียกว่า “คืบพระศูต” และ “นิ้วพระศูต” นั้นทำให้คนไทยในสมัยก่อนมีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีความสูง 18 ศอก ปราภฏความเชื่อนี้สืบมาตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัย จึงมีการสร้างพระพุทธปฏิมาขนาดใหญ่ และเรียกพระพุทธรูปในลักษณะนี้ว่า “พระอัฐารล”

โดยปกติคนเราจะสูงเท่ากับวาของตนเอง ดังที่เวลาคนเรากางแขนคือว่าหนึ่งนั้นจักมีขนาดเท่ากับความสูงของตนเอง เมื่อกางแขนได้ว่าหนึ่งนั้นเมื่อพับเข้าหาตัวจะมีขนาดเท่ากับ 4 ศอกของตน คนเราโดยปกติจึงมีความสูงเท่ากับ 4 ศอกเท่านั้น ดังนั้น คติที่มีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีความสูง 18 ศอกนั้นมีความเป็นไปได้หรือ

สาเหตุที่ทรงอยากทราบสัดส่วนของพระพุทธเจ้านั้น เพราะพระวินัยบางส่วนว่าด้วยเรื่องขนาดสัดส่วนของพระพุทธเจ้าคือ “คืบพระสุคต” และ “นิ้วพระสุคต” ซึ่งพระสุคตก็คือพระพุทธเจ้า เพราะคำว่า “สุ” แปลว่า “ดี” และคำว่า “คต” แปลว่า “ไป” พระสุคตจึงเป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว จึงเป็นมาตรวัดสัดส่วนตามคืบและนิ้วของพระพุทธเจ้า เพราะพระวินัยบางข้อต้องใช้ขนาดสัดส่วนนี้ในการสร้างกุฏิเสนาสนะหรือการตัดเย็บจีวร โดยเฉพาะการสร้างกุฏิ ถ้าเป็นพระภิกษุแล้วสร้างกุฏิขึ้นเองแล้วให้มีขนาดยาวไม่เกิน 12 คืบพระสุคต กว้าง 7 คืบ หากสร้างเกินประมาณถือเป็นอาบัติขั้นสังฆาติเสส ไม่สามารถปลงอาบัติให้ตกลงไปได้ ต้องอยู่กรรมเป็นสำคัญ

ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเชื่อว่าพระพุทธเจ้าสูง 18 ศอก ท่านจึงเริ่มสอบถามขนาดพระพุทธเจ้าจากในพระไตรปิฎก พบว่าพระพุทธองค์ทรงมีรูปร่างคล้ายพระอานนท์ พระพุทธองค์ทรงเคยเปลี่ยนสังฆาฏิกับพระมหากัสสปะ หรือครั้งหนึ่งที่พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไปพระพุทธองค์ ทรงแยกไม่ออกว่าพระภิกษุรูปใดคือพระพุทธองค์ จึงตรัสถามหมอชีวกโกมารภัจจ์ พบว่าเป็นพระสงฆ์ที่นั่งฝั่งเสาอยู่กลางวัด ความเหล่านี้นี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์มีพระวรกายไม่ต่างไปจากพระสงฆ์ทั่วไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงโปรดให้ทางคณะสงฆ์ลังกาช่วยวัดขนาดพระทันตธาตุ มาเทียบบัญญัติไตรยางค์ คิดคำนวณกับมาตรวัดตะวันตกคือเซนติเมตร (centimeter) และนิ้ว (inch) และมาตรวัดของไทยคือคืบช่างไม้ แล้วโปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นตำราชื่อว่า “สุคตวิหัตถวิธาน”

มาตรฐานวัดศิวพระสุคต เทียบกับเซนติเมตร นิ้ว และศิวช่างไม้
 ประดับพระแท่นศิลาที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร
 ที่มา : ศรีณย์ มะกรุดอินทร์ (2559)

เมื่อเทียบขนาดพระพุทธรเจ้าได้แล้ว จึงต้องการสร้างไว้เป็นหลักเป็นฐาน
 โปรตเกล้าฯ ให้ช่างทำขึ้นเป็นพระพุทธรูปที่สานด้วยไม้ไผ่พอกด้วยปูนน้ำมัน
 แล้วประสานสีให้ได้พุทธลักษณะเท้าองค์พระพุทธรเจ้า ประดิษฐานไว้ที่หอศาสตราคม
 หน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามว่า
 “พระพุทธรูปรีต”

พระพุทธรูปริด หอศาลตราคม ในพระบรมมหาราชวัง
ที่มา : ศรัณย์ มะกรุดอินทร์ (2560)

ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปองค์อื่นที่สร้างตลอดรัชสมัยล้วนแต่มีขนาดใกล้เคียงกันทั้งสิ้น อาทิ พระประธานในวัดต่าง ๆ เช่น พระประธานในพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม พระพุทธรูปในพระวิหารหลวง วัดพระปฐมเจดีย์ พระพุทธรูปหน้าพระอุโบสถวัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปตามแบบพระราชนิยม นอกจากขนาดสัดส่วนพระพุทธรูปแล้วยังคำนึงถึงลักษณะบางอย่างของพระพุทธรูปดูไม่น่าจะเป็นความจริง เช่น พระพุทธรูปที่สร้างสืบกันมาแต่ในอดีตก็มีการสร้างพระเศียรให้สูงขึ้นมาส่วนหนึ่งแล้วจึงประดับทับด้วยหมวดพระเกศา ลักษณะพระเศียรที่นูนขึ้นนี้เรียกสืบกันว่า “อุษณิษะ” บ้าง “พระเกตุมาลา” บ้าง และค่อยต่อพระรัศมีเปลวขึ้นเหนือส่วนที่นูนขึ้นนั้น

ในส่วนพระรศมีเปลวเข้าใจได้ว่าเป็นฉัพพรรณรังสีที่เปล่งออกจากพระวรกายภายหลังจากทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว แต่ลักษณะพระเกตุมาลาหรืออุษณิษะที่นูนขึ้นเหนือพระเศียรนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริไม่ทรงเห็นด้วย ดังปรากฏภูมิความทรงจำของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการที่ทรงเคยรับราชการในกรมช่างหล่อในสมัยรัชกาลที่ 4 และเคยถวายงานมา ได้ทรงเคยเล่าถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดังปรากฏความในลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2477 ความตอนหนึ่งว่า

“...ในข้อที่ตรัสถึงพระพุทธเจ้ามีพระเกตุมาลานั้นก่อน เพราะได้รับคำบอกของพระองค์เจ้าประดิษฐวรการมา เล่าถึงทูลกระหม่อม (รัชกาลที่ 4) ทรงพระดำริพิพากษ์พวณในเรื่องพระเกตุมาลา ลงที่ฝ่าพระบาท (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ) จะยังไม่ทรงทราบเรื่องละเอียด โดยพระราชดำริเห็นว่าไม่ควรมีพระเกตุมาลาด้วยท่านพระอรธกถาจารย์กล่าวความไว้เกินเหตุ ว่าเพราะทรงอัดพระอัสสาสะปัสสาสะบำเพ็ญเพียรเพื่อให้สำเร็จพระโพธิญาณ ลมจึงดันขึ้นไปบนกระหม่อมทำให้เกิดเป็นต่อมขึ้น ทูลกระหม่อมไม่ทรงเชื่อว่าจะจะเป็นได้ หากว่าเป็นจริงหัวเป็นปมก็นับว่าเป็นลักษณะบุรุษโทษ หาใช่ลักษณะแห่งมหาบุรุษไม่ แต่ก็เหตุไฉนพระพุทธรูปที่ทำกันมาเก่าก่อน ไม่ว่าจะประเทศไหนยอมทำมีพระเกตุมาลามานั้น ทรงพระราชดำริสงสัยจนถึงทรงอธิษฐานให้ทรงพระสุบินเห็นองค์พระพุทธเจ้าที่แท้จริง ก็ได้ทรงพระสุบินสมพระราชประสงค์ แต่ในพระสุบินก็เห็นมีพระเกตุมาลาอย่างพระพุทธรูปนั้นเอง ได้ทรงค้นพระสูตรต่าง ๆ ก็ไม่ปรากฏว่ามีพระเกตุมาลา เช่นในพระสูตรอันหนึ่งว่ามีใครต้องการอยากเฝ้าพระพุทธเจ้านายหน้าหน้าเฝ้า เวลานั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่กับพระสงฆ์ในธรรมสภา ผู้นำชี้ให้ผู้อยากเฝ้าเข้าใจ ว่าองค์ที่นั่งอยู่ข้างเสานั้นและคือพระพุทธเจ้า ตามหลักแห่งสูตรนี้ ทูลกระหม่อมทรงพระวินิจฉัยฉะว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่แต่ไม่มีพระเกตุมาลาอย่างเดียว ยังปลงพระเกศาเหมือนภิกษุสาวกทั้งหลายด้วย จนรู้ไม่ได้ว่าใครเปนใคร ถึงต้องนำชี้ ถ้าหากว่ามีพระเกตุมาลาแล้วจะต้องชี้ทำไม บอกกันว่าจะองค์ที่หัวเป็นปมก็แล้วกัน ตกลงในที่สุดจึงทรงตัดสินไม่ให้ทำพระเกตุมาลา...”

คำว่า “อุษณิষะ” ในภาษาสันสกฤต จึงเป็นคำที่ใช้เรียกกะโหลกด้านบนสุด กลางศีรษะ ตรงในส่วนกะโหลกที่เรียกกันตามภาษาแพทย์ว่า Vertex ซึ่งตาม พระคัมภีร์จักรบุไว้ว่า อุษณิষะจะสูงขึ้นมาเหนือพระเศียรของพระพุทธเจ้าขึ้นมาหนึ่ง คำนี้ตรงกับในภาษาบาลีว่า “อุณทิส” หากไปอ่านพระไตรปิฎกที่แปลกันทั่วไป มักจะบุถึงอุณทิสในคราวถวายพระเพลิงพุทธสรีระว่า คงเหลือพระธาตุจากการถวาย พระเพลิงนั้น ส่วนหนึ่งคือพระอัฐิในส่วนอุณทิส ซึ่งมักแปลกันว่า กระดูกกรอบหน้า แล้ว ส่วนไหนคือกระดูกกรอบหน้า เมื่อย้อนกลับไปดูรากศัพท์บาลีก็พบว่า น่าจะเป็น กระดูกในส่วนยอดสุดของกะโหลกมากกว่า เพราะอุษณิষะหรืออุณทิสหากใช้เรียกอวัยวะ จักหมายถึงกะโหลกส่วนบนสุด แต่ถ้าใช้เรียกเครื่องประดับร่างกาย จักหมายถึง กรอบ พระพักตร์หรือกรอบหน้า

ดังนั้น เมื่อทรงศึกษาในประเด็นอุษณิষะที่เหนือพระเศียรของพระพุทธรูป ไม่สอดคล้องกับคติมหาบุรุษลักษณะ และสอดคล้องรูปแบบพระพุทธรูปในศิลปะลังกา ที่ทรงได้เจริญสมณทูตด้วยกันนั้นพบว่า พระพุทธรูปในศิลปะลังกาก็ไม่ปรากฏการ สร้างอุษณิষะขึ้นเหนือพระเศียรเช่นกัน จึงโปรดให้ตัดเอาอุษณิষะออกจากพระพุทธรูป ที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้สร้าง นับแต่พระพุทธรูปองค์ที่สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้ง ยังทรงประทับอยู่ ณ วัดสมอรายคือพระสัมพุทธพรรณี

นอกจากนี้ พระพุทธรูปตามแบบพระราชนิยมของรัชกาลที่ 4 ยังโปรดให้มี พระกรณีสัน เพราะในคติมหาบุรุษลักษณะก็ไม่ปรากฏคติเรื่องหูยาวแต่อย่างใด เพราะหากสังเกตเวลาสร้างพระพุทธรูปขึ้นนับแต่อดีตเป็นต้นมานั้น พระพุทธรูป ทุกองค์ล้วนมีพระกรณียาว แต่ลักษณะพระกรณียาวนั้น บริเวณดิ่งพระกรณียจะมี การเซาะเป็นร่อง สื่อความหมายว่าพระพุทธรูปองค์ทรงสวมต่างหูมาก่อน เมื่อเสด็จ ออกมหาภิเนษกรณณ์จึงทรงถอดเครื่องประดับและต่างหูนั้นออก พระพุทธรูปจึงมี พระกรณียาวจากเครื่องประดับต่างหูที่ทรงเคยสวมเมื่อครั้งเป็นเจ้าของสิทธิ์ดัด ละครมาก่อน ดังปรากฏพบเห็นลักษณะพระพุทธรูปองค์สำคัญตามแบบพระราชนิยม รัชกาลที่ 4 จะมีพระกรณีสัน เช่น พระนิรันตรายที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับวัดในคณะธรรมยุติกนิกาย

พระนรินทราย ประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศวิหาร
ที่มา : ศรีณย์ มะกรูดอินทร์ (2559)

การปรับปรุงด้านจิตรกรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงผนวชได้ทรงปรับปรุงข้อวัตรนับแต่ทรงริเริ่มศึกษากับพระมอญ ทรงครองจีวรห่มอย่างมอญคือ การครองจีวรห่มเฉียงโดยมีมันลูกบวบเวลาอยู่ภายในพระอารามใช้เวลาทำความเคารพ ทำสังฆกรรมและวินัยกรรม และการครองจีวรห่มคลุมแบบแหวกคือการครองผ้าห่มคลุมทั้งสองไหล่แล้วสามารถแหวกผ้านำแขนซ้ายออกช่องที่เกิดจากชายผ้าทั้งสองที่มันเข้าหากันได้ ใช้ห่มในเวลาออกจากวัดและบิณฑบาตเป็นสำคัญ

ทรงปรับปรุงรูปแบบและการตัดเย็บจีวร โดยเฉพาะรูปแบบของสังฆาฏิ ซึ่งเป็นหนึ่งในผ้าสามผืนที่สำคัญของพระว่า ควรตัดเย็บด้วยผ้าซ้อนกันเป็นสองชั้น ด้วยความหมายของคำว่า สังฆาฏินั้นแปลว่าผ้าซ้อน และมีที่มาจากพุทธานุญาตที่พระอานนท์ขอให้พระสงฆ์จีวรเพิ่มอีกผืนหนึ่งเพื่อกันความหนาว พระพุทธองค์จึงทรงมีพุทธานุญาตให้มีผ้าที่มีขนาดเท่าจีวรและเย็บซ้อนสองชั้น ดังนั้น ผ้าสังฆาฏิต้องมีลักษณะเป็นผ้าที่เย็บซ้อนเป็นสองชั้น

พระองค์ทรงปรับปรุงกฐินต์ถาวรวิธีตามวินัยบัญญัติ จากเดิมเมื่อครั้งที่ทรงเป็นเจ้าอาวาสครองวัดบวรนิเวศวิหาร ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน นั้น ผ้าพระกฐินในรูปแบบเดิมที่ทรงถวายจักเป็นผ้าไตรจีวรที่ตัดเย็บเรียบร้อยแล้ว พระองค์จึงโปรดให้พระสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหารเลือกเอาผ้าไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง ให้พระสงฆ์ได้มีโอกาสฝึกตัดเย็บจีวรตามคตินิยมในธรรมเนียมกฐินที่ควรฝึกให้พระสงฆ์ในวัดนั้นกะ วัด ตัด เย็บ และย้อมจีวรได้ แล้วจึงร่วมกันกรานมอบผ้ากฐินนั้น นับเป็นรูปแบบที่ทรงริเริ่มทำขึ้นในคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย

นอกจากนี้ ในทุกวินัยบัญญัติที่ทรงทดลองศึกษาสืบมาจนถึงบูรพาจารย์ในคณะธรรมยุตินั้น โดยเฉพาะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ทรงนิพนธ์ตำราวินัยมุขในการศึกษาพระธรรมวินัยต่าง ๆ มักลงท้ายพระวินัยในส่วนที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ในยุคของพระองค์ท่านว่า “ขอฝากพระวินัยธรไว้พิจารณาและสันนิษฐานต่อไป” ด้วยพระองค์ลี้วนไม่ได้เชื่อว่าความคิดของพระองค์เองนั้นถูกต้องที่สุด หากสืบไปภายหน้าองค์ความรู้มีมากพอแล้ว มีความถูกต้องที่พิสูจน์ได้เพิ่มก็มากขึ้นแล้วก็สามารถแก้ไขได้ ไม่ได้เชื่อว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้ถูกต้องที่สุด เพียงแต่ในยุคสมัยนั้นองค์ความรู้ในยุคสมัยนั้นมีเท่านี้

ปฐมเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอาราธนาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากวัดสมอรายให้มาครองวัดใหม่ที่กรมพระราชวังบวรมหาศกตพลเสพสร้างค้างไว้ ตรงกับวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2379 พร้อมออกพระนามวัดแห่งนี้ว่า “บวรนิเวศวิหาร” ณ วัดแห่งนี้ทรงตัดแปลงแก้ไขพระอารามขึ้นโดยชอนสัญลักษณ์สำคัญ ๆ ไว้ อาทิ หน้าบันของพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหารนั้นทำเป็นรูปพระมหามงกุฏ สื่อความหมายถึงพระนามของรัชกาลที่ 4 ในเวลานั้นคือ “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์” ส่วนพระขรรค์เหนือพานสองชั้นด้านล่างคือ หมายความถึง “วชิร” ซึ่งเป็นพระสมณฉายาคือ “วชิรญาณ” ด้วยคำว่า “วชิระ” นี้หมายถึงสายฟ้าหรือเพชรก็ได้ เดิมทีเดียวรูปแบบวชิระหรือสายฟ้าซึ่งเป็นเทพศัสตราวุธของพระอินทร์นั้น ในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังไม่ได้รูปแบบวชิระงามอย่างในปัจจุบัน คติวชิระที่เป็นง่ามนั้นเริ่มปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาประวัติศาสตร์ เทววิทยา และอินเดียศึกษา พบว่ามีรูปแบบวชิระที่นอกจากเป็นเทพศัสตราวุธของพระอินทร์แล้ว ยังปรากฏในคติพุทธศาสนาในส่วนของพระโพธิสัตว์ และยังเป็นเครื่องบริขารที่ใช้ในการทำพิธีของพระสงฆ์วัชรยาน จึงทรงนำรูปแบบวชิระแบบง่ามนี้เข้ามาใช้เป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์ และใช้สืบมาในศิลปะไทย หากแต่รูปแบบวชิระในส่วนก่อนรัชกาลที่ 4 นั้นยังคงใช้ในรูปลักษณะของพระขรรค์ เนื่องด้วยเวลาชักรพระขรรค์ออกจากฝักนั้นจักสามารถส่องสะท้อนแสงเป็นประกายได้ดังสายฟ้าแลบ โลกทัศน์ของคนโบราณ จึงใช้รูปพระขรรค์แทนสายฟ้าได้เช่นเดียวกัน เห็นได้จากรูปแบบพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่หน้าบันพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวรารามที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น วชิระในพระหัตถ์ของพระอินทร์ก็ปรากฏในรูปแบบพระขรรค์

หน้าบันวัดบวรนิเวศวิหาร

ที่มา : วัดบวรนิเวศวิหาร

พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความประสงค์ที่จักทรงก่อสร้างพระเจดีย์ขึ้นด้านหลังพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เดิมทีเดียวสมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาศักดิพลเสพทรงออกแบบพระอุโบสถเป็นทรงจตุรมุขคือมีมุขยาวด้านทิศเหนือและทิศใต้ และมุขสั้นด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จักสร้างพระเจดีย์ด้านหลังพระอุโบสถตามรูปแบบที่เคยทอดพระเนตรเห็นครั้งเสด็จออกธุดงค์ จึงทรงขอพระบรมราชานุญาตรี้อมุขด้านทิศใต้เพื่อสร้างเป็นพระเจดีย์ เมื่อรัชกาลที่ 3 ทรงมีพระบรมราชานุญาตแล้วจึงโปรดให้สร้างเป็นพระเจดีย์ทรงลังกา ภายในทรงใช้วิธีการก่ออิฐแบบกระจายน้ำหนัก เกิดเป็นห้องคูหาตรงกลางพระเจดีย์ ตรงกลางประดิษฐานเจดีย์ขนาดเล็กฐานสลักศิลาเป็นตามคติสังเวชนียสถาน 4 เดิมทีเดียวคนไทยสมัยก่อนเวลาจะไปแสวงบุญจะไปเดินทางไปนมัสการพระพุทธบาทที่เขาสุมนภูฏ เกาะลังกา แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงศึกษาแล้วพบว่า ในคัมภีร์มหาปริณิพพานสูตร

ระบุงสังฆเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง คือสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ปรีณิพพาน จึงโปรดให้สลักขึ้นเป็นภาพพุทธประวัติไว้กลางพระเจดีย์ เวลาสักการะพระเจดีย์ วัดบวรนิเวศวิหารก็เสมอด้วยการสักการะสังฆเวชนียสถาน 4 ตำบลด้วย แล้วจำลองคติสังฆเวชนียสถานนี้ขยายขนาดขึ้นเป็นพระวิหาร 4 หลังในทิศทั้ง 4 รอบพระปฐมเจดีย์อีกด้วย

พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร

ที่มา : พระศิวกาโร อภิปุญญโณ

นอกจากนี้ พระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหารยังโปรดให้สร้างเป็นซุ้มประตูทางเข้าคูหาทั้ง 4 ทิศ มีการสร้างเป็นสัตว์ 4 ชนิดเหนือซุ้มประตูประกอบไปด้วย นก สิงห์ ม้า และช้าง ระยะเวลาแรกก็มีการตีความว่า สัตว์ทั้ง 4 ชนิดนี้สื่อความหมายถึงประเทศที่ตั้งอยู่ล้อมรอบประเทศไทยคือ นกคือโยนก สิงห์คือสิงคโปร์ ม้าคือพม่า และช้างคือล้านช้าง

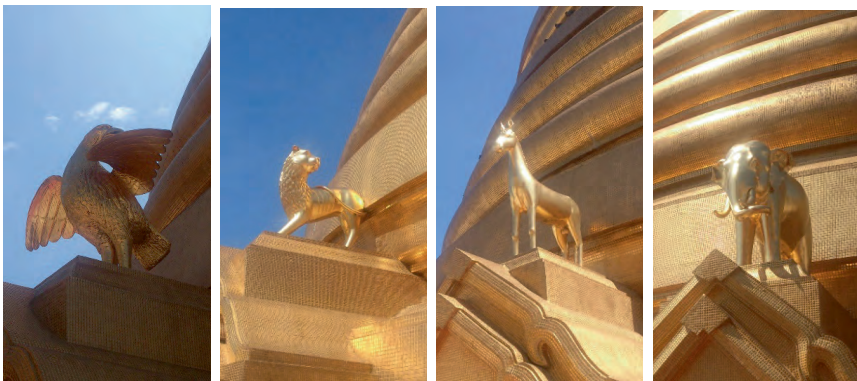
ในเวลาต่อมาได้มีนักวิชาการเสนอแนวคิดว่า หากสังเกตที่ซุ้มประตูแต่ละด้าน จักมีประตูลักษณะสัตว์นั้น ๆ ประกอบรูปสัญลักษณ์ต่างกันไป กล่าวคือ

บานประตुरुูปนก มีลักษณะเหมือนนกอินทรี ที่ปากคาบและเท้าหนีบลูกธนู 13 ดอก เท่ากับรัฐ 13 รัฐของสหรัฐอเมริกาเมื่อแรกก่อตั้ง และสหรัฐอเมริกาก็ยังใช้นกอินทรีเป็นสัตว์ประจำชาติ บานประตुरुูปนกนี้จึงสื่อความหมายถึงสหรัฐอเมริกา

บานประตुरुูปสิงโต ทำเป็นรูปสิงห์ยืนอยู่บนกองอาวรุส ด้านบนกรอบประตูทำเป็นรูปชนสามนกรระจอกเทศสีขาวกายมงกุฎแบบตราเจ้าชายแห่งเวลส์ (Prince of Wales) ตอนล่างทำเป็นรูปพิณฝรั่งรูปตัวยู (U) ไขว้ลูกธนู 2 ดอก คล้ายอักษรรูป UK และสิงโตนี้ยังเป็นสัตว์ประจำชาติของสหราชอาณาจักร บานประตुरुูปสิงโตนี้จึงสื่อความหมายถึงสหราชอาณาจักร

บานประตुरुูปม้า ทำเป็นรูปม้ายืนอยู่บนกองอาวรุส หนึ่งในกองอาวรุสนั้นมีหมวกก๊อกแฮท (Cocked Hat) คือหมวกที่มีรูปทรงคล้ายหงอนไก่ ซึ่งเป็นรูปแบบของหมวกแม่ทัพของกษัตริย์นโปเลียนแห่งฝรั่งเศส ดังนั้น รูปม้านี้จึงอาจสื่อความหมายถึงทหารม้า บานประตुरुูปม้านี้จึงอาจสื่อความหมายถึงประเทศฝรั่งเศส

บานประตुरुูปช้าง ทำเป็นรูปช้างยืนเหนือต้นข้าวและกระสอบข้าวสาร รูปช้างยังเป็นสัตว์ที่ใช้ประดับอยู่กลางธงชาติไทยในสมัยนั้น บานประตुरुูปช้างนี้จึงอาจสื่อความหมายถึงประเทศไทย

สัตว์สี่ชนิดเหนือซุ้มประตูพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร
ที่มา : ศรัณย์ มะกรุดอินทร์ (2564)

ลัทธิลัทธิชนิดที่สลักบนบานประตูพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหาร
ที่มา : ศรีณย์ มะกรูดอินทร์ (2564)

สาเหตุที่มีรูปสลักที่สื่อความหมายถึงมหาอำนาจทั้ง 4 ชาติตามโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้รอบคูหาพระเจดีย์วัดบวรนิเวศวิหารนั้น เนื่องด้วยเดิมโลกทัศน์ของชาวสยามในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นถือว่ามหาอำนาจที่มีความยิ่งใหญ่เหนือสยามนั้นมีเพียงชาติเดียวคือลังกา อ้างอิงจากศิลาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพราะชาติเราได้รับพระพุทธศาสนาจากลังกา หากแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นถึงอำนาจของจักรวรรดินิยมที่กำลังแผ่ขยายเข้ามา จึงทรงเตรียมการตั้งรับลัทธิจักรวรรดินิยมในครั้งนั้น หากแต่ก็ทรงยกชาติสยามให้เสมอมหาอำนาจทั้งสามนั้นด้วย โดยวางตำแหน่งล้อมรอบพระเจดีย์ที่สื่อความหมายถึงแกนกลางจักรวาล

การชำระพระธรรมคัมภีร์ ด้วยมีบันทึกของมิชชันนารีอเมริกันที่เข้ามาที่วัดบวรนิเวศวิหาร แล้วมีโอกาสดำเนินเข้ามาชมหอพระไตรปิฎกของวัด ในบันทึกเล่มนั้นท่านเรียกคณะธรรมยุติกนิกายว่า “คณะปฏิรูป” (The Reform Party) เนื่องด้วยคณะสงฆ์ธรรมยุติในครั้งนั้นกำลังทำการตรวจสอบคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์ไหนที่มีคำสอนสอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าก็คัดเลือกเก็บไว้ ส่วนคัมภีร์ไหนที่มีเนื้อหาไม่สอดคล้องกับคำสอนพระพุทธเจ้าหรือเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่แล้วดูไม่สมเหตุสมผล เช่น คัมภีร์พระบาลย์ก็ให้ตัดทิ้ง นับเป็นความพยายามในการจัดการ

คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้ใกล้เคียงกับสมัยพุทธกาลเดิมมากที่สุด หากเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงคำสอนของพระบรมศาสดากับเข็มนาฬิกาจับพบว่า หากเราบอกว่าการแก้ไขพระธรรมวินัยบางข้อเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่พอเรื่องเล็กน้อยหลายเรื่องเข้า กอปรกับระยะเวลาที่ผ่านมาไปก็เหมือนปลายเข็มที่ค่อย ๆ ห่างกันออกไปทุกที ๆ ดังนั้น แนวทางของคณะธรรมยุตเมื่อแรกตั้งจึงเป็นความพยายามแก้ไขพระธรรมวินัยให้กลับไปตรงกับในสมัยพุทธกาลให้มากที่สุด ไม่ใช่การไปตัดแปลงแก้ไขพระธรรมวินัยแล้วอ้างว่าโลกนั้นเปลี่ยนไปแล้ว เราต้องยอมเปลี่ยนตามโลกซึ่งไม่ใช่แนวพระราชดำริที่ทรงทำให้เกิดคณะธรรมยุติกายขึ้น

ความเท่าเทียมของสิทธิสตรี

ครั้งหนึ่งที่หมอบรัดเลย์ชวนภริยาเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงประทับอยู่ ณ วัดสมอราย เมื่อแรกหมอบรัดเลย์รู้สึกหนักใจอยู่ในการผู้หญิงไปเฝ้าพระองค์ด้วงความในหนังสือ *“Siam Then: The Foreign Colony in Bangkok Before and After Anna (สยามแต่ปางก่อน 35 ปีในบางกอกของหมอบรัดเลย์)”* ของ วิลเลียม แอล บรัดเลย์ ความตอนหนึ่งว่า

“...ข้าพเจ้าเกรงว่าจะชุกชลักเหมือนกันในการเข้าเฝ้าครั้งแรก ถ้ามีภรรยาติดตามไปด้วย แต่ก็คิดว่าถึงอย่างไรก็น่าจะเป็นการดีที่จะลองฝ่าฝืนขนบธรรมเนียมของชาวสยามดูสักครั้งหนึ่ง เพื่อให้บุคคลที่ทรงอำนาจมากที่สุดคนหนึ่ง ในราชอาณาจักรได้ตระหนักด้วยว่าไม่ว่าข้าพเจ้าหรือสุภาพบุรุษอเมริกันคนใดส่วนใหญ่แล้วไม่มีใครเลยที่ถือว่าผู้หญิงต่ำต้อยกว่าตน

เรากลับได้รับพระราชทานการต้อนรับดีเยี่ยมอย่างน่าอัศจรรย์ใจ พระภิกษุเจ้าฟ้าทรงเชิญเรานั่งที่โต๊ะ แล้วเสด็จเข้ามาประทับลง ณ ที่ประทับตรงกันข้ามทันทีโดยไม่ส่งอิหลักร้อเหลือแม้แต่น้อยที่มีมิสซิสบริดเลย์อยู่ด้วย”

แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้เท่าเทียมในสิทธิสตรีมาตั้งแต่ยังทรงเป็นพระภิกษุ

ปักขคณนา : ปฐมเหตุพระปรีชาด้านดาราศาสตร์

คนไทยส่วนใหญ่มักคุ้นเคยกับพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็นนักดาราศาสตร์ สาเหตุหนึ่งก็เนื่องด้วยพระองค์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถทางโหราศาสตร์ด้วย เห็นได้จากทรงผูกดวงพระชาตาและทรงตั้งพระนามและพระราชทานคำอำนวยการให้กับพระราชโอรสพระราชธิดา

แท้จริงแล้วพระปรีชาสามารถทางดาราศาสตร์นี้มีปฐมเหตุมาตั้งครั้งยังทรงผนวช ด้วยในคราวเป็นพระภิกษุชั้นพระสงฆ์จกมีความสัมพันธ์กับวันพระหรือวันอุโบสถซึ่งเป็นวันตามปฏิทินจันทรคติโดยเฉพาะวันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งเป็นวันที่พระจันทร์เต็มดวงสูงสุด วันแรม 14 หรือ 15 ค่ำ ซึ่งเป็นวันที่พระจันทร์มีดับสนิทที่สุด พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธบัญญัติกำหนดให้พระภิกษุสงฆ์ลงนาคอุโบสถกรรม สดับพระปาฏิโมกข์ ในวันที่พระจันทร์สว่างที่สุดและวันที่พระจันทร์ดับสนิทที่สุด หากเป็นวันขึ้น 15 ค่ำแล้วพระจันทร์ยังไม่เต็มดวงสูงสุด แต่พระจันทร์เต็มดวงสูงสุดในวันถัดไปคือวันแรม 1 ค่ำ หรือหากเป็นวันแรม 14 หรือ 15 ค่ำ แล้วพระจันทร์ยังไม่มืดดับสนิทที่สุดแต่พระจันทร์มามืดดับสนิทที่สุดในวันถัดมาคือวันขึ้น 1 ค่ำ แล้วพระสงฆ์ก็สามารถลงสดับพระปาฏิโมกข์ให้ถูกวันได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรีชาสามารถในการคิดคำนวณวิธีการโคจรของพระจันทร์ได้แล้ว จึงเรียกว่าการคำนวณปักขคณนาหรือการคำนวณปักข์เพื่อกำหนดวันพระในแบบพระธรรมยุต

ดังนั้น หากวันพระในคณะสงฆ์ธรรมยุตจักต้องมีการดูปฏิทินอย่างซึ่งแผ่นตำราคิดคำนวณปักขคณนาเพื่อให้พระสงฆ์ได้ลงสดับพระปาฏิโมกข์ให้มีความถูกต้องในระยะเวลาตามที่มีพุทธบัญญัติในพระธรรมวินัยให้มากที่สุด

แผนที่ดวงดาว สมบัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงผนวช
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่อาคารมนุษยนาควิทยาทาน วัดบวรนิเวศวิหาร
ที่มา : สำนักหอสมุด มจร. (2547)

ทรงเชื่อว่าโลกกลม จิตรกรรมฝาผนังที่สร้างขึ้นในพระอารามที่ทรงสร้างขึ้นนั้นไม่ปรากฏมีคติไตรภูมิอย่างเก่า แต่เดิมที่กลางภาพเขียนเป็นภาพเขาพระสุเมรุล้อมรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ลดหลั่นกันลงมานั้นเลิกเชื่อถือไปแล้ว ดังเห็นได้จากการชำระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้ามากที่สุด ซึ่งคติไตรภูมินี้เป็นสิ่งที่แต่งเติมที่แทรกปนเข้ามาในพระศาสนา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระทัยในการปฏิรูปคำสั่งสอน พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ตลอดจนแนวคิดทางจักรวาลวิทยาที่เคยปรากฏในพุทธศาสนา ดังเช่นที่ทรงมีรับสั่งกับศาสนาจารย์แคสเวลล์ พระอาจารย์สอนภาษาอังกฤษของพระองค์ และครั้งหนึ่งที่ยังทรงผนวชอยู่ได้เสด็จฯ ไปยังบ้านของ

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เสนาบดีต่างประเทศ ครั้นยังมีบรรดาศักดิ์ที่พระยาสุรียวงค์มนตรี ในครั้งนั้นมีผู้ร่วมสนทนาคณะหนึ่งถามถึงคำสอนของมิชชันนารีที่ว่า “มีใครบ้างเชื่อว่า โลกมีรูปร่างกลม” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ตรัสตอบว่า “ทรงเห็นด้วยกับพวกนี้ 15 ปีมาแล้ว ตั้งแต่ก่อนที่พวกนี้ (ชาวตะวันตก) จะมาที่นี่ด้วยซ้ำ” อันแสดงให้เห็นถึงความสนพระทัยในการศึกษาแลกเปลี่ยนศิลปวิทยาการกับทางตะวันตก บูรณาการเข้าศึกษาพร้อมกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลมาจากตั้งแต่พระองค์ยังคงอยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์เป็นสำคัญ

ทรงแก้วิกฤตโรคระบาด

ในสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดปัญหาโรคคอหิวดกโรคระบาด จนมีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงนำพระสงฆ์ช่วยแก้วิกฤตดังกล่าว ดังปรากฏในบันทึกของหมอมัลลคอล์ม สมิธ พบว่าใน พ.ศ. 2392 เกิดอหิวาตกโรคครั้งใหญ่จนในช่วงระยะเวลาเพียงเดือนเดียวมีผู้เสียชีวิตกว่า 20,000 คน ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำคณะสงฆ์ช่วยแก้วิกฤตโรคระบาดในครั้งนี้ด้วยการทรงมีบัญชาให้ใช้วัดสำคัญ 3 วัดรอบกรุงเทพฯ คือวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วัดสังเวชวิศยาราม และวัดบพิตรพิมุขวิหารเป็นสถานที่เฝ้าศพ ดังพบสถิติผู้เสียชีวิตที่ถูกนำมาเผาที่วัดทั้ง 3 แห่งตั้งแต่วันที่ 17 มิถุนายนถึงวันที่ 25 กรกฎาคม รวม 38 วัน จำนวนทั้งสิ้น 5,457 ศพ

พระองค์จึงทรงเป็นผู้นำแก้ไขปัญหาวิกฤตสาธารณสุขและโรคระบาดในครั้งนั้น แม้จักยังครองเพศบรรพชิตอยู่ก็ตาม

แนวคิดเรื่องประชาธิปไตย

ปรากฏในหนังสือ “สยามแต่ปางก่อน 35 ปีในบางกอกของหมอบรัดเลย์” ที่ว่า

“...วันสุดท้ายก่อนที่เจ้าฟ้ามงกุฎจะทรงลาสิกขาจากสมณเพศ ทรงเสด็จออกธำมรงค์ผู้แทนมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ซึ่งทรงคุ้นเคยสนิทสนมมาหลายปี ขณะมีพระราชปฏิสันถารซึ่งชัดเจนและเป็นส่วนพระองค์ยิ่ง ได้ทรงตรัสหลายอย่าง ซึ่งกระตุ้นความหวังอันแจ่มใสของเราเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของสยามในกาลข้างหน้า พระราชกระแสที่เราสนใจเป็นพิเศษ คือ พระราชประสงค์จะให้จัดชั้นเรียนขนาดใหญ่ให้แก่เด็กหนุ่ม ๆ ชาวสยาม เพื่อให้มีความรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี และให้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมขึ้นในบางกอก มิใช่เพื่อวัตถุประสงค์นี้เพียงอย่างเดียว แต่เพื่อให้สอนศาสตร์ต่าง ๆ ของตะวันตกให้แก่นักเรียนสยามอีกด้วย สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มบ่งบอกความมีพระราชหฤทัยเป็นประชาธิปไตยก็คือ ทรงตั้งพระราชหฤทัยว่ารัฐบาลพระองค์จะดำเนินรอยตามแบบอย่างการปกครองแบบกษัตริย์ที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญของอังกฤษในระดับหนึ่ง เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าไม่เป็นการดีสำหรับประชาชนชาวสยามที่จะต้องถูกปกครองตามอำเภอใจของคนเพียงคนเดียว ดังที่เคยเป็นมา นี่เป็นเจตจำนงอันประเสริฐจากพระนิลยักรูมาปราณีและรักเพื่อนมนุษย์โดยแท้ ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่าตอนนั้นทรงตั้งพระทัยเต็มที่จะทดลองทำให้ลุกลงไปตามเจตจำนงดังกล่าวให้มากกว่าที่ทรงทำได้จริงในกาลต่อมา และแม้ว่าจะไม่บรรลุผลสมตามพระราชประสงค์ในรัชกาลของพระองค์ แต่น้ำพระทัยเช่นนั้นก็ได้ทำให้ทรงประกอบพระราชกิจอันควรแก่การยกย่องสรรเสริญตลอดเวลาที่ทรงเป็นกษัตริย์อยู่...”

อันแสดงให้เห็นว่า แนวคิดในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้นปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยที่ยังทรงผนวช และทรงมีแนวพระราชดำริจักทรงยอมเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์มีสิทธิอำนาจโดยสมบูรณ์มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ตลอดจนแนวคิดเรื่องการศึกษาสมัยใหม่ก็ล้วนมีก้าวแรกมาจากในยุคสมัยของพระองค์ท่าน

สุดท้ายนี้ขอยกเอาพระบรมราชานุญาตของพระองค์ท่านที่ทรงประกาศไว้ในวันมหาสงกรานต์เมื่อ พ.ศ. 2409 ความตอนหนึ่งว่า

“...การแสวงหาแลการถือศาสนา ซึ่งจะเป็นที่พึงของตนในชาตินี้ชาติหน้า ก็เป็นการดีสมควรเป็นที่ยิ่งแล้ว ควรที่ท่านทั้งปวงทุก ๆ คนจะไตร่ตรองใคร่ครวญด้วยปัญญาตนเอง เมื่อเห็นประจักษ์ว่าศาสนาใดในหมู่ใดพวกใดจะเป็นที่พึงได้ควรแก้ปัญหาแล้ว ก็จงถือแลปฏิบัติตามศาสนานั้นโดยน้ำใจตนเอง อย่าถือด้วยการตื่นการเกณฑ์แลการเล้าลือ แล้วธรรมเนียมเคยถือสืบ ๆ มา หรืออ้างการที่ไม่เห็นประจักษ์มาว่ามาซุให้กลัวให้ดีใจ ก็อย่ามีความพิศวงต่อเหตุต่าง ๆ แล้วถือตามทำตาม เมื่อได้ที่พึงที่นับถืออันงามดีสมควรแล้ว จงประกอบความเลื่อมใสให้มาก จงปฏิบัติตามก็จะมีความเจริญดีแก่ตนทุกคน ๆ นั้นแลฯ”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชเป็นพระภิกษุมากกว่า 27 พรรษา แต่พระองค์กลับไม่ได้มุ่งหวังครอบงำให้คนภายในชาติต้องนับถือพระพุทธศาสนาเดียวกับพระองค์ ดังที่ทรงมีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ราษฎรในรูปแบบของประกาศมหาสงกรานต์ที่ว่า ให้ราษฎรทั้งหลายได้พิจารณาว่าศาสนาใดที่ควรกับท่านก็ถือเอาเถิด แต่ให้ถือด้วยเหตุผล ให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองให้เหมาะกับแต่ละคนด้วยก็จักเป็นประโยชน์สูงสุด

อ้างอิงข้อมูลและรูปภาพ

ศรัณย์ มะกรุดอินทร์. (2564). *วัดบวรนิเวศวิหาร ในภาพถ่ายเก่า*. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์. (2565). *อภินิทการการประจักษ์*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

เกร็ดประวัติศาสตร์เพิ่มเติม : พระอัจฉริยภาพด้านภาษา ระบบอักษรอริยกะ ราชกิจจานุเบกษา ระบบเงินตรา

ช่วงซักถามเกร็ดประวัติศาสตร์เพิ่มเติม

ดร.อมรวิรัช : สมัยนั้นเริ่มมีเค้าโครงการศึกษาในประเทศแล้ว

ดร.ศรัณย์ : เอกสารนี้ได้มาจากหลานของหมอบรัดเลย์ซึ่งอยู่ที่อเมริกา ท่านเขียนเป็นหนังสือ “สยามแต่ปางก่อน : 35 ปีในบางกอกของหมอบรัดเลย์” ความเห็นผู้บรรยายว่าบางส่วนอาจจะเอาความรู้สมัยรัชกาลที่ 5 ไปผนวกปนอยู่ด้วย

ดร.อมรวิรัช : ตรงที่เขียนว่าจัดตั้งโรงเรียนมัธยมขึ้นในบางกอกเป็นความคิดที่อยากให้มีระบบโรงเรียนแสดงว่าต้องมีการคุยกันแล้ว

ดร.ศรัณย์ : ส่วนหนึ่งตั้งขึ้นในวัง สอนพระราชโอรส พระราชธิดา และก็อยากให้ตรงนี้แผ่ออกไปให้คนในสังคมมีโอกาสด้านการศึกษาที่เท่าเทียมกัน เพราะหากเท่าเทียมกันได้ โอกาสที่จะดูแลตนเองได้ก็มีมากขึ้น

ดร.อมรวิรัช : ก่อนหน้านี้อาจารย์สาระพูดเรื่องรากฐานของการเลิกทาสก็เริ่มมีเค้ามาจากสมัยรัชกาลที่ 4

ผศ. ดร.สาระ : อย่างนี้ละ ขนาดเจ้าจอมคือภรรยาขึ้นเฝ้าครั้งเดียวก็ยังสามารถลาออกได้ละ เคยเจอเอกสารที่หม่อมเจ้าหญิงหวานลาออกเป็นสามัญชน ในสมัยรัชกาลที่ 4 เจ้าจอมคนไหนขึ้นเฝ้าเพียงแต่ครั้งเดียวอยากลาออกเป็นสามัญชนลาออกได้ หลังจากนั้นไม่มีเลย ปรากฏแค่ในสมัยรัชกาลที่ 4

“40. ประกาศทรงอนุญาตข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก

...ด้วยบัดนี้ไม่ทรงหวงแหนท่านผู้ใดผู้หนึ่งไว้ในราชการด้วยการข่มเหงกักขังดอก ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงตามสมควร แลเห็นแก่ตระกูลแลความชอบของท่านทั้งปวงจึงทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงพระราชทานเบี้ยหวัดผ้าป่าแลเครื่องยศบรรดาศักดิ์โดยสมควร บัดนี้ท่านทั้งปวงก็ทำราชการมานานแล้ว ใคร ๆ ไม่สบายจะใคร่กราบถวายบังคมทูลลาออกราชการ ไปอยู่วังเจ้า บ้านขุนนาง บ้านบิดามารดา จะมีลูกมีเมีย

ใหม่ให้สบายประการใด ก็อย่าให้กลัวความผิดเลย ให้กราบทูลถวายบังคมลาโดยตรง แล้วถวายเครื่องยศคืนเสียแล้วก็จะโปรดให้ไปตามปรารถนาโดยสะดวกไม่กักขังไว้ และไม่ให้ความผิดแก่ตัวผู้นั้น และผู้ที่จะเป็นผู้นั้นเลย ห้ามแต่อย่าให้สนลือหาชู้หาเมีย แต่ตัวยังอยู่ในราชการด้วยอุบายทางใดทางหนึ่งก่อนกราบบังคมทูลพระกรุณาเป็นอันขาดทีเดียว เป็นดั่งนั้นจะเสียพระราชกำหนดสำหรับแผ่นดินไป เมื่อไปอยู่นอกพระราชวังแล้ว ถ้าเป็นคนมีตระกูลอยู่ ไปอยู่กับบิดามารดาญาติพี่น้อง ฤ็เป็นนางห้ามเจ้านายที่ทรงพระกรุณาให้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ ๆ ฤ็เป็นภรรยาข้าราชการที่มีศักดิ์นามมาก ก็จะมีพระราชทานเบี้ยหวัดอยู่บ้างโดยสมควร...

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 72-73)”

“142. ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอมอยู่งาน
กราบถวายบังคมลาออกได้

แล้วด้วยเจ้าจอมมารดาแลหม่อมห้ามที่มีหม่อมเจ้ามีผิว

ณ วันอาทิตย์ เดือน 12 ขึ้น 2 ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 265-268)”

“143. ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตข้าราชการฝ่ายใน
กราบถวายบังคมลาออก 12 คน

ณ วันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น 1 ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 268-270)”

“195. ประกาศทรงอนุญาตให้ข้างใน กราบถวายบังคมลาออกจากราชการ

ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น 13 ค่ำ ปีระกา ตรีศก

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 426-428)”

ดร.อมรรวิชัย : เคยอ่านเห็นเหมือนกันว่าท่านมีจดหมายเตือนว่าให้รักษาเนื้อรักษาตัว ยังไง มีเงินกันหนุนให้ด้วยส่วนอีก 2-3 เรื่องคือ 1) รากฐานการศึกษา 2) รากฐานการเลิกทาส 3) รากฐานประชาธิปไตย ได้เห็นอาจารย์พูดถึงในสไลด์หนึ่ง แสดงว่าระบอบประชาธิปไตยที่กษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญมีเค้าโครงมาแล้ว

ดร.ศรัณย์ : จากบันทึกที่ว่า “...ทรงตั้งพระราชหฤทัยว่า รัฐบาลพระองค์จะดำเนินรอยตามแบบอย่างการปกครองแบบกษัตริย์ที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญของอังกฤษในระดับหนึ่ง...” น่าจะเป็นเรื่องที่พระองค์ทรงคุยกับหมอบรัดเลย์

ดร.อมรรวิช์ : อีกเรื่องหนึ่งในฐานะพระจอมเกล้าเราอยู่ใกล้ชุมชนมอญ สงสัยนิดว่าตอนชำระพระไตรปิฎกมีอิทธิพลจากลังกาเป็นหลัก แต่ว่าก่อนหน้านั้นมีสไลด์หนึ่งที่กำลังกล่าวถึงพระมอญที่ท่านเลื่อมใส พอจะพูดได้ใหม่ว่าพระมอญก็มีอิทธิพลกับวิถีชีวิตท่านพอสมควร

ดร.ศรัณย์ : ใช่ มีอิทธิพลต่อพระองค์ เพราะพระมอญมีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยพอสมควร จะช่วยในการชำระข้อวัตรปฏิบัติของพระองค์ด้วย

ดร.อมรรวิช์ : พระมอญนี้ถ้าจำไม่ผิดคือชุมชนที่เข้ามาสมัยรัชกาลที่ 3 ใช่ไหม

ดร.ศรัณย์ : เข้ามาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 แล้ว จะมีมอญสามโคก มอญพระประแดง มอญปากเกร็ด จะเป็นหลัก ๆ และส่วนหนึ่งที่กระจายตัวอยู่ในรัตนโกสินทร์ ทำให้มีวัดมอญกระจายอยู่หลายพื้นที่ เช่น ในเกาะรัตนโกสินทร์คือวัดชนะสงคราม เดิมชื่อวัดตองปุ เป็นวัดมอญเก่า วัดลิงขบปัจจุบันคือวัดบรมวงศาราชวรวิหาร ตรงข้ามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาก็ถือว่าเป็นวัดมอญเก่าเช่นกัน

ดร.อมรรวิช์ : เมื่อตอนมอญเข้ามา แผ่นดินสยามก็ให้เสรีภาพ ให้มีศาสนาของตัวเองใช่ไหม

ดร.ศรัณย์ : จริง ๆ ให้อะไรมากนะ ถ้าไปเดินย่านเจริญกรุงจะเห็นว่ามึงทั้งวัดมอญ วัดพม่าคือวัดบรมสถล หรือที่รู้จักกันว่าวัดดอน เป็นวัดของพม่า เพราะฉะนั้นพม่ากับมอญคนละกลุ่มกันนะ อย่าเข้าใจว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน ตระกูลภาษาอาจคล้ายกัน ผมถือว่ามอญคล้ายกับกรีก พม่าเป็นโรมัน ภายหลังพม่านำกองทัพบุกยึดอาณาจักรของมอญและผนวกอารยธรรมมอญ

ดร.อมรรวิช์ : แล้วนิยายธรรมยุต ตามชื่อเลยว่าทุกอย่างยุติด้วยธรรมะ ถือเป็นชำระด้วยพระพุทธศาสนา

ผศ. ดร.สาร : อย่างเช่นเจดีย์องค์แรกของโลกคือ สลุปสาณูจี ในประเทศอินเดีย เขาจะสร้างเป็นเจดีย์ทรงฆนาวผ่าซีก รัชกาลที่ 4 จะสร้างเจดีย์ในรูปแบบของเจดีย์ทรงสลุปแบบสาณูจีหรือทรงระฆังส่วนใหญ่ อย่างที่อาจารย์ให้ดูเมื่อสักครู่นี้ แต่มีสิ่งหนึ่ง

ที่น่าสนใจที่พระองค์ทรงสร้างความใกล้ชิดระหว่างศาสนากับคนมาก เช่น ศิลปกรรม พระเริ่มเหมือนคนมากขึ้น การกำหนดขอบเขตอุโบสถให้คนเข้าพื้นที่ได้มากขึ้น (สถิตมหาสีมาราม) เป็นต้น

นี่คือสิ่งที่คิดว่าพระองค์สร้างความใกล้ชิดระหว่างคนกับศาสนาได้มากเพราะเป็นธรรมชาติ ผู้ที่มาทีหลังก็ต้องมีสิ่งที่ทำให้น่าเข้าถึงดังดูมากกว่า

ดร.อมรรวิช์ : อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญคือเรื่องรากฐานประชาธิปไตย

ผศ. ดร.สาระ : รากฐานประชาธิปไตย ต้องพูดว่าหลายท่านคงเคยได้ยินคำว่า สมมติเทพใหม่ สมมติเทพถ้าแบ่งสองคำคือสมมติเทพแปลว่าเทพนี้สมควรแล้ว ลองแบ่งสามคำ สม-มติ-เทพ หมายถึง เทพคนนั้นดีนี้สมควรแล้ว เหตุผลเพราะก่อนเป็นกษัตริย์จะถามมติดคนอยู่ 3 คณะเป็นตัวแทนประชาธิปไตย

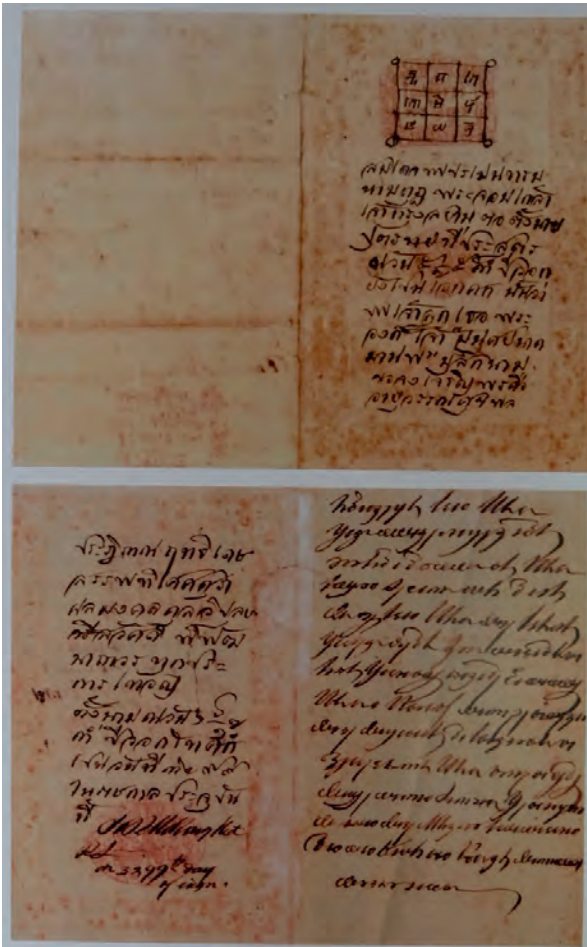
- 1.) ถามพระบรมวงศานุวงศ์ว่า ฉันเลือดแท้หรือไม่
- 2.) ถามขุนนางว่า ฉันทำงานด้วยกันได้ไหม
- 3.) ถามพระราชาคณะว่า ฉันเป็นคนดีหรือไม่

มันจึงมีคำว่า อเนกนิกรสมมติ “อเนกนิกร สม-มติ สม-มะ-ติ” คือทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันให้เป็นกษัตริย์ เพราะฉะนั้นในบริบทของการเป็นสมมติเทพเป็นกษัตริย์มีความเป็นประชาธิปไตยแอบแฝงอยู่

ดร.อมรรวิช์ : มีอีกเรื่องอยากให้เล่าให้ฟังหน่อย พระองค์ทรงตั้งชื่อลูกแก้เคล็ดใช้ใหม่

ผศ. ดร.สาระ : อันนี้ลืมเล่าให้ฟัง พระองค์มีคาถาดังชื่อลูก ลูกคนนี้เกิดจากเจ้าจอมมารดาเปี่ยม ซึ่งได้รับพระราชทานพรเป็นภาษามคธ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงพระนิพนธ์แปลเป็นภาษาไทยไว้ว่า “สุนันทกุมารีรัตนังจงอย่ามีโรค จงมีความสุข ปราศจากความทุกข์และความวุ่นวายเถิด พระองค์เจ้าหญิงนั้นจงมีคั่งด้วยทรัพย์มาก มีโภคมาก มียศและบริวารไม่แปรผัน ขอพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ กับทั้งอารักขเทวดา จงช่วยอภิบาลรักษา พระองค์เจ้าหญิงสุนันทกุมารีรัตนันั้นให้พ้นภัยจากอันตรายเป็นนิตย์ ขอความสัมฤทธิ์จงมีแก่พระองค์เจ้าสุนันทกุมารีรัตนันเทอญ” เมื่อศึกษาพรพระนามจากพระราชโอรสและพระราชธิดาพระองค์อื่นไม่มีการกล่าวถึงภัยอันตรายแบบนี้เลย ซึ่งพระองค์ทรงรู้อย่างไรว่าจะมีอุบัติเหตุอย่างเรื้อรัง ทรงทราบได้อย่างไร ตอนที่ศึกษาเรื่องนี้ตกใจเลย

ดร.ศรัณย์ : มีตัวอย่างใบตั้งพระนามของพระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ ภายหลังจากที่บวชแล้วมีพระนามว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จากในรูปข้างบน จะเป็นการผูกดวง ตรงกลางเป็นอักษรภาษาไทยคือชื่อพระองค์ท่าน และมีข้อความว่า “ขอตั้งบุตรชายที่ประสูติ ณ วันพฤหัสบดี” ระบุวันเดือนปีที่ประสูติ แล้วพระนามที่ทรงตั้งไว้คือ “พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ” แล้วตามด้วยคำอวยพร ลงพระนามเสร็จจะมีคณาที่อาจารย์สาระกล่าวถึง พระราชทานเป็นภาษาบาลี แต่ใช้อักษรที่

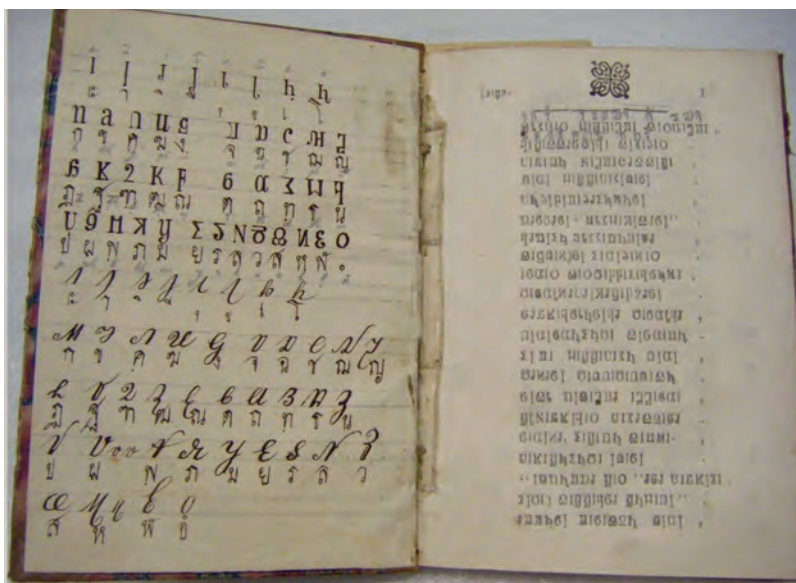

ตัวอย่างใบตั้งพระนามพระราชโอรสพระราชธิดา

ประดิษฐ์ขึ้นเองเรียกว่าอักษรอริยกะ แต่ยังไม่มีความสมบูรณ์ ในภาพนี่จึงเป็นรูปของอริยกะในฉบับตัวเขียน บอกคุณลักษณะของพระราชโอรสองค์นี้ว่ามีลักษณะต่อไปอย่างไรในอนาคต

ดร.อมรวิรัช : ระบบอักษรอริยกะ หลายคนคงไม่ทราบว่าท่านประดิษฐ์คิดค้นระบบอักษรนี้ขึ้น เจตนาของพระองค์คืออะไร

ดร.ศรัณย์ : เจตนาของการประดิษฐ์อักษรอริยกะขึ้นคือเดิมในการบันทึกเรื่องราวพระพุทธศาสนา มักมีการใช้ภาษาบาลีแต่ใช้รูปอักษรที่ต่างออกไปในแต่ละชาติ เช่นคนไทยเราจะใช้อักษรขอม ถ้าเป็นหลักฐานของมอญจะใช้อักษรมอญ ถ้าหลักฐานของศรีลังกาใช้ภาษาสิงหล แต่ละชาติต่างใช้รูปอักษรของตน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพยายามประดิษฐ์อักษรกลางสากลของพุทธเถรวาท เพื่อให้ได้ใช้ร่วมกันเป็นภาษากลางในการสื่อสารของประเทศที่เป็นพุทธศาสนาเถรวาทด้วยกัน

ตัวอย่างของอักษรอริยกะ

ดร.อมรวิรัช : คือให้อินเดีย ลังกา พม่า มอญ ไทย ใช้ด้วยกันหมด

ดร.ศรัณย์ : ใช้ด้วยกันได้ แต่ภายหลังมันไม่แพร่หลาย เพราะพอหมดยุคสมัยรัชกาลที่ 4 ไปก็มีผู้ที่พยายามสืบต่อคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แต่เมื่อสิ้นกรมพระปวเรศฯ ความนิยมก็เสื่อมถอย และค่อย ๆ หายไป ไม่มีผู้สืบสานต่อแล้ว

อักษร	(อโอส) (ไม่ก้อง)		(โอส) (ก้อง)		
	สิณิล (เบา)	อนิล (หนัก)	สิณิล (เบา)	อนิล (หนัก)	นาสิก
ไทย	ก	ข	ค	ฆ	ช
มอญ	က	ခ	ဂ	ဃ	င
อริยกะ	𑀓	𑀔	𑀕	𑀖	𑀗
ไทย	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
มอญ	စ	ဆ	ဇ	ည	ဉ
อริยกะ	𑀘	𑀙	𑀚	𑀛	𑀜

ตัวอย่างชุดอักษรอริยกะ

ดร.อมรวิรัช : มีคนบอกว่า อักษรอริยกะคล้ายตัวโรมัน

ดร.ศรัณย์ : มีทฤษฎีที่บอกว่าอักษรอริยกะคล้ายตัวโรมันแต่จะมีนักวิชาการบอกว่าคล้ายตัวมอญ อย่างเช่นตัว ก คล้ายตัว n ข คล้ายตัว a เล็ก แต่บางคนบอกว่าถ้านำอักษรมอญไปตัดปีกข้างหน้าคือ ตัว n หรือ ก ถ้าตัว ข เอาอักษรมอญไปเติมหางหน่อยคล้ายอักษร a เช่นกัน ส่วน ค มีลักษณะคล้ายตัวยู (U) คว่าเหมือนเกือบมาก จึงดูมีลักษณะหลายส่วนที่มีความใกล้เคียงกัน แต่ทำไมส่วนหนึ่งถึงเลือกประดิษฐ์อักษรอริยกะ แล้วมีความใกล้เคียงกับตัวพิมพ์ตะวันตกอยู่ด้วย ผู้บรรยายเชื่อว่าส่วนหนึ่งรัชกาลที่ 4 ทรงเห็นว่าตอนนั้นมีเทคโนโลยีการพิมพ์แล้ว ต้องทำเรื่องโรงพิมพ์แล้ว มีรูปแบบตัวอักษรที่ใช้ในการเรียงพิมพ์อยู่แล้ว ในสมัยก่อนเวลาจะพิมพ์เอกสารแต่ละฉบับไม่ใช่พิมพ์จากคอมพิวเตอร์แล้วส่งผ่านเครื่องพิมพ์ออกมาเป็นแผ่นกระดาษได้เลย มันต้องนำรูปแบบอักษรแต่ละตัวมาเรียงคำ เรียงอย่างกลับด้าน เข้าแทนและค่อยกดพิมพ์ เพราะฉะนั้น

ถ้ามีรูปแบบตัวอักษรอยู่แล้วจะต้องประดิษฐ์ใหม่ทั้งหมด จึงนำของที่มีอยู่มาปรับประยุกต์เอียงซ้าย เอียงขวา ให้พอใช้ได้กลายเป็นรูปอักษรในอีกแบบหนึ่ง แต่ที่มันพิเศษคือพระองค์ทรงได้ประดิษฐ์อักษรอริยกะแบบตัวเขียนด้วย

พิธีกร : ปกติ ดิฉันเป็นนักศึกษาที่ซึ่ส่งสัยช่างภาพมาตลอด อยู่ดี ๆ วันนี่ก็อยากเป็นผู้นั่งฟังอย่างเดียวและได้ความรู้มากมาย แต่ว่าดิฉันมีคำถามหนึ่งอยากสอบถามอาจารย์สาระถึงคำว่าทองคำลงยาราชาวดี ช่วยอธิบายขยายความให้ฟังหน่อยได้ไหมคะ

ผศ. ดร.สาระ : ทองคำลงยาราชาวดี คืองานถมทองคำแบบบ้านเราเป็นงานชั้นรูปทองคำลงยาราชาวดีด้วยสีมุลนการเวก เป็นเทคนิคการทำพานพระศรี (เขียนหมาก) พระสุพรรณราช พระสุพรรณศรี ที่อยู่ข้างโตะในหลวง เป็นเทคนิคการทำเพชรพลอยที่ดีที่สุดของชาติเรา เราเรียกว่าเทคนิคทองคำลงยาราชาวดี เป็นของสูงสุดของแผ่นดินเรา

ดร.ศรัณย์ : ที่อาจารย์เล่าเรื่องมุลนการเวก ขอเสริมว่า เมื่อวานไปประชุมกับราชบัณฑิตยสภาได้มีโอกาสคุยกัน ราชบัณฑิตยสภาบอกว่า เดี่ยวนี้อะอะไรที่เป็นทองและลงสีก็เรียกว่าลงยาราชาวดีไปหมด จริง ๆ แล้วต้องมีสีน้ำเงินแบบมุลนการเวก สีน้ำเงินนี้มาจากลาพิลาซูลี (Lapis lazuli) ซึ่งเป็นแร่ แล้วนำมาบดเป็นผง แล้วจึงใช้ผงสีน้ำเงินนี้ในการลงยา เพราะฉะนั้นจะมีแร่ธาตุสีน้ำเงินนี้เป็นแร่ที่ต้องนำเข้าบ้านเราไม่มีสินี้ ถ้าลงยาแล้วมีสีน้ำเงินแบบนี้จึงเรียกว่าลงยาราชาวดี

ผศ. ดร.สาระ : มีเรื่องหนึ่งพูดเสริมอาจารย์และน้อง ๆ รู้ไหมว่ารัชกาลที่ 4 เคยส่งคนไปฝึกต่างประเทศ

- 1) การซ่อมนาฬิกาคือสร้างความเข้าใจตรงกันนัดเวลา แปะดโม่งพบกันนะ สิบโมงพบกันนะ
- 2) การทำแผนที่ เพราะจะปรับปรุงประเทศ
- 3) อีกหนึ่งสิ่งที่สำคัญคือประกาศของรัชกาลที่ 4 ถือเป็นเอนไซโคลพีเดีย (Encyclopedia) ได้เลยลองไปหาอ่านดูจะเอาเรื่องอะไร เช่น เรื่องสุริยุปราคาถ้าใครมัวแต่ไปตีเกราะเคาะไม้ เอาหอยไปชั๊ดหอยโข่ง ท่านสอนเป็นแนว ๆ เลย และในหนังสือสอนทุกอย่างเลย เช่น เวลาก่อนเสด็จไปให้กวาดถนนหนทางให้เรียบร้อยเป็นเรื่องการ

สาธารณสุข เพราะฉะนั้น พระองค์ทรงให้ความรู้ลงไปประกาศรัชกาลที่ 4 ประกาศราชการคือคำสั่งคือกฎหมาย แต่ประกาศของรัชกาลที่ 4 คือการให้ความรู้ เช่น การที่พระองค์ทรงค้นพบจารึกหลักที่ 1 คือ การประกาศให้คนรู้ถึงต้นรากของภาษา ดังนั้น บุญญาธิการและพระราชอำนาจของรัชกาลที่ 4 คือการให้ความรู้แก่คน

ดร.อมรวิชัย : มีคนถามมาพอดีเลยว่า ราชกิจจานุเบกษาเริ่มสมัยท่านใช้ไหม

ผศ. ดร.สาร : ราชกิจจานุเบกษาคือการเพ่งมองกิจการของพระราชา กล่าวคือ เป็นสิ่งที่บอกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 บันทึกส่วนพระองค์ พระราชวิจารณ์ ประกาศรัชกาลที่ 4 มีมากมาย มีเป็นหนังสือที่กรมศิลปากรทำรวบรวม 200 ปี อ่านแล้วถือเป็นการศึกษาชีวิตประวัติท่าน

ดร.อมรวิชัย : เคยอ่านนะ ประกาศสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งไม่ใช่แค่การประกาศแต่เป็นการให้ความรู้ไปด้วยในตัว เช่น ให้เคารพเหตุผล ให้เลิกเรื่องนับถือผี

“56. ประกาศห้ามมิให้เชื่อการหลอกลวงอย่างอำนาจผี

...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตีพิมพ์ประกาศแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแลราษฎรให้รู้ทั่วกันว่า อย่าให้เชื่อเรื่องราวเหล่านี้เป็นความไม่จริง ผู้ใดได้เรื่องราวอย่างนี้ไว้ ถ้าอยู่ในแขวงกรุงเทพมหานคร ก็ให้เอาเรื่องราวนี้มาส่งแก่กรมพระนครบาล ถ้าอยู่ในแขวงหัวเมืองใด ๆ ก็ให้เอาเรื่องราวนี้มาส่งแก่เจ้าเมืองนั้น ๆ อย่าให้ราษฎรทั้งปวงตกใจกลัววุ่นวายไปต่าง ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ให้รักษาแต่บ้านเรือนของตนคอยระวังจับผู้ร้ายให้ได้ ถ้าผู้ใดจับตัวผู้ร้ายมาส่งกรมพระนครบาลได้ในสามเดือนนี้ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรางวัลให้แก่ผู้นั้นโดยสมควร...

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 94-96)”

ผศ. ดร.สาร : นอกจากนี้ยังมีประกาศเกี่ยวกับการใช้อักษร เช่น มีคำนี้ให้ใช้สระอะ ไม่ใช่สระอา กษัตริย์ที่ไหนจะมาพูดเรื่องนี้ นี่คือความรู้ด้านอักษรศาสตร์ เป็นการให้ความรู้ เขียนให้ถูกต้อง ความเข้าใจตรงกัน

“15. ประกาศเตือนผู้ใช้อักษรผิด

... ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสั่งให้ประกาศว่า ด้วยอักษร 4 อักษร คือ ฤ ฎ ฏ ฎ นี้ควรจะใส่ ห นำแลกากบาทไม่ เมื่อถึงคำว่า ฤ ที่เขียนอูตรี กว่าโบราณว่า หฤ บ้าง ฤ บ้าง ก็ให้เขียนแต่ ฤ อย่างนี้ อย่าให้เขียน ห นำแลใส่ กากบาทเลย ด้วยตัว ห นั้นเฉพาะนำได้แต่ตัวอักษรต่ำ เหมือนอย่าง หมู่ หนี แหวน อย่างนี้ เป็นอักษรต่ำจึงเอา ห นำได้ อักษรต่ำนั้น คือ คคฆง ชชฌญ ฑฒณ ทธน พพภม ยรลวฬส แลกากบาทนั้นใช้ได้แต่อักษรกลางเหมือนอย่าง เก่ง เป้า จำ อย่างนี้ เป็น อักษรกลางจึงใส่กากบาทได้ อักษรกลางนั้นคือ กจฎฎ ดต บปอ ตั้งแต่นี้สืบไป ให้ข้า ทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งจะมีธุระเขียนหนังสือเรื่องราวขึ้นกราบบังคมทูล พระกรุณาแล้ว ก็ให้ศึกษาไต่ถาม เขียนให้ถูกต้องตามอักษรสูง อักษรต่ำ อย่าให้เขียน ใส่กากบาทแลเอา ห นำผิด ๆ เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นอันขาดทีเดียว...

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 2563 : 31)”

ผศ.ดร.สาระ : มีการห้ามทักว่าอ้วนผอมด้วย

“201. ประกาศห้ามมิให้กราบบังคมทูลทักอ้วนผอม ขาวดำ

...ตั้งแต่นี้ไปห้ามเป็นอันขาด อย่าให้ท่านผู้ใดปราศรัยทักทายถึงพระกาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยคำว่าอ้วน ว่าผอม ว่าดำ ว่าขาว สรรเสริญ กิติ ตีเตียนกิติ แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง คำว่าปราศรัยอย่างนี้ไม่ดี เป็นการล่วงเกินต่ำสูง นัก อย่าได้พูดอย่าได้ใช้เลย... (ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 2563 : 461-462)”

“202. ประกาศวางโทษเรื่องทักอ้วนผอม

ณ วันพฤหัสบดี เดือน 6 ขึ้น 5 ค่ำ ปีจอ จัตวาศก

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 462-465)”

ดร.อมรวิรัช : เคยอ่านเจอบอกวิธีเรียกน้ำปลา

ดร.ศรัณย์ : ให้เรียกว่า “เยื่อเคย”

“11. ประกาศเรื่องเรียกกะปิ น้ำปลา ว่าเยื่อเคย น้ำเคย (ฉบับที่ 1)

คัดมาจากหมายรับสั่ง เดือน 6 ปีฉลู เบญจจก จุลศักราช 1215

...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดสั่งว่า คำบุราณราษฎรชาวบ้านเรียกกันว่า กะปิ น้ำปลา คำข้าราชการกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าน้ำเคียว่างาปี พระราชดำริทางเห็นว่า เรียกว่างาปีนั้นหาสมกับของดีบังเกิดในเยื่อเคียวไม่... คำบุราณราษฎรเรียกกันว่ากะปิ น้ำปลา เห็นหาควรกับของที่บังเกิดไม่ ตั้งแต่หนีไปภายหน้าให้ข้าราชการพระบรมมหาราชวัง พระราชวัง และเจ้าต่างกรมเจ้ายังไม่ได้ตั้งกรมแลอาณาประชาราษฎรทั้งปวง ให้เรียกว่าเยื่อเคียว น้ำเคียว ตามพระกระแสพระราชบัญญัติจึงจะควร...

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 28-29)”

“12. ประกาศเรื่องเรียกกะปิ น้ำปลา ว่าเยื่อเคียว น้ำเคียว (ฉบับที่ 2)

คัดมาจากหมายรับสั่ง ปีฉลู เบญจศก คักราช 1215

...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งมีหมายไปแต่ก่อนให้นายอำเภอบัวร้องอาณาประชาราษฎรแต่ในกรุงเทพฯ ให้เรียกกะปิว่า เยื่อเคียว ให้เรียกน้ำปลาวว่า น้ำเคียว นายอำเภอบัวร้องราษฎรแต่ในจังหวัด พระนครก็หารู้ทั่วกันไม่ ราษฎรก็เรียกกะปิ น้ำปลา เสมออยู่ตามคำบุราณเดิม คนที่เป็นพาลแอบอ้างว่าเป็นนายอำเภอเที่ยวชมแห่งซ่มซูลงเอาเงินกับอาณาประชาราษฎรเรียก กะปิ น้ำปลา ตามคำบุราณแต่เดิม แต่ชำทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยกราบบังคมทูลพระกรุณานั้นให้กราบทูลพระกรุณาว่า เยื่อเคียว

น้ำเคียว ตามประกาศมาครั้งก่อน (ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 29)”

ดร.อมรวิทย์ : หรือชื่อบางชื่ออยากให้เรียกแบบนั้นแบบนี้

ดร.ศรัณย์, ผศ. ดร.สาระ : ใช่ครับ

ดร.อมรวิทย์ : แล้วก่อนจะมีราชกิจจานุเบกษาออกหน้านั้นวิธีที่ประชาชนจะรู้ข่าวสารทำอย่างไร

ผศ. ดร.สาระ : มีการติดใบบอก ประกาศตามหน้าเมือง

ดร.ศรัณย์ : มีอยู่บ้าง เช่น สมัยรัชกาลที่ 3 มีประกาศการเลิกสุบฝิ่น

ผศ. ดร.สาระ : ใช่ ประกาศการเลิกสุบฝิ่นเป็นใบแรกเลย แต่ต้องไปดูที่หน้าเมืองใครไกลปืนเที่ยงก็ไม่ได้ดูประกาศไม่รู้เรื่องหรอก จะรู้แค่ประชาชนที่อาศัยตรงศูนย์กลางของกรุงเทพฯ

ดร.ศรัณย์ : อย่างเช่นสมัยรัชกาลที่ 3 อยากได้อำนาจความรู้ไหน จะเอาองค์ความรู้นั้นไปสลักไว้ที่วัดโพธิ์และให้คนมาคัดลอกไป อัยการรู้ด้านไหนก็คัดลอกความรู้ด้านนั้นไป

ดร.อมรวิรัช : มีหลายเรื่อง que เริ่มในสมัยท่าน เรื่องบางเรื่องพระองค์ทรงก็ไปฟื้นฟูกลับมาใหม่ อย่างการตั้งห้องถวายฎีกาใช้ใหม่

ผศ. ดร.สาระ : ใช่ครับ ตั้งห้องถวายฎีกา ตีกลองวินิจฉัยเถรีเช่นเดียวกัน

“85. ประกาศกำหนดเวลาถวายฎีกา

มีพระบรมราชโองการมานพระบัณชุกรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยแลราษฎรทั้งปวงให้รู้ทั่วกันว่า ใคร ๆ ผู้ใดในกรุงเทพฯ แลหัวเมืองจะมีถ้อยความสิ่งหนึ่งสิ่งใด ถ้าในกรุงเทพฯ ให้มาร้องฟ้องยังโรงศาลตามกระทรวง ถ้าหัวเมืองก็ให้ไปฟ้องต่อเจ้าเมืองกรมการ ถ้าเจ้าเมืองกรมการแคล้งกตชี ฎหน่วงเหนี่ยวไม่ชำระให้แล้วโดยเร็ว ก็ให้มาฟ้องอุทธรณ์เจ้าเมืองกรมการต่อเจ้ากระทรวงตามกรมที่หัวเมืองนั้นขึ้นอยู่ถ้าเจ้ากระทรวงตัดลินมิได้เป็นยุติธรรม ฎแกล้งหน่วงเหนี่ยวไว้ให้เนิ่นช้าเกินกำหนด ก็ให้ทำเรื่องราวถวายฎีกาเกิด...เมื่อถึงวัน 7 คำ 14 คำ เสด็จพระราชดำเนินออก ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ โปรดให้ตีกลองวินิจฉัยเถรีร้องเรียกคนร้องฎีกาเมื่อใดก็นำเรื่องราวของตนมาทูลเกล้าฯ ถวายที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์...

(ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 2563 : 164)”

ดร.อมรวิรัช : เหลือเวลาอีก 20 นาที มีคำถามมาจากผู้ชมทางเพจ ถามอาจารย์ศรัณย์ ว่า “ถ้ารัชกาลที่ 4 ไม่ได้เริ่มธรรมยุติกนิกาย ในปัจจุบันศาสนาเราจะเป็นอย่างไร”

ดร.ศรัณย์ : ศาสนาพุทธก็ยังอยู่ แต่ว่าเราจะนับถือกันแบบเดิม การที่ในหลวงรัชกาลที่ 4 ริเริ่มให้เกิดคณะธรรมยุต พระองค์ท่านไม่ได้มุ่งหวังให้พระสงฆ์ทั้งหมดต้องมาเป็นธรรมยุต แต่ท่านปฏิบัติเฉพาะหมู่ของพระองค์เอง และเมื่อพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์ไม่ได้ตั้งธรรมยุตให้มาปกครองคณะสงฆ์ พระองค์ทรงแบ่งแยกสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ 1) คณะสงฆ์ธรรมยุต 2) คณะสงฆ์แบบมหานิกาย โดยคณะสงฆ์มหานิกายมีสังฆราช ส่วนคณะสงฆ์ธรรมยุตพระองค์ทรงตั้งประมุขสงฆ์องค์แรก คือ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ตอนแรกทรงสถาปนาขึ้นกรมหมื่นรังษีสุนทรียพันธุ์

ใช้คำว่า เป็น “*ประธานาธิบดีในธรรมยุติกนิกาย*” ไม่เคยมีความคิดจะผนวกรวมกัน ทรงแต่งตั้งให้แต่ละคณะดูแลนิกายของตนเอง ในคราวที่เกิดคณะธรรมยุตขึ้น มีหลายประเทศมาขอให้ธรรมยุตไปเผยแผ่ในประเทศของตน เช่น ลังกา เขมร ซึ่งประเทศกัมพูชา (เขมร) นี้ พระองค์ทรงให้พระสงฆ์ธรรมยุตไป เพราะกษัตริย์ของเขมรเคยทรงผนวชและประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศฯ เมื่อเคยบวชอยู่ในคณะธรรมยุต จึงรู้ขนบธรรมเนียมของคณะธรรมยุต แล้วรับเอาคณะธรรมยุตไปอยู่ในประเทศก็ดูแลรักษาได้ แต่หากส่งคณะสงฆ์ธรรมยุตไปที่ประเทศลังกา เมื่อไปแล้วพระสงฆ์จะดำรงชีวิตอยู่อย่างไร เพราะพระสงฆ์ต้องอยู่โดยการพึ่งพิงจากสังคม ไม่สามารถอยู่เพียงลำพังได้ พระสงฆ์ต้องออกบิณฑบาต มีข้อวัตรปฏิบัติ ต้องมีศาสนิกชนที่เข้าใจคอยดูแล เช่น กรณีพระสงฆ์ไม่สามารถจับต้องเงินทองเพื่อการใช้จ่ายได้ จึงต้องมีไวยาวัจกรคอยดูแลพระสงฆ์ ไวยาวัจกรต้องมีปัญญาเท่าพระสงฆ์ คนที่อยู่ดูแลพระสงฆ์ต้องฉลาดเท่าพระสงฆ์ จึงจะช่วยรักษาศีลาจารวัตรของพระสงฆ์ให้ดำรงอยู่ถูกต้องไปตลอดได้ ดังนั้น พระองค์จึงทรงส่งให้คณะสงฆ์ธรรมยุตไปประดิษฐานในประเทศเขมร แต่ลังกาทรงไม่ให้เป็น การจะส่งคณะสงฆ์ธรรมยุตไปที่ไหน ไปแล้วต้องได้ประสิทธิภาพดี ไม่ใช่สักแต่ส่งออกไปเผยแผ่

ดร.อมรวิรัช : อาจารย์เล่าที่มาของสีจิวรที่แตกต่างให้ฟังหน่อยได้ไหม

ดร.ศรัณย์ : ที่มาของสีจิวรที่แตกต่าง เดิมทีของสีจิวรของคณะธรรมยุตจะมีสี่คล้าย ๆ สีเปลือกไม้ เชื่อว่าเดิมทีเดิยมันไม่ได้มีสี่ที่ยุติอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะว่าหลาย ๆ ท่านมีโอกาสไปดูพิพิธภัณฑ์เจ้าอาวาสที่วัดบวรนิเวศวิหาร สีจิวรของกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ก็ดี ของในหลวงรัชกาลที่ 4 ก็ดี ของกรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ดี สีจิวรของแต่ละพระองค์นั้นไม่ค่อยจะเหมือนกันเสียทีเดียว แต่อยู่ที่การย้อมผ้าแต่ละครั้ง ด้วยสมัยก่อนเราเก็บผ้าจากซอกศพ ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าที่ผ่านการใช้งานมาแล้ว เมื่อย้อมสีเดิมเข้าไป บางทีผ้าผืนนั้นเมื่อไปย้อมสีในโทนที่อ่อนกว่า หรือผ้ากินสีอิมตัวแล้ว การย้อมสีก็ไปต่อไม่ได้ สีของจิวรในสมัยก่อนจึงแตกต่างไปจากการย้อมด้วยสีเคมีในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงมิได้กำหนดสีที่ควรจะเป็น แต่ทรงมีพุทธบัญญัติกำหนดสีที่ไม่เหมาะสมไว้แทน ประกอบด้วย สี 6 สีคือ สีดำ สีชมพู สีแดง สีคราม สีบานเย็น สีเหลือง ห้ามสีเหลืองแต่เราเรียกว่าผ้าเหลือง ที่จริงก็คือห้ามใช้

สี่ที่จัดและจัดคาดเกินไป กำหนดให้ใช้สี่ที่อยู่กึ่งกลาง ภายหลังสี่จิวรของคณะธรรมยุต สี่จะถือเอาสี่จิวรที่ออกโทนเข้ม ๆ เรียกสี่แก่นขนุน ส่วนสี่จิวรของมหานิกายจะออกเป็นสี่ส้ม พอภายหลังเมื่อมีการอาราธนาคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายมาร่วมกันในการพระราชพิธีในวังจึงปรับโทนจิวรให้พระสงฆ์ทั้งสองนิกายเมื่อรับผ้าไตรไปสามารถใช้ได้ จึงมาเป็นสี่ในแบบปัจจุบันที่เราเห็นกันเรียกว่า สี่พระราชนิยม ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 9

พิธีกร : มีคำถามจากในห้องมาด้วยค่ะ

ดร.อมรรวิช์ : ถามเรื่องระบบเงินตรา ระบบเงินตราที่เปลี่ยนแปลงสมัยรัชกาลที่ 4 เปลี่ยนไปจากเดิมอย่างไร

ผศ.ดร.สาระ : ในตอนแรกเราใช้เป็นพดด้วง พอต่อมาใช้เป็นตัวเงิน ซึ่งตัวเงินแทนเรื่องของการชำระเงินได้แต่ไม่มีภาพพระบรมฉายาลักษณ์ ต่อมามีการสร้างโรงกระสาปน์สิทธิการ (โรงกษาปณ์ในปัจจุบัน) จึงเริ่มมีการใช้เหรียญเงินตรา แต่ในตอนแรกยังไม่ได้ใช้ตราพระบรมรูป ใช้ตราพระราชลัญจกร ซึ่งสืบมาจากถ้าเป็นเงินพดด้วงสมัยรัชกาลที่ 1 จะเป็นตราอนุโลม ถ้าเป็นเงินพดด้วงสมัยรัชกาลที่ 2 จะเป็นครุฑยุคนาค ถ้าเป็นตราพดด้วงสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นปราสาทสามยอดเป็นทับ เพราะทับเป็นชื่อเล่นของรัชกาลที่ 3 แต่สมัยรัชกาลที่ 4 เปลี่ยนจากก่อนเงินพดด้วงเป็นเหรียญและยังคงใช้สืบต่อ อย่างตรา มจธ. เป็นตราเหรียญครั้งแรก เพราะฉะนั้นสิ่งหนึ่งที่ มจธ. สถาบันภายใต้นาม “พระจอมเกล้า” ต้องภาคภูมิใจคือ ตรามหาวิทยาลัยคือตราเหรียญแห่งแรกของแผ่นดินนี้

ดร.อมรรวิช์ : มีประเด็นเกี่ยวเนื่อง ทำไมบางมหาวิทยาลัยถึงใช้ตรามหาพิชัยมงกุฎ เป็นตรามหาวิทยาลัย ทำไมบางมหาวิทยาลัยถึงไม่ได้ใช้ เหตุผลของการเลือกใช้กับการไม่อนุญาตให้ใช้นั้นต่างกันอย่างไร

ผศ. ดร.สาระ : ถ้าเป็นสมัยปัจจุบันต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เมื่อขอแล้วสำนักพระราชวังอนุญาต ส่งต่อให้สำนักราชบัณฑิตยสภาตรวจสอบต่อว่าควรให้หรือไม่ให้ ในปัจจุบันให้ยากมากขึ้น สมัยก่อนตราที่เป็นตรามงกุฎนั้นสืบจากตราฎาของสำนักพระราชวังซึ่งติดตรงที่ปก แต่ตรามงกุฎส่วนใหญ่เป็นตราที่ต่อเนื่องกับราชสกุล ตราประจำตระกูลและตราพระราชลัญจกร อย่างเช่นรัชกาลที่ 5 ใช้ตรา

พระแก้ว ของรัชกาลที่ 4 ใช้ตราพระมหาพิชัยมงกุฏ ประเด็นนี้ขอเล่าเพิ่มเติมชนิดหนึ่ง สมัยก่อนยอดมงกุฏพระจอมเกล้านี้เป็นดอกไม้หวนนะ ต่อมาเปลี่ยนไปสังเพชรจากเมืองกัลกัตตามาเปลี่ยนเป็นเพชรทุกวันนี้ น้ำหนักมงกุฏรวมทั้งหมด 7.3 กิโลกรัม

มีเรื่องเล่า วันที่แขกจากกัลกัตตานำเพชรมาเปลี่ยนยอดพระมหามงกุฏ เป็นวันที่ใกล้เคียงกับช่างทอผ้าทิมพม่าเหมืองโมกอก (Mogok) เอาสร้อยทอผ้ามาถวายรัชกาลที่ 4 บังเอิญวันนั้นเจ้าจอมมารดาเที่ยงประสูติพระราชธิดาหนึ่งพระองค์ รู้ไหมว่า พระองค์ทรงชื่อพระธิดาว่าอะไร พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงพวงสร้อยสององค์ อันนี้คืออะไร แสดงให้เห็นถึงความเอกอุในการตั้งภาษาได้วิไลสมาก เพราะชื่อแต่ละชื่อบอกที่มาทางประวัติศาสตร์ และถ้าเกิดมองชื่อของพระราชโอรส พระราชธิดา รัชกาลที่ 4 จะเป็นไปในทางแง่บวก มีความที่ดีหมดเลย ฟังดูนะ สุขุมालมารศรี สว่างวัฒนา เสาวภาผ่องศรี ประสานศรีโส ประไพศรีสาต แซ่ไขดวง พวงสร้อยสององค์ ตั้งได้อย่างไร ถ้าเป็นเจ้านายสมัยรัชกาลที่ 1 พระองค์ทับ พระองค์มั่ง พระองค์มีง เป็นคำไทย คำโดดแบบบ้าน ๆ เลย พอเป็นตอนรัชกาลที่ 4 คือไม่ใช่ละ ชื่อนั้นจะบ่งบอกความหมาย เช่น เทวีอุไทยวงศ์ มนุษยนาคมานพ

ดร.ศรัณย์ : พระองค์ทรงตั้งให้คล้องกันไปเรื่อย ๆ และคล้องจองในสายใหญ่ สายแม่ของแต่ละพระองค์

ผศ. ดร.สาร : มีอยู่ชื่อหนึ่งอยากเล่าให้ฟัง พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ ใครอยู่จังหวัดอุดรธานีต้องรู้จักคือ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม และอีกพระองค์หนึ่งคือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ที่จังหวัดอุบลราชธานี ที่อาจารย์ศรัณย์กับครูปูตถึงกรมนี้ กรมนี้คือระบบฟีวดีล (Feudalism) สโตล์ไทย การให้ทรงกรมแต่ไม่ได้มีกรมจริง ๆ ให้กรมท้าวสร้อยพระนามเพื่อเป็นเกียรติยศ เข้าใจไหม ไม่ได้เป็นกรมจริง ๆ ไม่ได้มีทหารจริง ๆ เป็นการให้ยศแบบไทย

ดร.อมรวิทย์ : ตรงนี้น่าสนใจ ระบบศักดินาไทยกับระบบศักดินาต่างประเทศต่างกันอย่างไร

ผศ.ดร.สาระ : ระบบพิวดีลคือ มีปราสาท มีแมนเนอร์ มีพื้นที่จริง ๆ ให้เช่าจริง ๆ แต่ของไทยคืออย่างเช่น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลดาอุบลเดช เป็นชื่อพระนามเมื่อทรงกรม เป็นกรมหลวงสงขลานครินทร์

ลำดับของกรม กรมที่ต่ำสุดคือกรมหมื่น แล้วก็ป็นกรมขุน กรมหลวง กรมพระ กรมพระยา ตามลำดับฉะนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตราง ราชานุภาพ จึงเป็นกรมเดียวที่เป็นตั้งแต่กรมหมื่นถึงกรมพระยาสูงสุด เวลาเราไปที่ต่าง ๆ จะเฉลิมพระนามจะใช้ชื่อทรงกรมมากกว่าชื่อเดิม เราไปภาคใต้เราจึงรู้จักแต่ศาลเสด็จ กรมหลวงชุมพรฯ แต่ชื่ออาการเกียรติวงศ์อาจไม่เคยได้ยิน

ดร.อมรวิรัช : คือตั้งเป็นเกียรติแต่ว่าไม่ได้มีอำนาจ

ดร.ศรัณย์ : อาจจะมีขุนนางที่มีชื่อตามพระนามกรมนั้นให้

ผศ. ดร.สาระ : มีปลัดกรม สมุหบัญชีกรม แต่ไม่มีกรมจริง ๆ นี่คือการคลาสสิกของไทย จำนวนศักดิ์นั้นก็ใรนั้นจะเป็นสิ่งที่บอกเกรดของกรม และสิ่งน่ารักมากสมัยรัชกาลที่ 4 ชื่อกรมวิริศมาหลา สมัยตอนรัชกาลที่ 5 เริ่มเอาชื่อจังหวัดเป็นชื่อกรมเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของอย่างจับทุรีที่ฝรั่งเศสยึดไป ท่านก็เอามาเป็นชื่อของพระองค์เจ้ากิติยากร เป็นกรมแรกคือกรมพระจันทบุรีนฤนาถ กิติยากรเป็นลูกของจุฬาลงกรณ์ จันทบุรีจึงแบ่งแยกไม่ได้ นราธิวาสมีปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงมีกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์เป็นกรมของเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ที่สวรรคตที่ 9 นราธิวาสจึงแบ่งแยกไม่ได้ จึงเป็นการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเหมือนประเทศอังกฤษที่มี Prince of Wales, Duke of York, Duchess of Kent เช่นเดียวกัน นี่คือนี่ที่มีความแยบยลมากของราชสำนักไทย

ดร.อมรวิรัช : คำถามจากทางบ้าน หลักการหรือหลักเกณฑ์ในการส่งคนไปศึกษาต่อต่างประเทศสมัยรัชกาลที่ 4 คืออะไร

ผศ. ดร.สาระ : พระองค์ทรงเลือกขุนนางที่มีความรู้ความใกล้ชิด ซึ่งมีเอกอุ พระองค์ทรงสังเกตว่า คนนี้เก่งคำนวณ เก่งช่างกลไปเรียนแผนที่ คนนี้เก่งภาษาไปบวชเป็นพระ พระองค์ทรงรู้ว่าคนไหนเก่งทางไหนจะส่งไปตามความสามารถนั้น อันนี้เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงคิด

พิธีกร : เรามีคำถามเหลืออีกเยอะเลยที่ทางบ้านและทางในห้องด้วย อยากจะบอกว่า เนื่องด้วยเวลาของเรามีจำกัด เดี่ยวเราจะดำเนินการตอบคำถามที่เหลือผ่านทางเพจบุ๊กแทน และขอปิดท้ายว่าในโอกาสหน้า อาจารย์อมรรวิช์เราจะมีการจัดเสวนาอะไรแบบนี้อีกไหม หรือว่ามีในเรื่องอะไรอีกไหม

การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์

ดร.อมรรวิช์ : ก่อนจบขอนาที่หนึ่งได้ไหม คำถามเดียวคิดว่าอันนี้น่าสนใจและเป็นคำถามที่มีนักประวัติศาสตร์สองคนนั่งอยู่ตรงนี้ เป็นคำถามที่ไม่เกี่ยวกับรัชกาลที่ 4 แต่เกี่ยวกับวิธีเรียนรู้ประวัติศาสตร์ คำถามว่ามีข้อมูลประวัติศาสตร์ที่หลากหลายมากขอคำแนะนำวิธีการคัดกรองความน่าเชื่อถือของข้อมูลประวัติศาสตร์

ผศ. ดร.สาร : ประเด็นแรกเด็กวิทย์เก่งแต่วิทย์ชีวิตจะหยาบไม่อ่อนนุ่ม เด็กวิทย์ถ้ามีศิลป์ประวัติศาสตร์คุณจะเป็นฟันเฟืองที่อ่อนนุ่มและทำงานเฉียบคม คนที่เป็นเด็กวิทย์และมีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์จะอธิบายด้วยตรรกะเหตุผล มีการตั้งคำถามในการเรียนประวัติศาสตร์สิ่งแรก ทำไมเป็นอย่างนั้น ทำไมเป็นอย่างนี้ แล้วหาเหตุผลมันคือขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้น อยากให้เด็กวิทย์ทุกคนมีความเป็นศิลป์อยู่ครั้งหนึ่งด้วย ฟันเฟืองจะได้อ่อนนุ่ม และเวลามีแพน แพนจะได้อยู่กับเรานาน เวลาแพนเป็นเด็กวิทย์มันแข็งทื่อ แพนจะไม่อยู่ แพนจะไปหมดเพราะมันไม่อ่อนนุ่ม

ประเด็นที่สอง คือ เด็กวิทย์เวลาศึกษาประวัติศาสตร์ต้องศึกษาหลักฐานร่วมสมัยให้มากที่สุด ถ้ามีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากกว่าฟันปี่ขึ้นไปหรือประวัติศาสตร์เข้าไม่ถึง จะต้องใช้หลักฐานทางโบราณคดีคือสิ่งของเข้ามาเสริม เพราะฉะนั้นประเด็นที่หนึ่งคือ ใช้หลักฐานร่วมสมัยใกล้ตัวมากที่สุด คือ Oral Tradition กับคนใกล้ชิดเหตุการณ์ ประเด็นที่สองคือการกรองเหตุผล เขามีส่วนได้ส่วนเสียกับเหตุการณ์หรือไม่ เพราะฉะนั้นอย่าเชื่อหมด ให้หาหลักฐานใกล้ตัวมากที่สุด และขึงใจทางประวัติศาสตร์ว่า คนที่ให้ข้อมูลเรา เอกสารหรือตัวหนังสือเรามีผลดี ผลได้หรือเปล่า อย่าเชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่สิ่งหนึ่งที่มาวันนี้ะ อยากให้เด็กวิทย์สนใจศิลป์ จะทำให้ฟันเฟืองคุณอ่อนนุ่มและเป็นคนมีเสน่ห์ ขอบคุณครับ

ดร.ศรัณย์ : ในส่วนหนึ่งคือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ถ้าจะศึกษาต้องเปรียบเทียบกับหลักฐานที่เกิดร่วมสมัยกันแบบที่อาจารย์สละพูดเลยว่า คนเหล่านั้นมีผลประโยชน์ด้วยไหม อคติเป็นสิ่งสำคัญ อคติ 4 ประการทางศาสนาพุทธประกอบด้วย ความลำเอียงเพราะรัก ความลำเอียงเพราะชัง ความลำเอียงเพราะกลัว และความลำเอียงเพราะหลง ปัจจุบันแค่ชุดความรู้ในเหตุการณ์ปัจจุบัน เรารู้จักความจริงกันแค่ไหน เช่น เรื่องการเมือง เรื่องประเทศเพื่อนบ้านไทยในปัจจุบันที่เรารับรู้กันอยู่ บางทีบางคนฟังแค่เขาเล่าให้ฟังมา เรายังไม่ได้ไปศึกษาของเราเอง **เพราะฉะนั้นเราต้องใช้ปัญญาของเราในการคิดวิเคราะห์เรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นมา พยายามสอบถามต่าง ๆ อย่าเพิ่งปักใจเชื่อ อย่ารักใคร่มากเกินไป อย่าเกลียดใครมากเกินไป เพราะว่าถ้ามีมโหฬารตัวนี้มาบังตา สุดท้ายเราจะไม่เห็นความเป็นจริง และเราก็จะเชื่อในแบบที่เขาบอกให้เราเชื่อ** อย่างกรณีที่เราเห็น ผมขออนุญาตยกเรื่องหนึ่งขึ้นแล้วกัน เช่น เรื่องไทยกับประเทศเพื่อนบ้านเราที่เขาได้รับการปลูกฝังแบบชาตินิยมมาว่าชาติเขาเก่าแก่ และเขาแทบจะปิดใจรับฟังเรื่องราวข้อมูลต่าง ๆ ว่ามีอีกชุดความรู้หนึ่งนะซึ่งอาจจะเป็นไปได้ แต่พวกเรากลับนำเอาประวัติศาสตร์มาใช้ในการทำร้ายกัน มาใช้ในการเกลียดชังกัน แบบนี้ก็จะอาจเป็นสิ่งที่ไม่ดีก็ได้ ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือเรียนรู้ได้ แต่ก็เป็ยยาพิษได้ ถ้าหากใช้ในทางไม่ถูก

ดร.อมรวิทย์ : เป็นคำถามปิดจบที่ดีนะ วิธีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ มีเรื่องหลายเรื่อง ที่เพิ่งเคยได้ยินวันนี้ เป็นความรู้ใหม่

พิธีกร : ทุก ๆ เรื่องเป็นความรู้ใหม่สำหรับทุกคนแน่นอน

วันนี้ได้รับความรู้ที่อัดแน่นและเต็มไปด้วยสาระความรู้ ทั้งสนุกด้วย วันนี้ขอขอบคุณอาจารย์ทั้งสามท่านที่ได้มาเป็นวิทยากรมอบความรู้ให้กับวันนี้ และช่วงสุดท้ายจะเป็นการมอบของที่ระลึกและถ่ายรูปร่วมกัน วันนี้ขอขอบคุณอาจารย์ทั้งสามท่านมากค่ะ ขอขอบคุณค่ะ

ประวัติวิทยากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาระ มีพลกิจ

อาจารย์สังกัด

หลักสูตรสหวิทยาการการท่องเที่ยว โรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

E-mail

abbsara@yahoo.com

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. 2555 ดุสิตบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตและทุนสนับสนุนวิจัย
กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2542 อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- พ.ศ. 2538 ครุศาสตร์บัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เอกสังคมศึกษา
สถาบันราชภัฏสวนดุสิต

ความเชี่ยวชาญ

สาขาประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์พระราชสำนัก ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

ผลงานและงานวิจัย

- วิทยากรด้านประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวให้แก่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน
- อาจารย์พิเศษระดับบัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์ ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วิทยากรร่วมรายการ “วันวาน Diary” ของสถานีวิทยุกระจายเสียงรัฐสภา โดยมีเนื้อหาความรู้เชิงประวัติศาสตร์ ออกอากาศทุกวันจันทร์ เวลา 19.30-20.00 น. FM 87.5 MHz และ 14 เครือข่ายภูมิภาค รวมถึง AM 1071 KHz
- คณะทำงานด้านประชาสัมพันธ์สืบสานแนวพระราชดำริของคณะกรรมการวิสามัญพิทักษ์และเทิดทูนสถาบัน พระมหากษัตริย์ วุฒิสภา

ผลงานและงานวิจัย

- หนังสือเรื่อง ราชสำนักฝ่ายในสมัยรัตนโกสินทร์ สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส (2551-2555)
- โครงการวิจัย เรื่อง ชื่อบ้านนามเมืองอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท (2560)
- โครงการวิจัยประวัติชื่อบ้านนามเมืองสุพรรณบุรี และชื่อบ้านนามเมืองอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท (2561)
- โครงการจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกาม (ด้านการท่องเที่ยว) จังหวัดเชียงใหม่ (2562)
- โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากด้วยการพัฒนาศักยภาพทางวัฒนธรรมจากวิถีท้องถิ่นสู่วิถี New Normal : ตลาดสีเขียวชุมชนสรรพยา จัดทำข้อมูลสารสนเทศประวัติศาสตร์ชุมชน นิทรรศการ หมุนเวียนหนังสือและสื่อเพื่อประกอบการเรียนรู้ (2565)

ดร.ศรัณย์ มะกรุดอินทร์

อาจารย์สังกัด

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

E-mail

Sarun.mak@mbu.ac.th

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. 2556 ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- พ.ศ. 2554 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- พ.ศ. 2550 วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการการสื่อสารภาครัฐและเอกชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. 2550 ศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- พ.ศ. 2548 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) เกียรตินิยมอันดับ 1 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความเชี่ยวชาญ

เดิมเคยอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ พัทธสีมาวัดบวรนิเวศวิหาร และ ได้ย้ายไปจำพรรษา ณ ที่พักสงฆ์อาพาธ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา และ วัดวชิรธรรมาราม อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงสนใจและมีความเชี่ยวชาญในสาขาประวัติศาสตร์ โบราณคดี การประยุกต์เข้ากับพระพุทธศาสนา

ผลงานและงานวิจัย

- หนังสือวัดบวรนิเวศวิหารในภาพถ่ายเก่า
- หนังสืออชิรญาณวโรรสาณุสรณ์ : จดหมายเหตุคราวสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์หนังสือขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ณ วัดอรุณราชวราราม
- หนังสือถนนเจริญกรุง : วัด บ้าน ชุมชน และถนนแห่งการเปลี่ยนแปลง
- หนังสือเมตตารมพิสุทธิ์ : โครงการตามพระดำริ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมพรมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และบทบาทคณะสงฆ์ไทยในสถานการณ์ โควิด-19

ดร.อมรวิช์ นาคกรรพ

อาจารย์สังกัด

ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษา
อธิการบดี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

E-mail

amornwich.nak@kmutt.ac.th

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี ครุศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยม) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Master of Science (Higher Education) Florida State University (ทุนรัฐบาล)

Master of Arts, Doctor of Philosophy (Education Research and
Evaluation) Ohio State University (ทุนรัฐบาล) Certificate in Policy
Studies, Cambridge University

ความเชี่ยวชาญ และผลงาน

ดร.อมรรวิช์ นาครทรรพ เข้าสู่วงการศึกษาดำเนินการเริ่มต้นรับราชการที่ทบวงมหาวิทยาลัยในสมัยที่ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน เป็นปลัดทบวงฯ ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 จึงได้ย้ายมาเป็นอาจารย์ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างนั้นได้ริเริ่มโครงการสำคัญหลายเรื่อง อาทิ งานติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (Child Watch) โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) งานยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และงานพัฒนาการศึกษาตามบริบทวัฒนธรรมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อมาใน พ.ศ. 2550 อาจารย์ได้ถูกยืมตัวไปช่วยงานเป็นที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ดร.วรากรณ์ สามโกเศศ) ในสมัยรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ และใน พ.ศ. 2558 ได้เข้ารับตำแหน่งเลขานุการรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ดร.กฤษณพงศ์ กีรติกร) และโฆษกกระทรวงศึกษาธิการในสมัยรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในขณะเดียวกันก็ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) ควบคู่ไปด้วย ภายหลังเกษียณอายุราชการจากภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษาที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ได้เริ่มหน้าที่ใหม่เป็นที่ปรึกษาอธิการบดีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

พระจอมเกล้าฯ ในมิตที่คุณไม่รู้จัก

ISBN 978-974-456-823-6

9 789744 568236

ราคา 265 บาท